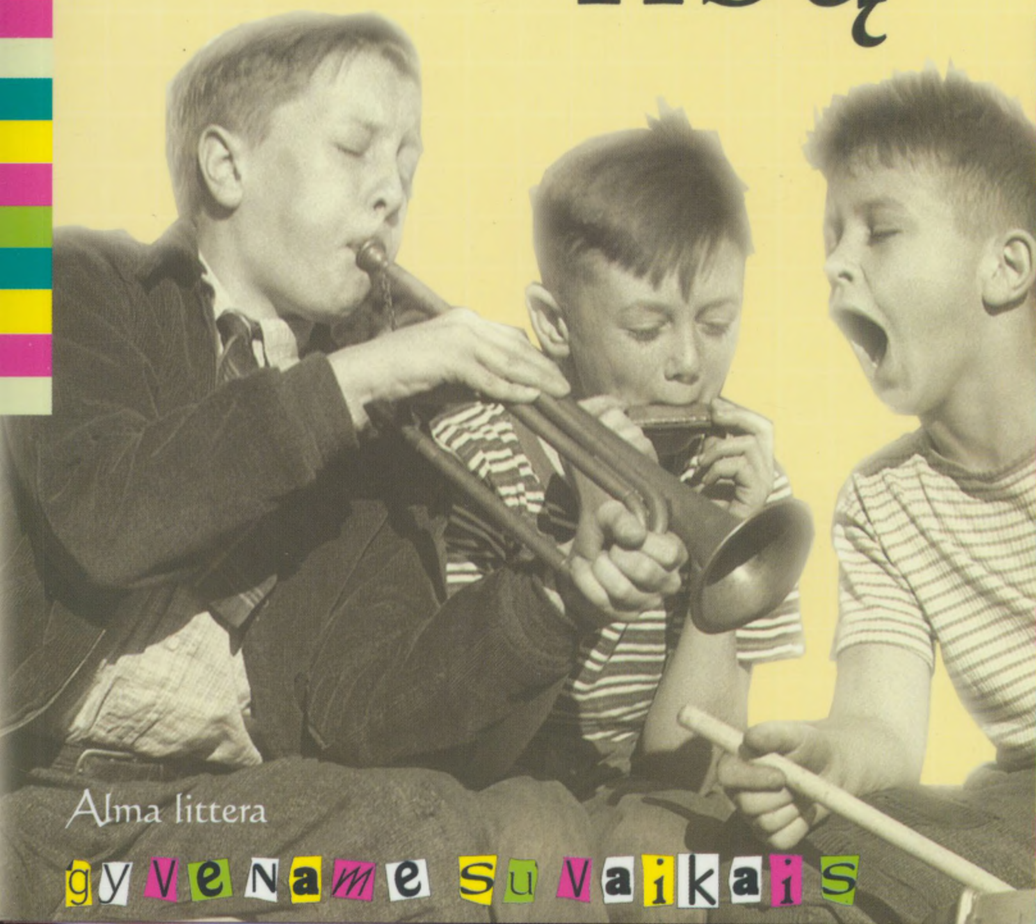
Jan-Uwe Rogge

Vaikams reikia ribų

Alma littera

gyvename su vaikais

Apie knygą

Šiais laikais vaikai nėra nei sunkesnio būdo, nei „įžūlesni" negu anksčiau – kaip tėvai ir auklėtojos nėra mažiau išmanantys. Tad kodėl mažne kasdien „mažasis tironas" triumfuoja, o suaugusieji puola į neviltį? Ir rengiantis, ir tvarkant kambarius, ir sėdint priešais televizorių ar prie žaidimų kompiuterio.

Tėvai ir auklėtojos dabar gerokai jautresni vaikams. Tai tikrai sveikintina. Bet labai dažnai jie elgiasi neryžtingai, nori viską daryti geriau už savo pačių tėvus – kad tik be draudimų! – ir šitaip vaikus palieka saviauklai. O vaikams tokia našta – savarankiškai suvokti sudėtingą pasaulį – pernelyg sunki.

Apie autorių: Jan-Uwe Rogge, g. 1947 m., vedęs, augina sūnų, gyvena netoli Hamburgo. Dirba laisvai samdomu konsultantu (šeimos ir bendravimo klausimai), tyrinėja informacijos priemonių poveikį. Nuo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pradžios veda labai išpopuliarėjusius seminarus tėvams ir kvalifikacijos kėlimo kursus pedagogams.

gyvename su vaikais

Jan-Uwe Rogge

vaikams reikia ribų

Iš vokiečių kalbos vertė Vidas Morkūnas

Alma littera

UDK 159.927
Ro-54

Versta iš:
Jan-Uwe Rogge
VAIKAMS REIKIA RIBŲ,
Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH,
Reinbek bei Hamburg, 2003

Copyright © 1993 by Rowohlt
Taschenbuch Verlag GmbH,
Reinbek bei Hamburg
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Vidas Morkūnas, 2004
© Leidykla „Alma littera", 2004

ISBN 9955-08-650-5

Turinys

6 „Aš noriu, aš moku kerėti!"
Apie ribų brėžimo meną

7 „Jei būtų taip paprasta..."
Apie sunkumus brėžiant ribas

8 „Tai nuolatinė įtampa...“ Drąsa pripažinti savo ribas

Įžanga

Jei neklystu, tai nutiko šeštojo dešimtmečio pradžioje. Viena mano pusseserė iš mamos pusės susiruošė į Australiją. Smalsiai pasiteiravęs, kur tokia yra, išgirdau paslaptingą atsakymą: „Pačiam pasaulio pakrašty!“

Tie žodžiai atėmė man ramybę: pasaulio pakrašty! Juk anuomet pasaulis man buvo visai ne rutulys, o plokščias kaip blynas. Ir naktimis, gulėdamas jaukiame patale, vis svajodavau apie tą Australiją, tą pasaulio kraštą. Būdavo baisu, įdomu, smarkiau plakančia širdimi trokšdavau nuotykių ir pašėlusių fizinių bandymų.

Pažintis su pasaulio kraštu prasidėjo pusseserės ūkyje. Sodybą juosė aukšta medinė tvora. Šitaip ir suvokiau pasaulio kraštą: medinė tvora, o už jos – Niekas, Praraja, Tamsa. Ir ši aukšta medinė tvora be paliovos mane traukė – nors buvo uždrausta prie jos artintis. Troškau pažvelgti kitapus, tiesiog oda pajusti, koks tas pasaulio kraštas. Svajonėmis atsargiai sėlindavau prie šios šiurpios ribos. Draudimas masino mane patirti kažką nauja, paslaptinga, dar nematyta. Prie tvoros jausdavau stiprią oro srovę, kuri kėsindavosi mane nunešti. Tačiau aš abiem kojomis tvirtai stovėdavau ant žemės, jaučiausi labai stiprus – nieko man negalėjo nutikti, tuo nė trupučio neabejojau. Paskubomis ieškodavau šakų skylių, išklibusių tvoros atramų, kad tik galėčiau pažvelgti į Kitą Pasaulį. Galiausiai pavyko išjudinti vieną statinį – pralaužti plyšelį. Man atsivėrė praraja, užgniaužė kvapą, užsimerkiau – tačiau po to kiekvieną dieną grįždavau prie tvoros, vis smarkiau klibindavau statinį... kol

pagaliau prasispraudžiau pro spragą. Klaiki baimė išgaravo, liko veikiau tik knietulys, nervų kirbėjimas. Aš išvydau žvaigždes ir planetas. Tamsa, pirmiau taip gąsdinusi mane, sklaidėsi; žvarbus šaltis virto jaukia šiluma. Pasaulio krašte, už tos šiurpios ribos, tame nuotykių kupiname žaidime, kurį *sapnuodavau*, iš karto pasijutau puikiai – turbūt dar ir todėl, kad žinojau esąs saugiame ūkyje, kur man niekas negresia.

Vaikystėje toks sapnas mane lankydavo dažnai. Dabar jau žinau: jis pasirodydavo tuomet, kai stengdavausi pasipriešinti riboms, jas peržengti...

Tą sapną prisiminiau, kai ėmiausi šios knygos; jis akivaizdžiai ir konkrečiai atskleidžia ribų reikšmę: ribos apibrėžia patalpas bei laikotarpius, užtikrina saugumą ir patikimumą, jos yra orientyrai – bet ir dirgina, jos yra atžymos, kartais tik laikinos.

Vaikams reikia ribų – ypač tokiais laikotarpiais, kuomet vaikų fizines, psichines ir sielos ribas pažeidžia ir paniekina karai, badas, pažeminimai ir prievarta. Vertinti ir gerbti vaikų ribas – tai užtikrinti jiems orų vystymąsi. Šia prasme ribas reikia ginti – bet ginti ne nuo tikrovės. Tas, kuris sprausdamas vaikus į siauras ribas saugo juos nuo patirties, užaugina nemokančius gyventi žmones.

Vaikams reikia ribų... o ir suaugusiesiems taip pat, pritaria viena mama mano nuostatai. Ribų reikia tėvams, auklėtojams, auklėtojoms, mokytojams ir mokytojoms, visiems pedagoginio proceso dalyviams. Nesugebantis paisyti ribų tampa neryžtingu, klusniu vergu, kurio vaikai negerbia ir nevertina. Laikytis ribų, – vadinasi, abipusiai vertinti ir gerbti asmenybes.

Nors daugelis tėvų, daugelis auklėtojų, daugelis mokytojų jaučia, kad būtina nubrėžti ribas, kasdienybėje elgiasi visiškai kitaip. Mat, tariamai trokšdami vaikui „tik gero“, daugelis mano, kad tai nesuderinama su ribomis. Kokia klaida! Šitaip kai kuriose šeimose

įsigali „ilgos virvelės" principas. Tėvai viską pakenčia, kol toji virvelė – kone tiesiogine prasme – pokšteli.

Tuomet ūmūs pedagoginiai veiksmai sukelia rimtų pasekmių. Neretai kūnas ir siela sužalojami. Ir tai tik viena medalio pusė. Kita – tėvų ir vaikų santykius temdantis jausmų atbukimas, abstraktumas ir dorovės pakrikimas.

Skaitoma daug ir prieštaringos literatūros apie auklėjimą, norima viską visuomet daryti teisingai, klausoma specialistų – ir netenkama pagrindo, netgi palūžtama. Pasekmės: neapgalvotas auklėjimas, racionalumu ir įkalbinėjimu pagrįsti santykiai su vaikais, „ugdymas – ne žlugdymas" (Otas Špekas), kur atmetami jausmai ir spontaniškumas, „drąsa pasielgti netobulai" ir „iš anksto neparuoštas elgesys".

Tai nėra bandymas pedagogams įdiegti iracionalumą. Man kur kas svarbiau atpratinti tėvus, auklėtojas ar mokytojus nuo pedagoginių žinių prieglobsčio. Mat pripratus nebesugebama išsiversti be pedagogikos, psichologijos ar terapijos konsultanto, kuris pasako, kaip „ugdyti teisingai". Kur kas svarbiau imtis atsakomybės už pedagoginius veiksmus. Tokia atsakomybė – tai rimtesnis požiūris į didelę, kartais net milžinišką kasdienės auklėjimo praktikos vertę. Pedagogikos žinovas ar konsultantas nepakeis auklėjimo stiliaus, užtat jis gali pritarti tėvų idėjoms ir veiksmams, pralaužti rutinos plutą, priversti suabejoti įpročiais, jis gali klausti, paskatinti klausti, įsijausti į tėvų padėtį. Pedagogikos konsultantas nėra koks nors tėvams nesuprantamų elgsenos pavyzdžių aiškintojas, jis nepakužda, ką daryti, jis palieka tėvams teisę patiems, savarankiškai imtis kitokių veiksmų. Auklėjimas grįstas pasitikėjimu, jis suteikia pagrindą, skatina savarankiškus sprendimus – netgi tada, kai klystama.

Tas, kuris nori auklėti vaikus be klaidų, jas kaip tik ir daro, nes iš visų jėgų stengiasi jų išvengti. Tas, kuris nori auklėti vaikus be klaidų, „ugdymą – ne žlugdymą" paverčia profesionaliu sportu. Aš galiu ir suklysti, aš turiu teisę suklysti – tokia nuostata atpalaiduoja, apramina. Už klaidas aš galiu atsiprašyti. Nesėkmės yra tarsi dovanos, iš jų aš galiu pasimokyti, tai dingstys ateityje pasielgti kitaip – nebūtinai geriau!

Tėvams, prislėgtiems Visuomet-teisingo-elgesio streso, sakau, kad jie turi teisę į dešimt klaidų per dieną. Klaidos išsklaido įtampą. Viena amerikiečių terapeutė, gydanti ligonius, kurie trokšta dirbti, gyventi ir vaikus auklėti žūtbūt be klaidų, skiria užduotį už kiekvieną suklydimą tučtuojau nusipirkti dovanėlę, kuo nors pamaloninti save. Ligoniai mokosi susitaikyti su klaidomis, suvokti jas kaip dovanas.

Auklėjimo problemos yra normalus dalykas, o klaidos – neatskiriama jų dalis. Egzistuoja trys traumų formos, kai žaizdos ir randai neišnyksta, o pasekmės justi visą gyvenimą: nuolatinis fizinis vaikų kankinimas, dvasinis žeminimas, patiriamas dėl meilės ir emocinio artumo stokos, taip pat – lytinė prievarta.

Troškimas išvengti nesėkmių, viską daryti teisingai, be menkiausios klaidelės, atšaldo santykius. Juk ugdymas yra susijęs su ginčais, su konfliktu *ir* sutarimu, su artumu *ir* polemika. Kur ginčijamasi, ten tvyro šiluma, kur ginčų nėra, tvyro šaltis. Auklėjimui reikia šilumos, todėl būtini ir ginčai. Auklėjimas nėra priešpriešа, visažinystė ir užsispyrimas. Auklėjimas yra bendras kelias, kuris atsiranda tik tada, kai einama, bėgama, vaikštinėjama, žingsniuojama. Manoji kelio idėja yra tokia – jį tiesiant bendra veikla ir bendros pastangos praverčia labiau nei „geras žodis".

Šią knygą įkvėpė daugelis mano pastarųjų metų pokalbių su tėvais, su auklėtojomis, su mokytojomis ir mokytojais; tokius susitikimus

rengdavau, gvildendamas temą „Ribų brėžimas". Čia pateikiamas pluoštas tokių klausimų, temų ir situacijų, kokios dažniausiai atsiduria dėmesio centre. Tam tikros ribos nubrėžtos pačioje knygoje. Jos tikslas – padrąsinti, paskatinti, ieškant vienintelio *savito* kelio. Jos tikslas – žadinti nestandartinę mąstyseną, lavinti vaizduotę. Dėl to ir siūlau kūrybingus sprendinius – noriu įrodyti, kad nėra patentuotų receptų, tinkamų bet kuriam kasdienos įvykiui.

Turiu pasakyti, kad knygoje pasakojamos istorijos – užkoduotos. Be to, istorijas pateikiau labai suprantamai. Šiose istorijose dėmesį sutelkiau į esmę – sprendinį, o pašalines smulkmenas praleidau. Nesiekiau parodyti, kaip greitai galima surasti išeitį. Svarbiau buvo per istorijas atskleisti problemos *sprendimo* eigą. Knygoje siūlomi sprendiniai yra *bendrų* pastangų rezultatas. Jie atskleidžia pedagoginį išradingumą.

Problemų sprendimas, pasak amerikiečių terapeuto de Šeizerio, panašus į nežinomos spynos rakinimą: kol surasi tinkamą raktą, gali ilgokai užtrukti. Norint atrakinti nežinomas spynas, reikia turėti daug raktų. Bet paprasčiausia daryti tai visrakčiu. Gal jis idealiai ir netiks, bet spyną vis dėlto atrakins. Mes negalime vienu moju nubrėžti ribų, jų suvokti arba pakeisti. Bet kai tai pavyksta, sėkmė džiugina. Problemų sprendimas – bandymų ir klaidų kelias. Tai, kas šiandien tiko, rytoj jau gali nebetikti. Gali būti ir taip, kad visrakčio nebepritaikysi. Bet surastos išeitys suteikia drąsos pasitikti naujus iššūkius. Kuo daugiau visrakčių turi, tuo ramiau pasitinki bandymus.

Sugebėjimas brėžti sau ir kitiems ribas negali būti mokymo programos padarinys ir nėra patyrimo tikslas. Nustatant ribas, tikslas yra kelias, kur sulig kiekvienu žingsniu aiškėja, kas laukia – pažanga ar sąstingis. Jeigu tikslas yra kelias, vadinasi, yra ir aplinkkeliai bei šalutiniai keliai, taigi ir aklikeliai. Brėžti ribas – vadinasi,

klajoti tarp sėkmių ir nesėkmių, tarp drąsos ir neryžtingumo, tarp dvejonių ir vilties. Brėžti ribas kartais būna kasdienybės ir auklėjimo Sizifo triūsas. Bet apibrėžtos ribos daugiau naštos nuima, nei jos užkrauna. Ribų nužymėjimas nėra savitikslis – tai būdas surasti savajam „aš“, būdas įrodyti savarankiškumui. Ribos atskiria Aš nuo Tu, artumą nuo atstumo, draugą nuo prašalaičio, svetimą nuo pažįstamo, galėjimą nuo dar-negalėjimo. Ribų brėžimas yra viso gyvenimo vyksmas. Todėl leidžiama klysti. Tokios klaidos yra pageidaujamos dovanos, padedančios kaupti patirtį.

1

„...kad tik nebūčiau tokia kaip tėvai...“

Vargas dėl ribų

„Kartais nebesitvardau!"

Mane pasikvietė ponia Rymers. Ji ruošiasi lankyti seminarą tėvams, nori apie tai pasikalbėti. Kai atveriu sodo vartelius, atskuba Timas, aštuonmetis ponios Rymers sūnus: privažiuoja paspirtuku, paguldo jį ir atsistoja priešais – drąsus papurgalvis baltapūkis su šelmiška šypsena šiaip jau nuoširdžiame veide. „Sveikas, tu tikriausiai Timas". Jis žiūri į mane, netaria nė žodžio. Kol žingsniuoju prie namo, berniukas taip ir lydi mane tylėdamas. Prieš pat duris jis tvirtu balsu teškia: „Labas, mėšliau". Tokio „pasveikinimo" aš nesitikėjau. Bet apstulbti taip pat neapstulbau, juk ponia Rymers skundėsi „nuolat ką nors iškrečiančiu" sūnumi. „Jis ištisai provokuoja... Mes tiesiog bejėgiai".

„Sveikas, Timai", – atsakau draugiškai, tuo pat metu paskubomis apsidairydamas. Tada vėl atsigręžiu į Timą ir pritupiu. „Ten nieko daugiau nėra, Timai". Mano balsas skamba maloniai, bet kalbu tvirtai: „Paklausyk, Timai. Mano vardas ne Mėšlius. Aš esu Janas Uvė!" Jis sutrinka, akys sumirksi, panašu, kad berniukui reikia laiko susitvardyti. „Kas? – ir tuojau pat pakartoja: – Kas tu?" – „Janas Uvė!" Sakydamas „Dar niekada tokio negirdėjau!" – jis atkiša man ranką.

Kita scena, viduje. Sėdime valgomajame. Timas išeina, pažadėjęs pusvalandžiui palikti mus vienus. Mes įsišnekame. Štai kai kurios to pokalbio ištraukos.

– Nemaniau, kad jis iškart išeis!

– Ar tai problema?

– Problema – dar per gražiai pasakyta. Aš visiškai bejėgė!

Iš žvilgsnio matyti, kad moteris sutrikusi.

– Timas visiškai nesuvaldomas!

– Ką tai reiškia?

– Nepaiso jokių taisyklių, tvarkos, – ji sudejuoja. – Juk šitaip tikrai neturėtų būti!

– O tas taisykles jūs apibrėžėte?

Ji pažvelgia į mane apstulbusi:

– Juk jis turėtų susigaudyti, kaip dera elgtis ir kaip nedera!

– Taigi jokios taisyklės, jokios ribos nenustatytos?

Išgirdusi šiuos žodžius, ponia Rymers vos vos krūpteli.

– Ar aš galiu nustatyti ribas?

– O kas jums draudžia?

Ji gūžteli pečiais:

– Aš pati. Mano vyras.

– Kodėl?

– Tikrai, kodėl? Ar norėtumėte dar kavos?

Pildama kavą, ji kalba:

– Vaikystėje man viskas buvo draudžiama. Prie stalo negalėdavau nė prasižioti, negalėdavau nieko daryti neatsiklaususi tėvų, jei nors truputį suklysdavau, tuoj pat susilaukdavau pasekmių. Aš nenoriu taip pat elgtis su savo vaiku! Ko mes pasieksime, jei ištisai vien tik kartosime savo tėvų klaidas!

Aš šypteliu.

– Ko šypsotės?

– Jūs nusprendėte: užuot įsakinėjusi, leisite, kad įsakinėtų jums!

– Galbūt. Bet verčiau taip nei priešingai.

Kai ji ėmėsi įrodinėti tai savo vaikystės ir jaunystės nutikimais, į kambarį įpuolė Timas:

– Mama, aš ištroškau.

– Timai, prašau. Kur sultys, tu žinai.

Atrodė, kad Timas dvejoja.

– Bėk. Pusvalandis dar nepraėjo.

Timas išeina, bet netrukus vėl pasirodo tarpduryje.

– Ten yra trejopų sulčių. Kurių man atsigerti? – Timo balse suskamba niurgzli gaidelė.

Ponia Rymers išlieka rami, tik sučiaupia lūpas:

– Kurių nori! Išsirink pats.

Timas stovi kaip įbestas.

– Gerai, atsigersiu apelsinų sulčių.

Jis išeina, bet tuojau pat vėl grįžta į kambarį.

– Tų gerti negaliu!

– Kodėl?

– Man per šaltos!

Ponia Rymers iš pažiūros lieka rami, tik spazmiškai sunerti pirštai ir dvi didelės raukšlės abipus nosies rodo vidinę įtampą. Moteris giliai kvėpuoja.

– Atsigerk kitų. Ir dink! – Aštrų balsą ji mėgina sušvelninti kone maldaujamu: „Prašau!“

Timas jos neklauso, girdėti bildėjimas, trenksmai – paskui trumpam stoja tyla. Berniukas vėl pasirodo tarpduryje, apsiašarojęs, baisiausiai nelaimingas.

– Kas dar nutiko? – Ponia Rymers pašoka ir nuskuba į virtuvę. Timas liaujasi verkęs, bėga iš paskos.

– Ko vėl pridirbai, tu išsižiojėli? Neįmanoma bent valandėlę ramiai pasišnekėti su žmogumi.

Berniukas vėl apsižliumbia, o ponia Rymers sako:

– Gana, nieko baisaus, – ir imasi rinkti šukes bei šluostyti grindis.

Timas ateina į kambarį, nusibraukia ašaras, atsisėda prie manęs ir tarsteli, pusiau klausdamas, pusiau teigdamas:

– Na?!

– Supykai, kad niekas tavimi nepasirūpina, tiesa?

Jo veide nušvinta šypsena.

– Žinai, kaip išvesti mamą iš kantrybės, ar ne?

Timas staigiai linkteli galvą ir išsišiepia:

– Būtent! Bet šiandien dar nieko!

– Kaip?

– Kartais ji visai pašėlsta. Tada gaunu per uodegą.

– Skaudžiai?

– Aišku, bet jai būna dar skaudžiau.

– Iš ko supranti?

– Paskui ji verkia daugiau už mane. Jos sąžinė nešvari. Todėl, kad vaikų mušti negalima, taip sako mano mama. – Jis kiek pagalvoja ir priduria: – O paskui galiu bet ką iš jos išprašyti.

– Tai tu gali būti tikras nedorėlis!

– O mama dar didesnė nedorėlė!

– Kodėl?

– Pavyzdžiui, kai būna surūgusi, ir panašiai. Tada ji vis tiek būna rami ir miela, ir taip toliau. Ir... ir staiga rimtai įtūžta. Tuomet pradeda taip rėkti, kad aš galvoju: dabar ji tikra pabaisa.

– Tu ją nepakankamai vertini. Ką jai daryti?

Timas išdrožia:

– Jeigu aš šūdinai elgiuosi, tegul ji taip ir pasako!

– O kodėl ji nepasako?

Vaikas gūžteli pečiais.

– Šiandien tu nesilaikei susitarimo.

– Norėjau pasižiūrėti, kiek ji įsisiautės. Kai yra svečių, aš galiu daug ką iškrėsti. Po teisybei ji pratrūksta tik vėliau! – Jis atsilošia ir žiūri į mane. – Su tavim taip negalėčiau, man atrodo, tikrai negalėčiau. Bet aš pabandysiu.

Timas išsiviepia, atsistoja, eina į virtuvę. Pasigirsta ponios Rymers balsas:

– Ar gali man padėti? Juk tu dar ir priteršei?!

– Ne!

Timas grįžta su stikline.

– Ir ką turėjo sakyti tavo mama?

– „Noriu, kad man padėtum. Tučtuojau". – Jis žiūri į mane išsišiepęs. – Juk sakiau, ji velniškai maloni.

„Privalau atidžiai stebėti..."

– Šiais laikais tiek visokių pavojų, – sako man ponia Volters, o jos vyras priduria:

– Auklėjimas šiais laikais – nuolatinis stresas. Privalai viską daryti teisingai.

Voltersai įpusėję penktą dešimtį, turi du jau beveik suaugusius sūnus, kurie „nebegyvena namuose, bet nuolat mielai lankosi. Dabar mums labiau rūpi Julija".

Julijai beveik šešeri, „mūsų pagrandukas", pasak ponios Volters.

– Visuomet troškau dar ir dukrelės, o mano vyrui buvo vis vien. Na, žinoma, dabar ir jis patenkintas. Buvo tikras perversmas – vėl auginti mažiuką. Juk vėl viskas iš pradžių. Tik, kaip sakoma, būni apdairesnis, atsargesnis ir elgiesi labiau apgalvotai, kad tik viską darytum teisingiau nei tada, kai auginai dičkius.

Ponas Voltersas kalba apgalvodamas kiekvieną žodį, jo akys žvelgia tarsi į tolį.

– Tai kaip tiems dičkiams sekasi?

– Viskas gerai.

Ponia Volters pasitempia.

– Dabar jau viskas gerai. Žinoma, žinoma.

Ji žiūri į savo vyrą.

– Antra vertus, ne visai taip. Bet juk šiais laikais galimybės didesnės.

Man įdomu, ką ji turi galvoje.

– Visiems žinoma, kad vaikas turi viską mokėti. Tarkime, ateidamas į mokyklą. Sakykime... – Ji susimąsto, ir toliau jau kalba vyras.

– Dėl Julijos sugebėjimo susikaupti. Per tėvų susirinkimą netikėtai pranešė, kad tai sąlyga užrašyti vaiką į mokyklą. O kadangi vaikų darželyje ji tik žaidžia, – jis kilsteli antakius, balse suskamba priekaištinga gaidelė, – turime pasirūpinti jos gebėjimu sutelkti dėmesį.

Ponia Volters linksi:

– Dabar jau pusėtinai, galėtų būti geriau, bet jau pusėtinai.

Šiandien iš vaikų reikalaujama gerokai daugiau, štai ir Julijai skiriama daugiau laiko nei anksčiau jos broliams. Klausiu tėvų, kaip jie mano, ar tai naudingiau mergaitės vystymuisi. Juodu žiūri į mane suglumę; kiek patylėjęs ponas Voltersas atsako:

– Žinoma. Dabar mes sugebame pastebėti greičiau, jei kas nors klostosi ne taip, kaip reikia. – Jis valandėlę pagalvoja ir kalba toliau: – Jei aš būčiau turėjęs tokias galimybes, būčiau pasiekęs daugiau. Tiek to, aš patenkintas. Užtat Julijai svarbiausia geras išsilavinimas. Imtis to niekad ne per anksti...

Ponia Volters pertraukia vyrą:

– Juk tada daugiau žinai ir gali išvengti klaidų. – Ji mąsliai linguoja galvą. – Nejaugi augindama didžiuosius viską dariau tik blogai?!

– Ką būtent?

– Ne, – ji tarsi ramina pati save, – žinoma, taip nemanau. Bet sutarti juodu galėjo ir geriau. Aš buvau pernelyg nuolaidi!

– Dabar esate griežtesnė?

– Ne, bet atidžiau stebiu. – Ji žvilgteli į vyrą. – Pavyzdžiui, žiūriu, kad rytais ji nesikrapštytų ir beprasmiškai nedykinėtų ar paprasčiausiai nespoksotų pro langą. Juk šiais laikais tiek visokių galimybių įdomiai praleisti laisvalaikį. Mes net sudarėme programą!

– Judu su vyru? – Abu linkteli. – O Julija?

– Na taip, kartais ji niurzga, kai reikia eiti į fleitos repeticijas ar cirko mokyklą. Bet grįžusi nebesispyrioja. Manau, reikia tik pergalėti save. – Ponia Volters užsikerta. Atrodo taip, lyg žvelgtų į save. – Bet štai stengiesi, stengiesi – vis pagalvoju, juk aš tikrai geriau už ją žinau, ko jai reikia – atiduodi visas jėgas, o Julija net nepadėkoja. Ji niurna, sėdinėja dyka. Jei mano tėvai būtų buvę tokie... Bet to aš negaliu jai išaiškinti. Dedu visas pastangas, esu pasiryžusi dėl jos aukotis, o ji tik atrėžia... – Moteris akimirką padelsia. – „Duok man ramybę!“ Sakyti taip nesako, bet išraiška būna tokia.

Ponas Voltersas klausydamasis kartkartėmis kiknoja galvą.

– Ji auga ir vis labiau užsispiria.

Ponia Volters atsiliepia:

– Juk ji dar tokia mažytė, Dieve, Rudolfai, tokia mažytė. Mes jai vis dar reikalingi.

– O jums Julija ar reikalinga?

Abu drąsiai juokiasi. Susižvalgo. Ponia Volters sako:

– Noriu įrodyti, kad esu gera motina!

– Kam?

– Visiems!

– O Julijai?

– Ir jai. Kad vėliau... susilaukčiau bent trupinėlio dėkingumo.

„Visai nenoriu būti supermotina!“

Trečiojo renginio vaikų darželyje tema – pernelyg dideli reikalavimai ir jų pasekmės. Prie manęs prieina Simona Luchs, dviejų vaikų motina, gerokai susinervinusi. Visą vakarą ji atrodė pernelyg susikaupusi, kartais irzli, beveik šiurkšti. Kartkartėmis žvilgčiodavo į savo užrašus.

– Ar galėtume šnektelėti akis į akį?

Mudu paėjėjame nuošaliau.

– Aš tuojau pratrūksiu. Nebeištversiu!

– Ko?

– Po galais, šitų mane supančių, aukštus darbo rodiklius garbinančių tėvų, apie kuriuos jūs ir kalbėjote. Visiškai pritariu jums. Bet, – ji žvilgteli į mane ir atkakliai, ir tuo pat metu liūdnai, sako: – aš visai nenoriu būti supermotina ir vis dėlto tampu tokia. Nepakeliama įtampa. Jums reikėtų apsilankyti, kai mamos išsiveda vaikus. Tuomet jos pranoksta pačios save.

Ponia Luchs, kraipydama galvą, mėgdžioja kitų motinų balsus:

– „Bet kitą savaitę mudu su Patriku einame į baleto repeticiją... o mes – į dziudo treniruotę... o mes mokomės groti fleita..." – Ji trumpam nutyla. – Jūs šįvakar visa tai šitaip tiksliai nusakėte. Bet pasibeldėte ir į mano, nors to nedarau, neramią sąžinę. Tikrai! – Ji žiūri man į akis. – Prakeikimas, juk vaiką auginanti mama paliekama visai viena! – Ji trukteli pečiais, apsidairo, lyg ko ieškodama. – Matote, anava ponia Rothus. – Ji krypteli galvą. – Kad išgirstumėte ją šnekant. Motina profesionalė – iki panagių. Visada išsipuscėiusi kaip lėlė. Jai ant sprando tik vaikai, namų ruoša, sodas ir puodai. Pasak jos, ne taip jau ir daug. Taigi taigi, tik kad ji dar turi senelę, virėją ir valytoją. – Ponia Luchs liūdnokai nusijuokia. – O aš lyg slidininkė slalomo trasoje – tarp profesijos, namų ruošos ir vaikų. – Jos akys taip ir šaudo į šalis. – Ir dar esu vieniša, apnikta abejonių savimi, slegiama priekaištų ir begalinių klausimų. Naktimis kamuoja nemiga. Ar teisingai elgiuosi? Gal esu pernelyg griežta? Gal per daug reikalauju? Ar negalėčiau būti nuoseklesnė? Kur ribos? – Ji akimirką nutyla. – Štai kaip! – Moteris nukreipia žvilgsnį į šalį. – Ačiū, šįvakar jūs mane padrąsinote. – Kiek padelsia. – O visai nenorėjau čionai eiti. Kad ją kur plynios, šitą įstaigą!

– Kuo jus papiktino įstaiga?

– Ne pati įstaiga, o personalas, motinos. – Ji pasipurto. – Vakar čia vyko tėvų pusryčiai, nuo devintos valandos. Aš ateiti negalėjau, nes buvau į namus išsikvietusi remontininkus. Kitą kartą išsikviesti taip pat negalėjau. Paaiškinau tai Janikai, savo dukrelei. Gali paliudyti kaimynė, kurios duktė taip pat lanko šį darželį. Janika nepurkštavo. Nuoširdžiai sakau, ji viską suprato. – Valandėlė tylos. – Padėtį išdėsčiau auklėtojai, bet man buvo atšauta: „Jūs paprasčiausiai privalote ateiti, antraip jūsų vaikas liūdės". Viską paaiškinau, bet auklėtoja mane vis labiau spaudė. Man atrodė, kad tampu vis mažesnė ir mažesnė ir galiausiai pasijutau niekingu žmogumi: „Negalite atsakyti remontininkams, kad pabūtumėte su savo vaiku". Naktį sapnavau, kad mane kapoja varnos. Ir viskas susiklostė taip, kaip ir turėjo susiklostyti...

– Jūsų duktė nuo pat ryto žliumbė, ji taip tikėjosi...

– ...žinoma, pusę dešimtos, kai remontininkai jau buvo baigę darbą, suskamba telefonas, išgirstu priekaištu persunktą balsą: „Janika taip ir sėdi, laukia mamos, o ši neateina..." Aš skambinu į darbą ir lekiu į vaikų darželį. Prieš mane išdygsta praktikantė ir spokso taip, lyg būčiau pusei metų pabėgusi į Ameriką ar dar kur nors, o paskui graudžiu balsu sako: „Ponia Luchs, – o jos veidas tuo metu niekinamai susiraukia, antakiai šauna į viršų, – Janika taaaip, – šitas „taaaip" tebeskamba man ausyse, – ponios Luchs ranka nevalingai kyla prie ausies, lyg norėtų užspausti tą garsą, – kentėjo. Janika net valgyti negalėjo, taaaip laukė mamos. – Moteris giliai įkvepia. – Kaip gerai, kad vis dėlto malonėjote. Tai taaaip svarbu jūsų vaikui. Ji taaaip greitai pravirksta".

– O jūs?

– Kai tik pagalvoju apie tai!

– Kaip elgėsi Janika?

– Ji iš tiesų buvo kitokia nei visada, labai laukė, verkšleno. – Ponios Luchs balsas drebėjo. – Tada vėl prabilo mano sąžinė. – Ji

žvelgia mąsliai, linguoja galvą. – Bet dabar jau geriau. Matote, man sunku net kalbėti. Kai šitaip norisi užsibrėžti ribas, atsikratyti įtampos. Aš tikrai visai nenoriu būti supermotina... Bet kaip žinoti, kokia turi būti ta normali motina? Kaip man įsitikinti, kad elgiuosi teisingai, o ne vien tik klausytis apie tai, ko nepadarau?!

Ji paduoda man ranką.

– Smagu, kad išklausėte, ir ačiū už patarimus!

– O kas jums įstrigo labiausiai?

Ji kiek pagalvoja ir sako:

– Būtinybė pasitikėti savo jėgomis ir gerbti save.

„Per daug galvojama"

Alma gyvena kaime, juodu su vyru vidutiniai ūkininkai.

– Esu keturių anūkų senelė. – Jos balsas ramus, malonus, moteris kalba aiškia vokiečių žemaičių tarme. – Nu, tad norėtum iš manęs išgirsti apie vaikų auklėjimą, jaunuoli.

Staiga ji prašnenka vokiečių aukštaičių tarme:

– Esu paprasta moteris, tad ką galėčiau pasakyti. – Ji atsistoja, eina prie indaujos, ima dvi taureles ir butelį savos gamybos likerio. – Mažu šitas gardžiausias.

Pradeda pasakoti apie vaikystę, apie savo tėvus – „neturtingus kaimo žmones", – šešis brolius ir seseris – „visi išėjo į žmones", – mokyklos laikus – „ūkis ir darbas buvo svarbiau nei pamokų lankymas", – apie auklėjimą namuose: buvęs griežtas, prisimena ji, griežtas, bet teisingas. Privalėjusi dirbti. Dovanai negaudavusi nieko.

Alma samprotauja: „Nežinau, ar šiandien vaikai gyvena geriau?"

Man įdomu, ką ji turi galvoje.

– Manau, – sako moteris, – vaikai išpaiksta. Turi viską, nebežino nė ko griebtis. Mano anūkai turi viską, žaislų žaislelių, šūsnis drabužių. Viską. Ir yra gudrūs: „Senele, jeigu pas tave negalėsime žiūrėti televizoriaus, tada neateisime“. Tik pamanykite.

Jos balsas nuskaidrėja, moteris kilsteli dešiniosios rankos smilių.

– Anksčiau nuo tokių žodžių ausys būtų svilusios. – Alma gurkšteli likerio, nusipurto. – Gryna ugnis. Bet labai sveika, kaip kokie vaistai.

Man įdomu išsiaiškinti, kuo, jos nuomone, skiriasi vakarykštis ir šiandienis auklėjimas. Atsakymas berte išberiamas:

– Šiais laikais motinos trokšta žūtbūt išvengti klaidų. Matau, kaip elgiasi mano marti. Viskas turi būti atliekama tobulai, kad tik vaikas, gink Dieve, nenukentėtų. Anksčiau apie tai daug negalvodavau. Visai neturėdavau laiko. Visada tik bėgte ir bėgte. Mano vaikai dažnai būdavo paliekami savo pačių valiai. Ir vis dėlto abu išėjo į žmones.

Ji valandėlę susimąsto.

– Nežinau, ar galima taip sakyti, bet kai vaikams skiriama per daug laiko, – moteris akimirką nutyla, klausiamai žiūri į mane, – ar tai yra taip jau gerai? – Ji įpila dar likerio. – Gardu, ar ne? Štai ką tau pasakysiu, mano berniuk! Tai va, kai Kurtas, mano jaunėlis, elgdavosi įžūliai, visaip atsikirsdavo ir panašiai, susilaukdavo trijų plekštelėjimų per pasturgalį. Niekuomet nemušdavau jo per galvą. Girdėjau, kad nuo to vaikas būna lyg apdujęs. Trys plekštelėjimai, – rankos judesiu ji tarsi pabrėžia savo žodžius, – ir viskas būdavo aišku. Kartais man atrodo, kad iš tikrųjų jis pats norėdavo tų plekštelėjimų. Tataigi.

Ji nudelbia žvilgsnį, trumpam susimąsto.

– Žinai, kai susitinkame su Inge, mano marčia, jei tik mažylis užsiožiuoja, ji pradeda jam aiškinti: šneka ir šneka. Kuo toliau, tuo garsiau ir garsiau, kartais pradeda šaukti, o kai kada ir visai pra-

trūksta. Paskui žliumbia kartu su mažuoju. Juk jai reikėtų išmokti į viską žiūrėti papraščiau. Tik nervus sau galabija. – Alma žvilgteli į mane: – O tu ničnieko nesakai. Ar taip jau neteisingai šneku? – Ji paima taurelę. – Į sveikatą!

Žinojau: kai Alma leisis pasakoti, nebegalės sustoti.

– Papasakosiu tau dar šį tą. Ar nori paklausyti?

Nė neprasižiojau, o Alma kalba toliau:

– Privalai išgirsti. – Ji atsistoja, eina prie viryklės. – Pirmiau reikia užkaisti bulves, nes grįš Karlas, o ant stalo nebus pietų. Iš karto pradės niurzgėti.

Alma grįžta, atsisėda.

– Tai štai, – ima ji pasakoti. – Nūnai vaikai neramesni. O žinai kodėl? – Aš gūžteliu pečiais. Ji palinksta prie manęs. – Pasakysiu tau. Ogi štai kodėl: moterys vis labiau lieknėja: nei krūtinės, nei užpakalio, nei pilvo. – Pastaruosius žodžius ji iliustruoja rankų judesiais. – Iš dabartinių moterų – nieko gero.

Mane ima juokas. Ką ji turi galvoje?

– Taigi anksčiau, kai vakarais Dorotė ir Kurtas būdavo neramūs ar šiaip turėdavome laiko, guldavomės į lovą, Dorotė galva įsiremdavo man į krūtinę, Kurtas padėdavo ranką man ant pilvo. – Ji nužvelgia save: – Paveizėk, kiek šito gero turiu. O paskui plepėdavome. Aš pasakodavau apie anuos laikus, kol jie užsnūsdavo. O kai neturėdavau laiko, žinai, ką tada darydavau?

Aš purtau galvą.

– Tada imdavau iš komodos dvejus dėvėtus naktinius marškinius. Laikydavau juos ten dėl visa ko. Duodavau juos vaikams, tokius didelius minkštus medvilninius marškinius. Jie kvepėdavo manimi. Dar mano motina šitaip darė. Vaikai padėdavo galvas ant naktinių ir greitai užmigdavo. Visiškai ramiai.

– Ar ilgai taip darydavai?

Ji šelmiškai nusišypso.

– Su Kurtu – kol susirado draugę. Tada liovėmės. Juk normalu, argi ne? Kur jau mano dribliems maišams prilygti nėriniuotoms kelnaitėms ir kojinių gumoms. – Ji pritildo balsą. – Žinai, o ant kojinių gumų vaikams galvos geriau nedėti, nes tai gana nemalonu, be to, kvepia jos ne taip skaniai kaip maniškiai medvilniniai marškiniai. O kadangi tokių marškinių vis rečiau pasitaiko, vaikai naktimis būna neramūs. Aš tikrai taip manau. Tai mat. – Ji vėl gurkšteli likerio. – Į sveikatą. Dabar jau viską pasakiau. Likis pas mus balandėlių pašveist.

Berniukas yra berniukas

Su Peteriu susitinkame vienoje iš užeigų.

– Čia bus ramiau. Namie vaikai visuomet duodasi kaip pašėlę.

Peteris dirba stogdengiu.

– Mokiausi, dabar esu pameistrys ir į meistrus visai nenoriu. Šlamančių pakanka, mat senutė... – jis užsikerta, – ...mat Elza irgi dirba.

Peteriui dvidešimt devyneri. Vaikai, du berniukai, pasakoja jis, buvę ankstyvi.

– Elzai buvo devyniolika, man dvidešimt vieneri. Sunkūs buvo laikai.

– Kam?

– Mums. – Jis kiek pagalvoja. – Vis dėlto greičiau Elzai. Bet vaikų ji ir norėjo!

– O tu ne?

– Ne taip greitai. Juk būna, kad ir suabejoji.

Klausiu, ką jis turi galvoje.

– Taigi aišku. Vos ištrūksti iš namų, iškart kuri savą šeimą. Mes su Elza nelabai ką ir žinojome vienas apie kitą. Na taip. – Jis pa-

žvelgia į mane. – Gražu, kai yra vaikų. Bet ir našta. Tie begaliniai jų klausimai. Be to, jie užsispyrėliai, didesni neklaužados, negu kadaise buvome mes. Kartais tikra bėda.

Klausiu, kas, bendraujant su vaikais, jam teikia daugiausia džiaugsmo.

– Džiaugsmo? – Jis žiūri į mane, ieškodamas atsakymo. – Džiaugsmo? Sudėtingas klausimas. – Peteris dvejoja. – Taip, vis dėlto, – taria patylėjęs, – kai grįžtu namo ir jie puola ant manęs, nori prisiglausti arba žaisti, būna gera.

– O kas blogai?

– Auklėjimas – sunkus darbas, – staiga išpoškina jis. – Nuolat klysti, o aplink vien tik visažiniai šikniai, viską išmanantys geriau. Visur tik malama liežuviais, mokykloje, per televizorių, laikraščiuose, visur. O kai tokių visažinių paklausi, ar jie patys turi vaikų, vietoj atsakymo – tyla. Ir po visos puikybės. – Peteris įsiunta. – O dar tie viską pasaulyje išmanančių bobšių plepalai tauškalai, tų, na, kaip jos... Femi... Femi... – Jis žiūri į mane.

– Turi galvoje feministes?

– Taip taip, kai vyrams nebeleidžiama būti vyrais.

Aš jau ketinu prieštarauti, bet jis rankos judesiu uždraudžia net prasižioti.

– Nereikia, tik nereikia. Berniukas yra berniukas, tokiu ir reikia jį auklėti, antraip kada nors liks vien skystablauzdžiai. Moterys sėdės mums ant sprando!

– Ką apie tai mano Elza?

Jis nervingai suburblena, esą ir ji užsikrėtusi tuo šlamštu.

– Nebegaliu viso to klausytis. Taigi į ką berniukams lygiuotis, jei jiems nebeleidžiama būti berniukais? Mergaitėms viskas paprasčiau.

Aš giliai įkvepiu:

– Nenoriu, kad taip supaprastintum, juk reikia kalbėti apie smurtą prieš mergaites ir moteris, ieškoti būdų, kaip išrauti šią blogybę. Negali to paprasčiausiai nuleisti negirdomis.

– Matai, – jis ima karščiuotis, – juk vis tiek tai nesiliauja, visa ta prievarta ir panašiai... taigi smurtas... žinai, ką aš manau. Aš išvis nieko nebesuprantu. – Jis papurto galvą. – Kas dar leistina, kas nebe? Ar aš galiu paglostyti vaikui galvą? Ar galiu būti lipšnus?.. Gal privalu kalbėti apie viską?.. Paprasčiausiai nebėra jokių kriterijų!

Klausiu, ką jis turi galvoje.

– Žinai, juk jie visus tėvus kala prie gėdos stulpo. Visus, taip pat ir mane. Lyg aš būčiau koks kiaulė, nežinia ką išdarinėčiau su savo vaikais. – Jis trumpam nutyla. – Taigi mat, na... toks kiaulė nuteisiamas, o kai išeina į laisvę, kiaulina toliau. Jeigu mano vaikams nutiktų kažkas tokio, na, turiu omeny seksą ir panašiai... ir jeigu tokį tipą pastverčiau, sudoročiau šaltai, perrėžčiau jį nuo šiknos skylės iki ausų. Prisiekiu. Drąsiai gali taip ir parašyti.

Staigmenų nebepasitaiko

– Džiaugiuosi išėjęs iš mokyklos, – sako man Jozefas Bartelsas, ilgai dirbęs mokyklos direktoriumi, o dabar jau dešimt metų pensininkas.

– Kodėl?

– Žinote, – prisipažįsta jis, – aš daug ko nebesuprantu. Pavyzdžiui, tų taisyklių. Vien tik taisyklės, per jas nebematyti vaikų. Ar aš dar galiu, klausiu, elgtis taip, kaip gerai vaikui? Pedagogui šiandien tarsi surištos rankos, o bendravimo šilumos trūksta. Šilumos paprasčiausiai nelieka. Tik ir girdi kvočiant: ko šiandien išmokai mokykloje? O juk mokykla – reikšmingas etapas vaiko gyvenime.

Jis patyli. Paskui šypsodamasis sako, kad turėtų skambėti juokingai, kai taip kalba „senas krienas".

– Bet aš manau, kad nūdien viešpatauja prisitaikėliai. Asmenybių mokykloje lieka vis mažiau. Staigmenų nebepasitaiko. – Jis juokiasi.

– Neseniai mane aplankė buvęs mokinys. Jis gyvena kitame mieste, tačiau dažnai atvažiuoja. Prieš daugelį metų mudu buvome susikivirčiję. Jam buvo trylika ar keturiolika, o aš – neseniai įsidarbinęs mokykloje. Jis nuolat siutindavo mane, mat vis spjaudydavo ant grindų, neretai ir mano pusėn. Uždraudžiau taip elgtis. Bet jis nesiliovė. Kartą beveik pataikė į mane... Aš kuo ramiausiai priėjau prie jo, sutelkiau burnoje skreplius ir taikliai spjoviau. Žali skrepliai pataikė jam tiesiai į akis. Mokinys net nustėro. Po pamokų jis mane susirado ir pasakė: „Jūs nugalėjote".

– Ar tai apibendrinimas?

– Nežinau, bet auklėjant kaip tik ir trūksta netikėtumų. O jeigu nėra jų, tuomet trūksta ir jausmų, trūksta ir paslapčių. Kažin ar mano tėvai daug išmanė apie man gresiančius pavojus. O šiais laikais kiekvienam pavojui sukurta atskira apsauga, atskira taisyklė. Tačiau ta apsauga – ne saugumas. Saugūs vaikai jaučiasi tik tada, kai gali patirti ir nesaugumą, o ribas pajunta tik galėdami jas peržengti. – Jis susimąsto ir kiek patyli. – Bet nežinau, ar kalbėčiau taip pat, jei būčiau jaunas, jei mane slėgtų atsakomybė. Juk dabar viskas gerokai painiau!

Apie ribų prasmę ir beprasmiškumą

Vakarai su tėvais, konsultacijos auklėjimo klausimais, pedagogų kvalifikacijos kėlimo kursai, kuriuos pastaraisiais metais rengdavau siūlydamas temą „Ribų nustatymas auklėjant", sutraukdavo

daug klausytojų. Ir tuose renginiuose išgirsdavau vis tuos pačius klausimus: „Ar galiu nustatyti vaikams ribas?“ arba „Kaip nustatyti ribas sau pačiam?“

Krinta į akis tai, kad sąvokai „ribos“ suteikiamos tik neigiamos prasmės: bausmė, mušimas, primygtinis raginimas, draudimas, pamokslavimas, prašymo nepaisymas ir nuolatinis „ne“. Dažniausiai tai lemia abejotini pedagoginiai veiksmai, savigarbos stoka, nepasitikėjimas savo sugebėjimais – bet kartu ir noras laikytis bendrų normų ir vertybių, visiems tinkamų taisyklių.

Visuotines auklėjimo problemas – jos susijusios ne vien su ribų nustatymu – sukelia miglota vertybių bei taisyklių sistema kasdieniuose ugdymo veiksmuose, taip pat prieštara tarp įprastų, buitinių auklėjimo būdų ir specialistų nuomonių, kaip reikia auginti vaikus. Lektūra, siūlanti netradicinius auklėjimo būdus, jo nė kiek nepalengvina, priešingai, jos prisiskaitę tėvai dažnai nuleidžia rankas; pojūtis, kad „niekada niekam neįtinki“, kartais paskatina vengti ugdymo atsakomybės ir užkrauti ją medicinos, terapijos ar pedagogikos specialistams, kurie neva turėtų žinoti daugmaž tinkamus atsakymus į visus klausimus.

Todėl man visada labai svarbu nesumenkinti vaikus auklėjančių žmonių – tiek tėvų, tiek ir pedagogų; priešingai, stengiuosi atsižvelgti į jų žinias, remtis jų kasdiene patirtimi, kad jie įprastų nesikratyti atsakomybės ir imtų labiau vertinti save.

Ribas gali nustatyti tik auklėtojas *asmenybė;* asmenybė, kuri pripažįsta visas savo gerąsias savybes bei ydas ir su jomis sugyvena – tik tokia asmenybė yra pasiruošusi vertinti visas vaikų – tykių ir triukšmingų, reiklių ir dosnių, bailiukų ir pasitikinčių savimi, linkusių į apmąstymus ir impulsyvių, ardančių ir kuriančių – savybes ir, skatindama, padėdama, saugodama jas, tuo pat metu nustatyti ribas. Gerbti ir išklausyti vaiką – ne tenkinti kiekvieną užgaidą ir reikalavimą. Suprasti vaiką, įsigilinti į jo rūpesčius ir bėdas – ne

taikstytis su ribų laužymu. Jas laužo augantis nepasitikėjimas įprastomis vertybėmis ir normomis. Daugybė tėvų nepakankamai išsinagrinėja savo pačių gyvenimo ir šeimos istoriją: kaip buvau auklėjamas vaikystėje? Kokios ribos man buvo nubrėžtos? Kokias patyriau bausmes? Kuo pasireikšdavo palankumas man? Ar mano poreikių buvo paisoma?..

Pagarba papročiams ar polemika su jais negali virsti nei miglotu praeities idealizavimu – „Anksčiau viskas buvo geriau!" – nei visa ko atmetimu laikantis šūkio: „Aš viską darysiu kitaip!" arba „Privalai kada nors gyventi geriau!" Šitaip auklėjimas virsta stresu, profesionaliu sportu, įsukančiu ir pačius tėvus, kurie taip ryžtingai siekė išsivaduoti. Vaikai tampa objektais, tam tikromis projekcijomis, skirtomis – privalančiomis – nugalėti toms sritims, kurios buvo užgintos jų tėvams. Antraip ankstyvos vaikystės slogučiai juos pačius gniuždo taip smarkiai, kad neretai tampa įvairių kompleksų priežastimi.

Susiklosto paradoksali padėtis: kol kai kurie tėvai klaidingai mano, kad laisvą mąstymą ir savarankiškumą ugdo ribų ir taisyklių atsisakymas, o vaikai ieško suprantamų ir patikimų autoritetų, kuriais galėtų pasikliauti, su kuriais galėtų ginčytis, į kuriuos galėtų lygiuotis. Užuot tapę tokiais autoritetais, dauguma auklėjimo proceso dalyvių dangstosi tauriais ir gražiais žodžiais, smulkmeniškais aiškinimais ir begalinėmis diskusijomis, kurios – neradus su vaikais bendros kalbos – baigiasi nevalingu rėkimu arba užgauliu tylėjimu. Neryžtingumą pakeičia užsispyrimas. O liūdnai pagarsėjęs ilgas pavadėlis neretai tampa šiurkštumo, prakeikimų ir abejingumo priežastimi. Tuomet kai kurie vaikai pasijunta gniuždomi, kankinami ir silpni.

– Neseniai, pritrūkusi kantrybės, užėjau į vaikų kambarį. Abu rėkavo, siautė, nors ir žinojo, kad noriu ramybės, – pasakoja ponia

Elzer. – Jaučiausi šlykščiai. Tikrai. Man atrodo, nesilaikyti susitarimo paprasčiausiai nevalia.

– Ilgai svarsčiau, ar man tenai eiti. – Ji akimirką nutyla. – Paskui vis dėlto nuėjau, pasibeldžiau, atidariau kambario duris ir labai ramiai, bet ir labai rimtai pasakiau: „Norėčiau, kad nutiltumėte. Tučtuojau!“ – Ponia Elzer vėl kiek patyli, žiūri į mane, jai ant kaktos susimeta raukšlės. – Jie spoksojo į mane visiškai priblokšti. – Lyg pati vis dar negalėdama patikėti tuo, ką sako, ji priduria: – Jie lyg susitarę tuoj pat nutyko ir ramiai žaidė toliau.

– O kas buvo paskui?

– Išėjau smarkiai nugąsdinta tokio vaikų išgąsčio! – Ji kraipo galvą, nepanašu, kad jaustųsi laiminga.

– Galbūt jus gąsdina jūsų pačios užsispyrimas ir tai, kad negalite jo atsikratyti?

– Bet juk reikėtų elgtis kitaip, – sako ji, lyg garsiai samprotaudama, lyg klausdama.

– Būnate nepatenkinta, kai tvirtu, atkakliu elgesiu pasiekiate tikslą?

Ji vėl kraipo galvą, paskui ūmai sako:

– Aš nenoriu būti tokia kaip tėvas!

– O koks buvo jūsų tėvas?

Ji nudelbia akis. Paskui papasakoja apie baimę, kuri apnikdavo ją ir seserį, kai jos įsitriukšmaudavo kambaryje.

– Dar ir šiandien ausyse tebeskamba laiptais viršun lipančio tėvo žingsniai... visada girgždėdavo pakopos... būdavo, tyliai įžengia į kambarį, nė žodžio netaria, tik ilgai ir skaudžiai suka mudviem ausis.

Patylėjusi moteris ryžtingai pakartoja:

– Nenoriu būti tokia kaip tėvas!

Kitas pavyzdys. Ponas Kaizeris pasakoja apie nervus dirginančius savo vaikus, septynerių metų Mariją ir penkerių Sabiną.

– Nuo pat pradžių jiems buvo leista sėdėti prie bendro stalo, visada, per pusryčius, pietus ar vakarienę. Pastaruoju metu tai virto tikru pragaru. Mudu su žmona nepertraukti negalime baigti nė vieno sakinio. Man tai jau pradeda įkyrėti.

– Vaikai kaip nors pastebi?

– Kartais kai ką jiems pasakau.

– Kaip tas „kai kas" skamba?

Jis žiūri į mane suglumęs, šypsosi, dvejoja.

– Kaip vaikai pastebi, kad esate nepatenkintas? Ar esate jiems sakęs, kad patylėtų?

– Ne visai taip.

– Man atrodo, jūs ir nenorite to sakyti!

– Teisybė, – išsprūsta jam. Ir jis papasakoja apie savo šeimą, apie „bjaurų elgesį prie stalo". – Ak, vaikystėje kartais neatsiklausę įsikišdavome į kalbą. Tada susilaukdavome siaubingo žvilgsnio. – Jis patyli. – Ir būdamas vyresnis prisiekiau sau niekada nebūsiąs toks diktatorius.

– Priesaika visam gyvenimui?

– Suku galvą, ar ne geriau būtų viską išsiaiškinti. Bet vos tik susiruošiu, ausyse ima skambėti tėvo balsas.

Tas, kuris bendrauja su vaikais – darbe ar šeimoje, – nuolat susiduria su dviem vaikais: tuo, kuris yra priešais jį, ir tuo, kuris slypi jame pačiame. Kuo labiau pasireiškia tas vidinis vaikas, tuo labiau nuo vaikystėje patirtų skriaudų, sielvartų ir baimių stengiamasi apsaugoti vaiką priešais – ir tuo stipriau perduodamas baimės ir nesaugumo jausmas – sąmoningai ar nesąmoningai. Niekas kitas neįveiks skausmo ir sielvarto, nevilties ir įniršio, tik pats ugdytojas. Kuo geriau gebama susitaikyti su savo vaikyste – o tai ne tik neigiami jausmai, pralaimėjimai ir neviltys, bet ir džiaugsmas, laimės pojūtis ir troškimai, – kuo geriau gebama vertinti ją visapusiškai,

tuo greičiau ir vaiką priešais, ir save patį galima suvokti kaip vientisą asmenybę su visais bruožais, pažiūromis ir jausmais.

Neabejotina: tas, kam vaikystėje ribos reiškė skriaudas, pažeminimus ir neviltį, vėliau kenčia nuo elgesio sutrikimų, jam prireikia nemaža drąsos ir paskatinimų, kad įstengtų nusistatyti ribas. Žinoma, neregimi arba akivaizdūs ryšiai su pirmine šeima yra kurianti – kartais vaisinga, o kartais trukdanti – jėga. Kuo mažiau sąmoningo atsiribojimo, atotrūkio nuo tėvų namų, tuo ilgiau ta jėga išlieka veiksminga.

Vis dėlto tokie tinkamo auklėjimo idealai kaip nepriklausomybė, savarankiškumas ir geri santykiai be tvarkos ir atsakomybės yra neįmanomi – kaip neįmanoma be jų ir laisvė. Į vaiko norus būtina atsižvelgti, bet negalima pataikauti kiekvienam įgeidžiui ir reikalavimui – „Visiems galima, tik man ne!“ Vaikams reikia suprantamų ir tvirtų asmenybių. Kai vaikai jaučia – ne tik jaučia, o ir patiria! – būdo tvirtumą, jie turi kuo sekti. Tvirtas būdas nustato ribas ten, kur jų išvis nėra, kur viešpatauja neapibrėžtumas, ir vaikai ima tyrinėti, ką jie gali sau leisti. Būdo tvirtumas – tai ne rėkavimas, fizinė ar psichinė prievarta, troškimas valdyti; priešingai, jo palydovai – kalbos aiškumas ir tikslumas, savitvarda, vidinė ramybė, šaltas kraujas ir dėmesys kitam.

Tas, kuris nori išmokyti nepriklausomybės ir savarankiškumo, pats turi būti savarankiškas ir nepriklausomas, vadinasi, privalo drąsiai apginti savo veiksmus, privalo nebijoti savo ydų. Tobulybė išmuša iš vėžių, skatina vaikus priešintis, draskytis taip, kad auklėjimo statinio fasade lieka žymių.

Kai reikia nubrėžti ribas, kaip tik pastangos žūtbūt išvengti auklėjimo klaidų ir visiems – tik ne sau – įtikti sukelia dar daugiau sunkumų. Tas, kuris nustato ribas, rizikuoja būti nelabai mylimas bręstančių atžalų; rizikuoja įsivelti į barnius, užsitraukti pyktį, net

įniršį. Kadangi auklėjimo pagrindas iracionali nuostata būti visų mylimam ir pripažįstamam, daugelis tėvų ir auklėtojų vengia brėžti ribas ir sau, ir kitiems. Be to, tada privalu numatyti, kokios bus tų ribų ir taisyklių laužymo pasekmės. Tai labai sunku, prireikia drąsos, neretai ir pagalbos; būtinas sugebėjimas gin-čy-tis – tikrų tikriausia šio žodžio prasme. Tas, kuris tik pakenčia bendravimą – ir ne-si-ginčija, – niekuomet nesugebės nu-trauk-ti virkštelės ir at-si-riboti.

Man atrodo, kad meilė ir jautrumas vis dažniau painiojami su sugyvenimu ir santarve. Jei mylint bei gerbiant kitą žmogų pripažįstama ir vertinama artumas ir atstumas, savarankiškumas ir asmenybė, kitaip sakant, ribos – taip pat ir ribos tarp Aš ir Tu, – tai begalinė meilė viską iškraipo, ji gniuždo vaikus ir stumia juos priklausomybėn.

Nors pirmaisiais gyvenimo mėnesiais ir metais simbiotiniai tėvų (daugiausia motinos) ir vaiko santykiai yra normalu – juk jie užtikrina visapusę globą, emocinį saugumą, sukuria kūdikiui pirminio pasitikėjimo jausmą, – vėliau būtina leisti vaikui žengti savarankiškai, kai tik jis to nori.

„Kai mano dukrelė žengė pirmuosius žingsnius, pirmą kartą apėjo stalą, suvokiau: štai ji ir savarankiška. Man buvo liūdna, bet kartu ir didžiavausi, – prisimena viena mama. – Prireikė gerokai jėgų, kad nepradėčiau jos varžyti. Ir kad pati nepasijusčiau užgauta ar vieniša“.

Nustatyti ribas – tai „ne-varžyti“ vaikų, „leis-ti“ jiems, padrąsinti, kad suvoktų savo vertę. Čia neįmanoma išvengti žaizdų ir skausmo. Tas, kuris nori apginti vaikus nuo tikrovės, paprastai atima iš jų sugebėjimą gyventi. Sunkumų atsiranda, kai vaikai tampa tik partnerio pakaitalu, kai visus jausmus turi išlieti įsikniaubę į pagalvę; kai vaikai reikalingi vietoj gyvenimo prasmės arba pripildyti

atšiauriam šeimos klimatui jausmų ir nuotaikos; kai vaikai vėliau verčiami įgyvendinti tėvų išsilavinimo ir karjeros potroškius.

Taigi ribos susijusios su akivaizdžia prieštara, kuri man išsakoma daugelyje pokalbių su tėvais. Kai kuriose šeimose *poros* santykiai yra antraeiliai, palyginti su *tėvų ir vaiko* santykiais, arba nuo pastarųjų priklausomi. Šitaip vaikui atitenka svarbiausias vaidmuo šeimoje. Kartu atsiranda pavyzdinio savarankiškumo ir asmenybės vientisumo ugdymo priešingybė. Mat kai šeima vaikui užkrauna ypatingą misiją – tarkime, teikti džiaugsmą, įgyvendinti tėvų svajones, būti gyvenimo prasme, – vaikas išvis negali atsipalaiduoti ir būti savarankiškas arba jam tai pavyksta labai sunkiai. Viskas – pačia tikriausia prasme – sukasi aplink vaiką, o neaiškios ribos paskęsta migloje.

Tačiau be ribų neįmanoma išugdyti savarankiškumo, asmens vientisumo, savo vertės suvokimo, emocinio ir socialinio bendrumo pojūčio. Ribos yra pamatų, ant kurių statomi tėvų ir vaikų santykiai, dalis. Ir vis dėlto ribų nustatymas neturi nieko bendra su draudimais ir bausmėmis. Ribos ne viešpatauja – jos nukreipia, veda, padeda ir skatina. O draudimai ir bausmės, priešingai, palaužia valią ir rodo galią. Nors draudimų ir bausmių dažniausiai nepaisoma, nes jais grasinama susijaudinus ar įniršus, šie būdai vis tiek slogiai veikia „ugdymą ne žlugdymą“ (Otas Špekas). Mat vaikui nustatytos ribos ir pagarba jam neatskiriami dalykai.

Svarbu ne tai, ką tėvai kalba apie ribas, o kaip jie elgiasi, kokį pavyzdį pateikia savo gyvenimu. „Ugdymas ne žlugdymas“ atitinka tokią auklėtojo elgseną, per kurią pasireiškia jo asmenybė, jo vertybės ir pažiūros. Pagarba, dėmesys vaiko orumui padeda pastarajam pajusti savo vertę, sustiprina pasitikėjimą, suteikia orientyrus.

Jeigu aš vertinu ir gerbiu vaiką, rodau jam pagarbos ir dėmesingumo pavyzdį, tuomet galiu to paties tikėtis ir iš jo.

Tas, kuris nekreipia dėmesio, kai vaikas nuolat peržengia ribas, yra jam abejingas, ne tik skatina destruktyvų aktyvumą, bet ir trukdo formuotis vaiko savivertės pojūčiui, žlugdo abipusę pagarbą ir dėmesingumą.

Ribos ne tik padeda susigaudyti Čia ir Dabar, jos atskleidžia vaikams, nuo ko jie priklausomi ir nuo ko nepriklausomi, jos paaiškina dabartinę vertybių koordinačių sistemą ir nurodo perspektyvą: esu čia, o atsidurti noriu štai ten.

Šitaip vaikai įsisąmonina ribų būtinybę – kintant ir norams, ir pačioms riboms, joms plečiantis, jas peržengiant. Ribos kartu yra ir kelio pabaiga, ir pradžia. Jos kiek laiko apsaugo, suteikia prieglobstį ir nurodo tikslą, kuris – pasiektas – skatina kitapus dairytis naujų kelių ir perspektyvų. Ribos apibrėžia artumą ir atstumą, pasitenkinimą tuo, kas pasiekta, ir pasitikėjimą naujovėmis, atsiribojimą nuo įprastų dalykų ir naujovių troškimą, ir kitus iššūkius, ir naują patirtį.

2

„...kartais jaučiuosi toks vienišas..."

Ribos reikalauja, ribos traukia, ribos gąsdina vaikus

Petra Herbert sode ravi piktžoles. Ji klūpo gėlyne, braukia nuo kaktos prakaitą. Ponia Herbert neapkenčia darbo sode – kaip ir jos vyras bei abu vaikai. „Viską tik man užkaria“, – galvoja ji. Prieina Marija, penkerių metų jaunesnioji dukrelė:

– Ak, štai kur tu. Ieškojau tavęs.

Motina nieko nesako, tik staigiai ir niauriai žvilgteli į vaiką.

Marija tebestovi gėlyno pakraštyje, be tikslo dairosi į šalis, paskui pasižiūri į motiną, kuri – tyliai išsiplūdusi – ravi toliau. Dukrelė susidomėjusi stebi mamą, kol šiai pamažu sukyla gaižulys.

– Lenda pro gerklę, – pasakoja ji vėliau. – Bet niekada apie tai nekalbu, nebent netiesiogiai, kaip esu įpratusi.

Ji ima aimanuoti, tyliai, bet girdimai – „Marija turėjo išgirsti“.

– Man niekas neleisdavo dykaduoniauti.

Truktelėjusi ypač įsišaknijusią piktžolę, atsivėdėdama tėškia ją šalin ir susižeidžia į rožės spyglius.

– Velniava! Aš pati visuomet privalėdavau padėti, kitaip nieko negaudavau. Nebent per ausį. – Moteris patyli. – Ir po visų priešgynų! – Ponia Herbert kraipo galvą, tarsi norėtų nusipurtyti praeities smūgius. – Kur jau kur, o sode visuomet turėdavome padėti.

Marija abejingai tebestovi kur stovėjusi, paskui atsiklaupia, randa boružę, paleidžia ją sau ant rankos ir atidžiai stebi.

– Pažiūrėk, dievo karvytė.

Mergaitė juokiasi. Mama nieko nesako.

– Pažiūrėk!

Marija atkiša ranką su vabaliuku motinai prieš pat veidą. Ši suirzusi probėgšmais žvilgteli, pakelia ranką, dar kartą brūkšteli nuo kaktos prakaitą.

– Taip, anksčiau padėti būdavo privalu.

Marija pučia į boružę, pradeda niūniuoti dainelę. Pagaliau vabaliukas nuskrenda, o mergaitė juokiasi.

– Ar tik linksmintis ir temoki? – Petros Herbert balsas griežtas, bet bejausmis. – Ar daugiau niekas tau nerūpi?

– Mama?!

Nė krust.

– Mama!

Marijos balsas jau garsesnis. Ponia Herbert pakelia akis, dukrelė tuo metu lėtai atsistoja:

– Mama! Jeigu tau reikia pagalbos, tuomet prašau pasakyti: „Marija, padėk man ravėti piktžoles“. Ir aš tau padėsiu!

Kalba vaikai

„Tai buvo sunkus darbas!..“

Likus savaitei iki vasaros atostogų, apsilankau pradinėje mokykloje, ketvirtoje klasėje. Vaikus jau pažįstu iš dviejų inspekcinių pamokų, kuriose dalyvavau klasės vadovės pageidavimu. Priežastis: „nuolatinės priekabės“, kurių ji jautėsi negalinti atsikratyti. Kai ateinu į mokyklą, mane pasitinka Frederikas, vienas iš „gražbylių ir ramybės drumstėjų“. Jis švytėte švyti:

– Tai bent padirbėjome šiandien!

– Šaunu, gal jau ir pažymius sužinojote?

Frederikas žiūri išpūtęs akis:

– Kokius pažymius? Ak, tikrai, juk baigiasi mokslo metai.

Dabar jau aš žiūriu į jį:

– Ir manau, jau žinai, kas toliau!

Sulig tais žodžiais jis smarkiai papurto galvą:

– Niekai! Šiandien mums pavyko!

Berniukas žiūri į mane kaip į tikrą lėtapėdį:

– Vis dar nesuprantate?

Aš gūžteliu pečiais.

– Šiandien ji išlėkė žliumbdama! – Jis išsiviepia iki ausų.

– Kas išlėkė?

Frederikas garsiai iškvepia, jo balse sumišę užuojauta ir supratimas:

– Nagi ponia Kalthof.

Frederiko mokytoja.

– Kas nutiko?

Jis valandėlę padelsia:

– Cha, atsistojau kampe ir nusičiurškiau.

– Man atrodo, iškrėtei baisiai didelę kiaulystę! – nejučia surinku aš.

– Man irgi taip atrodo! – atšauna Frederikas. – O ką daryti? – Klausdamas jis žiūri man į akis: – Rimtai, ką daryti?

– Tik jau ne čiurkšti į kampą!

– Taip reikėjo. Ji visada tokia supratinga, kur tai matyta! – Jis kraipo galvą. – Kai ji nepatenkinta klase arba manimi, niekuomet neparodo. Rimtai! Niekada neparodo!

– Ir tu norėjai sužinoti, kur riba?

Frederikas šypsosi.

– Na?

– Tai buvo sunkus darbas, bet sužinojau! – Jis pagalvoja, atrodo beveik kaip koks išminčius. – Ketverius metus, įsivaizduokite sau... ketverius metus!

„Žinau, kaip supykdyti tėvus!"

– Tai va, – aiškina man devynerių metų Fabijanas, – kai ko nors užsigeidžiu, būna visai paprasta, reikia tik pasakyti, kad visi kiti jau

turi. Taip buvo ir su žaidimų kompiuteriu. Tuomet aš sakiau, kad niekas su manimi nežaidžia, esu toks vienišas.

– Tiksliai, – pertraukia jį bendraklasė Mariona. – Man visai lengva įkalbėti mamą. – Mergaitė kiek pagalvoja. – O jeigu kokį kartą nepavyksta, dar yra tėtis. Jis leidžia daugiau.

– Manasis ne, jis griežtesnis. Iškart barasi. – Aštuonerių metų Petra linksi galvą. – Iš jo nieko negausi, rimtai. – Žiūri į draugus.

– Maniškis irgi griežtas, – įsiterpia Timas, – bet nuolat pats pamiršta savo priekabes. Jeigu aš ką iškrečiu ar užmirštu paruošti namų darbus, jis kaskart sako, kad savaitę nežiūrėsiu televizoriaus. Tada pamanau: rytoj jo nebus namie, o mama... – Timas iš aukšto mosteli ranka, – ne tokia jau bloga. Štai ir žiopsau televizorių... o porytojaus dieną tėtis, šiaip ar taip, jau būna viską pamiršęs. – Jis patyliukais kikena. – Jie tik bamba. Iš tikrųjų aš nelabai ir klausausi. Patys visai nesilaiko žodžio. – Timas linguoja galvą.

– Kaip mūsų mokykloje ponas Švabė, – priduria Adrianas, – lygiai taip pat!

– O ką ponas Švabė? – klausiu aš.

– Nežinau. – Jis pasižiūri man į akis, gūžteli pečiais. – Jis vis nori būti mūsų draugas, na, ne mokytojas. Bet yra tikras niurneklis. Ne tiek niurneklis, kiek priekabeklis. Kaip mama, kai būna nepatenkinta manimi. Tuomet stoviniuoja virtuvėje ir niurzga. Aš dorai net nesuprantu jos, o ji tik burbuliuoja patyliukais, ir gana. – Adrianas pamėgdžioja savo mamą, nutaiso rūstų veidą, panarina pečius ir leidžia nesuprantamus garsus. – Negaliu pakęsti. Bent garsiai bambėtų.

– Mano mama bamba labai garsiai. – Sara energingai linksi. – Galiausiai pradeda rėkti. Šiaip ji labai miela ir viską leidžia. – Mergaitė trumpam susimąsto. – O jeigu aš arba brolis sunerviname, tada jau ji iš karto pratrūksta. Jos akys tada būna tokios didelės, o burna kad išsižioja... Man ji atrodo kaip tikra ragana iš pasakos...

– Arba vilkolakis, – nutraukia Julianas. – Mano mama irgi tokia. Štai galvoji, kaip gera, kad ji dar pakanti, ir staiga priešais atsiranda vilkas ir kėsinasi suėsti. Tada tai jau tikrai man būna baisu!

Aš klausiu Julianą:

– O ko norėtum iš savo mamos?

Berniukas trūkteli pečiais, paskui atsako taip, lyg klaustų:

– Nežinau?

– Aš žinau, aš žinau, – sušunka Sara. – Mama turėtų pasakyti, kodėl nervinasi.

– Nee, – prataria Julianas, – yra kitaip. Taigi, kad kitaip.

– Kas kitaip? – klausiu.

– Yra kitaip, juk aš visada žinau, kas bus! – tvirtai sako Julianas. – Iš pradžių mano mama būna rami, o paskui pradeda rėkti.

– Taip, tai įgrysta. – Sara susimąsto. – Būtų smagiau, jeigu aš nuolatos neprisigalvočiau dalykų, kurie varo mamą iš galvos, o tada visiems blogai. Žiauriai įkyrėjo!

„Kartais man tikrai baisu!"

Man paklausus „Ką manote apie namų ar mokyklos taisykles?", Ramonai nejučia išsprūsta: „Nieko!" Ramonai vienuolika, ji pradinukė.

– Argi taisyklės niekuo nepadeda? – klausiu vėl.

– Tik kirčių per jas gauni, – tučtuojau atrėžia ji.

Žiūriu į mergaitę.

– Jeigu neramiai sėdžiu prie pietų stalo ar panašiai, iškart privalau išeiti iš kambario.

– Na, ir?

– Tiesa, tėvas ir šiaip dažniausiai būna prastos nuotaikos. – Ji žiūri man į akis. – Bet jeigu dar blogai pasielgiu...

– Kaip blogai?

– Pamirštu padengti stalą, ar panašiai... tada jis sako: „Dar turi du bilietus!“

– Nesuprantu.

– Jeigu pamirštu dar du kartus, jis sako, kad tam kartui pakaks. – Jos balsas prityla, sudreba, mergaitės žvilgsnis labai rimtas. – Tada jis ima šuns šmaikštį!

– Ką jis ima?

– Šuns šmaikštį! – Jos balsas skamba kone abejingai, apatiškai. – Tada tris kartus juo gaunu. Už kiekvieną pamiršimą po kirtį, kaip sako mano tėvas.

– Na ir niekšas, – įsiterpia Bjornas.

– Jis tik kartais toks būna, šiaip jis geras, – atšauna Ramona.

– Bet juk skauda, – nenusileidžia Bjornas.

– Aš jau nebekreipiu dėmesio. – Ramonos balsas visai pritilęs, ji nudelbia liūdesio kupinas akis. – Norėčiau, kad tų taisyklių nebūtų.

– Ir aš, – sušunka Florianas. – Jeigu tik ką nors iškrečiu, kas nepatinka mamytei, ji su manimi nebesikalba. Tada aš jai esu niekas. Būna, kad nekalba dvi ar tris dienas. – Jis apsidairo. – Bet aš dar turiu Vilį.

Aš suglumęs.

– Tai mano pliušinė lėlė. Su ja ir kalbuosi.

– Bet juk ji tavęs nesupranta? – Ramona nepatikliai žiūri į Florianą.

– Kaip tik supranta!

– Man atrodo, kai kurios taisyklės vis dėlto reikalingos, jos svarbios! – įsiterpiu aš.

– Kai dega raudona šviesa, aš stoviu ir laukiu. Šita taisyklė – gera, – šūkteli Katrina. – Bet dažniausiai jos būna kvailos.

Petra žiūri man į akis.

– Visada, kai suaugusieji plūstasi ir nebežino, ką daryti, jie sako: „Taip turi būti!“

– O kaip suaugusieji turėtų elgtis?

– Jie galėtų paklausti mūsų nuomonės apie taisykles!

– Ką turi galvoje?

Petra atsako:

– Juk mes irgi sugebame mąstyti. Ir jeigu jie mūsų paklaustų, gal ir turėtume ką atsakyti.

Bjornas linksi galvą.

– Tėvai visuomet viską žino geriau ir mano, kad esame kvailiukai. – Jis juokiasi. – Bet mes už juos daug protingesni.

– O mano mama vis sako, – priduria Petra, – kai ją apmulkiname, mama vis sako, kad esame gudrūs paukšteliai.

Apie ribas ir abipusę pagarbą

Nemaža sunkumų auklėjant vaikus, ir tai nuolat pastebima, iškyla dėl to, kad nepakankamai paisoma ribų. Iš pokalbių – daugiausia su vyresnio amžiaus vaikais – aiškėja, kad plačiąja prasme jie jaučiasi suaugusiųjų palikti saviauklai. Kasdien – vaikų darželyje, mokykloje, namie – griebiamasi aplinkinius trikdančių, destruktyvių, keistų keisčiausių veiksmų, nes taip bandoma susigaudyti vis painesniame pasaulyje, kuris jokių gairių nenurodo.

Kartais stebiu arba girdžiu apie įnirtingus mėginimus pelnyti dėmesio, bejėgiškus pagalbos šauksmus. Štai šešerių metų Pija nuolat žaidžia su žirklėmis. Nors panašių žaidimų puikiausiai galėtų išvengti, ji labai dažnai kerpa sau į ranką ar plaštaką – smarkiai kerpa, kol ištrykšta kraujas. Per pokalbius su šeima paaiškėja: tik skausmas, žaizdos ir sielvartas padeda Pijai susilaukti tėvų dėmesio, mat šiaip tėvai visą jį skiria vienas kitam ir savo profesijoms, dukters nė nepastebėdami.

Devynerių metų Klausas yra „nelaimėlis". Šitaip jį vadina aplinkiniai: tai jį parbloškia automobilis, tai susižaloja griūdamas nuo dviračio, tai žaisdamas futbolą susilaužo nosį, tai per kūno kultūros pamoką išsinarina pirštą... Žaizdos, skausmai tapo jo kasdienybe, bet taip pat ir jo santykių pagrindu. „Jie manimi rūpinasi tik tada, kai sergu ir guliu lovoje". „Jie" – tai berniuko tėvai, brolis ir sesuo, draugai ir giminaičiai.

Kartais vaikai tarsi ieško nelaimių, kad galėtų pelnyti dėmesio, suvokti ribas, užmegzti ryšius. Dėl suaugusiųjų abejingumo, dėmesio stokos vaikai jaučiasi vieniši ir – sąmoningai ar nesąmoningai – ima žaisti su ribomis, ieškoti katastrofiškų situacijų ir gal net nukentėti patys. Kai ribos be saiko perženginėjamos, tada trokštama *ir* pastovumo bei aiškumo.

Šešiolikmetis Roberas dažnai sėda ant vyresnio brolio motociklo ir naktimis siaučia gatvėmis.

– Tegul jie mane pastveria, – sako jis.

„Jie" – tai tėvai.

– Kas būtų tada?

Vaikinuko veide ciniška išraiška.

– Mama sako, per atostogas važiuosime į Prancūzijos paplūdimius. Ten galėsiu kiek telpa važinėtis motociklu!

– O ko nori tu?

– Gauti per blauzdas!..

– Nuo ko?

– Nuo mamos arba nuo tėvo... gauti taip drūtai, kad klykčiau.

Štai kur paradoksas: kai kurie vaikai materialiai yra net pernelyg gerai aprūpinti, jiems nieko netrūksta, bet antra vertus, su tėvais juos sieja neįtikėtinai tušti ir šalti jausmai. Tokie vaikai dėmesio išsireikalauja tik per neigiamus skausmingus išgyvenimus: arba ieškodami skausmo, o kartu ir užuojautos, arba patirdami fizinius pažeminimus ir prievartą. „Aš visai neprisimenu, kad mane kas būtų švelniai lietęs, – sako trylikametė Džesika, – užtat puikiai

prisimenu siaubingus smūgius. Vadinasi, aš jai dar rūpiu, galvodavau, kai mane gulinčią ant grindų lupdavo mama".

Vaikai nori ribų ir taisyklių. Jie trokšta aiškumo. Nori žinoti, kaip elgtis. Taigi ribos padeda, jos apsaugo, nubrėžia patikimą koordinačių sistemą, kurioje – bent kiek laiko – galima orientuotis. Ir tuo pat metu erdvė, esanti už jau žinomų ribų, traukia ją pažinti ir užkariauti. Ribas pastūmėti, su jomis nesutikti vaikui reiškia suvokti dabartinius sugebėjimus ir galimybes taip, kad „kol kas dar negaliu" pamažu – abipusėmis tėvų ir vaiko pastangomis – virstų „aš jau galiu". Pastūmėdami ribas, su jomis nesutikdami, vaikai įgyja ryžto išbandyti naujoves.

Tilmanas, jam aštuoneri, vaikas kiek sutrikusių pojūčių – turi smulkiosios ir stambiosios motorikos problemų, – lanko judesio terapijos procedūras. Ištisus mėnesius jis pratinasi išlaikyti pusiausvyrą ant lyno, bando pereiti jį visą, nuo vieno galo iki kito. Jis stengiasi, didžiąją dienos dalį pluša iš peties, padedamas ir padrąsinamas terapeuto bei mamos. Kartą – pakeliui į kassavaitinę mankštą – berniukas automobilyje per radiją išgirsta garsiąją Neilo Armstrongo frazę, ištartą šiam išsilaipinus Mėnulyje: „Man tai tik mažas žingsnelis, o žmonijai – didžiulis šuolis". Tą popietę Tilmanas – vėl ant lyno, vis bando ir bando eiti – kol pagaliau jam pavyksta. Atsidūręs kitame gale, berniukas labai ramiai sako: „Žmonijai tai tik mažas žingsnelis, o Tilmanui – didžiulis šuolis".

Vaikai žaidžia su ribomis, trokšdami save išbandyti, atskleisti sugebėjimus, patirti pavojų, ištverti baimę. Ribų peržengimo žavesys yra labai subjektyvus; jį vaikai priskiria tiems kultūrinės terpės – pasakų, knygų, filmų – herojams ir herojėms, kurie palieka įprastą erdvę, iškeliauja, ryžtasi nuotykiams, kad įrodytų savo vertę, pasigalynėtų su piktomis ir paslaptingomis jėgomis, supurtytų draudimus ir tabu ir pagaliau grįžtų subrendę ir stiprūs.

Tokie žygiai, savęs išbandymai ir saviugda pasiteisina tik esant tam tikram pagrindui: kai vaikas pasitiki savimi, žino turįs valios ir sugebėjimų ir nujaučia, kad esama saugaus prieglobsčio bei patikimų burtažodžių.

Kultūriniams herojams – pirmiausia komiksų ir žaislų rinkoje – kartais suteikiama groteskiška forma: viešpatauja pridengtas bjaurumas. Nuotykiai ir kova neretai supaprastinami iki veiksmo scenų virtinės ir primityviausios archetipinės simbolikos. Vis dėlto vaikus tai labai traukia. Juo spalvingiau ir triukšmingiau, juo geriau; kuo stipresnis išgyvenimas ir kerintis vyksmas, tuo didesnę reikšmę įgyja tokie „sentimentalūs kūrinėliai".

Šis žavesys susijęs *ir* su vaikų aplinka, skurdžia išgyvenimų. Iš kultūrinių herojų vaikai gauna tai, ko jiems galbūt stinga. Audiovizualinės priemonės vienu mygtuko spustelėjimu suteikia tai, ko tikrovė nepasiūlo arba – dar dažniau – neleidžia. Jei vaikai garbina tuos herojus ir herojes, kurie pateisina ribų peržengimą, – iškart ateina į galvą pasakų personažai, – tai yra užuomina apie vaikų dvasinę ir emocinę būseną arba apie tai, ko šiandien jiems trūksta.

Kaip ribos garantuoja saugumą, taip jų stoka jį griauna. Vaikai linkę svyruoti. Ir jie jaučia, kai tėvai vis išsisukinėja nuo svarbios užduoties – ribų nustatymo. Tuo pat metu vaikai kenčia nuo tėvų elgesio neapibrėžtumo. Nenuoseklūs pedagoginiai veiksmai galiausiai išmuša vaikus iš vėžių: jiems labai sunku arba išvis neįmanoma susigaudyti, kai viena ranka čia glaudžiama, kita jau baudžiama; čia auklėjama prievarta, čia nuolaidumu; čia „vadžios laisvos", čia jau netramdomai prasiveržia nevalinga auklėtojų agresija. Auklėjimo būdai – neapibrėžtumas ir abejingumas, ribos ir taisyklės – dažniausiai susiję su draudimais ir bausmėmis. Ypač draudimai ir bausmės vaikams kenkia, nes palaužia jų valią. Bausmės ir draudimai yra visai netinkami būdai brėžti riboms:

draudimai stumia į slapukavimą ir melą, naują patirtį susieja su nemaloniais pojūčiais ir neramia sąžine. Bausmės slopina vaikų mąstymą, žemina juos, neleidžia pasijusti savarankiškais ir lygiaverčiais suaugusiųjų partneriais. Draudimai ir bausmės – vaikai tai numano ir jaučia – neretai primetami stichiškai, iš bejėgiškumo ir auklėjamojo poreikius atitinka mažiausiai. Draudimo ir bausmės, meduolio ir rykštės būdas – dažniausiai tai būna keršto, atpildo troškimo ir „daugiau-nieko-nenoriu žinoti" mišinys – byloja apie tai, kad bandant įveikti kasdienes – kritines – situacijas nemėginama susitarti, nėra nustatytų taisyklių.

Štai kokia yra pagrindinė problema, susijusi su visišku abejingumu: tai, kad vaikai peržengineja ribas, ilgai ignoruojama, toleruojama, kartu toks elgesys ir skatinamas – bent jau kol nebeištveria patys tėvai. O vaikai dėl valdžios kaunasi iki galo, kol prasideda ekscesai. Į ribų laužymą verta atsižvelgti; galimas daiktas, kad ribas reikėtų keisti, praplėsti – arba metas užkirsti kelią neigiamiems padariniams. Nuoseklumas neturi nieko bendra nei su vaiko žeminimu – „Vis tiek esi per kvailas!" – nei su jo menkinimu – „Vis tiek neišmoksi!" Nubrėžti vaikams ribas reiškia gerbti juos, laikyti *bičiuliais*. Ir štai kuo aš neabejoju: jeigu kas sakosi vaikams trokštąs tik gero – „Kad tik tau būtų geriau!" – tam vaikai iš tikrųjų nerūpi, tas sugeba tik įsakinėti.

„Kiekvienas turi teisę būti gerbiamas toks, koks yra". Tai amerikiečių psichologo Dreikerso žodžiai. Ribų paisymas ir nuoseklus elgesys yra pagrįstas abipuse pagarba: tik gerbiant vaikus galima tikėtis iš jų tokio pat atsako. Be to, gerbiant vaiko orumą skatinama jo savigarba. Brėžti vaikui ribas – tai gerbti jo kūną ir lytinius poreikius, psichiką ir sielą.

3

„Linkiu tau tik gero...“

Suvaržyta kasdienė patirtis

Vaikas, erdvė ir laikas

Pusšeštų metų Marijus lanko vaikų darželį, jis yra – kaip sako auklėtojos – „lengvai skalbiamas ir beveik nesiglamžantis" vaikas. Berniukas suvokia savo poveikį suaugusiesiems, koketuoja naudodamasis savo žavesiu. Marijaus tėvai sūnumi labai rūpinasi. Jis ugdomas visapusiai. Vaiko kasdienybės tėkmė – tvarkinga ir aiški. Marijus daug žaidžia, yra stropus, apdairus, bet beveik nepripažįsta poilsio, visada eina iki galo, iki pat fizinių ir intelektinių ribų. Tad nieko nuostabaus, kad dažnai atrodo esąs „stresinės būsenos". Spontaniškų poelgių jam beveik nepasitaiko. Užtat berniukas iš anksto labai tiksliai planuoja. Nesėkmes Marijus pakelia sunkiai: jis nori „viską daryti teisingai".

Vakarais, pasak mamos, „Marijus būna visiškai nusivaręs". Jis nenori kalbėtis, atvirkščiai, stengiasi kuo greičiau užsidaryti kambaryje. Berniukas „ožiuojasi" ir neklauso tėvų siūlymų pažaisti. Per vakarienę jis žaidžia su maistu, „tik knaibo jį arba išvis kaitina padėtį". Tai tėvo žodžiai. „O mes taip rūpinamės sūnumi", – sako tėvai.

Tas rūpestis matyti iš dienotvarkės: rytais Marijus eina į darželį – „suradome patį geriausią apylinkėje!", – taip pat ir pirmadienio bei trečiadienio popietę. Tomis dienomis berniuko mama dirba. Tokiu metu darželyje taikoma reikli aktyvaus judėjimo programa. Antradieniais Marijus su savo draugu Robertu lanko fleitos klasę muzikos mokykloje; ketvirtadieniais grupė vaikų – lydimi mamų – keliauja į artimiausią žaidimų centrą. Penktadienis skirtas pasivaikščiojimams su mama, užsukant į parduotuves. Turiningi

Marijaus savaitgaliai – berniuko tėvo rūpestis. „Aš pats kadaise būdavau paliekamas vienas. Marijus turi gyventi geriau".

Pasidomėjus daugiau nei devynių šimtų vaikų nuo penkerių iki vienuolikos metų dienotvarke – taip pat remiantis ir kitų duomenų tyrimais – išryškėja bendros kryptys:

1. Vaikų patirtis, susijusi su erdve ir laiku juos supančioje aplinkoje, labai specifinė. Dauguma vaikų būna įsprausti į siaurus terminų rėmus. Laikas tikslingai organizuotas, atsižvelgiant į objektyvią tikrovę, ir tiksliai suplanuotas. Didėjant reikalavimams (normaliems arba išpūstiems) – kuriuos dažnai lemia tėvų nuostata „Tu turi gyventi geriau!", – tiksli dienotvarkė tampa būtina, kad derėtų patys įvairiausi interesai – ypač kai šeimoje auga ne vienas vaikas. Vis daugiau mamų tvarko savo vaikų laiką, lyg kokios „taksi vairuotojos" gabena savąsias atžalas iš vieno taško į kitą – per erdvę ir laiką. Ir vis rečiau vaikai gali patys tvarkyti savo laisvalaikį. Nuobodu. Dykinėjimas nėra labai malonus užsiėmimas, tad dažniausiai jo vengiama. Nė kiek nesistebiu, kad vaikams vis dažniau rūpi, kaip savarankiškai praleisti laisvalaikį, ir jie nuolat klausinėja suaugusiųjų, ką dabar veikti.
2. Vaikai mokosi elgtis vadinamosiose veiksminėse erdvėse, skirtose žaisti, šėlti, triukšmauti, piešti, statyti smėlio pilis, lipdyti... Sunkiau yra staiga užimti erdvę: gatvės judrios, dažniausiai grįstos, asfaltuotos, ir jau vien ribotas judėjimo tempas – kurio turi laikytis – įspraudžia vaikus į ankštus rėmus. Žmogaus nepaliesta pieva, parkas, miškas daugumai vaikų būna per toli ir dažniausiai sunkiai pasiekiami. Bet jeigu ir prie namų nėra kur pažaisti, vaikai turi ieškotis draugijos arba keliauti žaisti kur nors kitur.
3. Kai vaikams sunku staiga užimti erdvę, nukenčia jų fizinė būklė ir sugebėjimai orientuotis. Jei vaikams patalpose sudėtinga judėti taip, kaip jiems patinka – ne tik planingai bei tikslingai, bet ir sukiojantis be tikslo, dykinėjant, bėgiojant, kartais tyliai,

kartais trenksmingai, kartais laikantis taisyklių, kartais jas laužant, – tai neišvengiamai paveikia jų judrumą ir poreikius. Judėjimo apribojimą galima kompensuoti kitais būdais: jei šėlti parke yra neįmanoma ar draudžiama, lieka – aš perdedu – baleto užsiėmimai; jei vaikai popietę negali išmėginti jėgų grumtynėse, dar lieka dziudo ir karatė treniruotės sporto centre. Kad neliktų nesusipratimų, pasakysiu: nė kiek neprieštarauju tokiai fizinei veiklai, jei ji atitinka vaiko poreikius ir skatina jo vystymąsi. Tiesa, nutinka ir priešingai: vaikams sunkiau staiga užimti erdvę, kai auklėtojai laikosi tam tikros judėjimo kompensavimo programos su šūkiu: „Trokštu tau tik gero!“

Čia svarbu štai kas: kai tėvai savo vaikus iš vieno taško – pavyzdžiui, darželio – į kitą – pavyzdžiui, fleitos pamoką – veža, slopinamas vaikų laiko pojūtis ir judrumas. Būtinybė laikytis vienas kitą vejančių terminų slegia, diktuoja spartą ir judėjimo eigą. Laiko intervalai, kurie reikalingi atsipūsti, atsipalaiduoti ar kaip tik nusiteikti veiklai, netenka prasmės: važiuojant iš vieno veiklos taško į kitą, tie intervalai netenka išgyvenimo kokybės, tiesiogine prasme jie tik šmėsčioja pro automobilio langą.

Keliai ir judėjimas

Kai keliais ne vaikštoma, taigi ne patiriama ir ne pajuntama, o pirmiausia *važiuojama*, kenkiama vaikų laiko ir erdvės pojūčiui. Tokia įtaka ne visuomet bado akis, yra net ne iš karto pastebima – tačiau ji lemia vaikų kasdienybę.

Kai Markui buvo beveik šešeri, jis primygtinai pareikalavo, kad jam būtų leista į darželį ir iš jo – namo – keliauti *vienam*. Galiausiai berniuko mama sutiko, nes drauge eidavo dar du tokio pat amžiaus draugai. Markas pasakoja: „Iš ryto žygiuodavome sparčiai.

Norėdavome suspėti pusryčių. Mūsų darželyje taip jauku. Eidami namo visuomet užtrukdavome. Ką nors pasakodavome vienas kitam. Visaip pokštaudavome, ir panašiai. Geriausia būdavo lyjant. Galėdavome taškytis po balas. Arba štai vasarą senoje mūro sienoje ieškodavome plyšių. Juose visuomet rasdavome mažų driežiukų. Arba, jei turėdavome truputį pinigų, užsukdavome pas tėtą Klarą nusipirkti kramtomosios gumos".

Po metų Markas pradeda lankyti pradinę mokyklą kitame mieste: rytais jį automobiliu nuveža kaimynai, perpiet mama parveža: „Visai nebesmagu. Turime būti tylūs. Ir pasipasakoti nieko nebegalime. Juk mama girdi. Ir pačių įdomiausių dalykų ji klausosi ypač atidžiai. Ir nuolat klausinėja. Taip, ji vis klausia: „Kaip sekėsi? Kas užduota namų darbams?" Tai nervina! Rimtai! Bet netrukus į mokyklą galėsiu važinėti dviračiu. Iš anksto negaliu atsidžiaugti. Pagaliau vėl galėsiu pabūti vienas!"

Čia kalbama ne apie tai, kad vis daugiau vaikų į pamokas ar į darželį vežami mokykliniais autobusais. Žinau, jei ne tokie autobusai, daugybė vaikų išvis nepasiektų mokyklos. Tačiau smarkiai daugėja ir mamų „taksisčių", vežiojančių savo vaikus į mokyklą ir atgal. Tas pat ir su vaikų darželiu. Važiuojant automobiliu ir mokykliniu autobusu kelionei į mokyklą ir atgal reikia tiek pat laiko. Vaiko požiūriu, tos kartais visiškai nereikalingos kelionės automobiliu yra tikras trukdymas pažinti tikrovę ir įsisavinti erdvę:

- Vaiko nusibrėžtas kelias į mokyklą paprastai nueinamas greitai ir sutelkus dėmesį, nes negalima vėluoti į pamokas. Žingsniuojama sparčiai, erdvė įveikiama tikslingai. Aplinkai skiriama mažiau dėmesio, nesiblaškoma. Punktualumas neatskiriamai susijęs su laiko organizavimu, laiko pojūčiu ir atitinka objektyvias sąlygas bei aplinkybes. Kalbama apie veiksmingą laiko organizavimą. Kartais be jo apsieiti neįmanoma. Punktualumas

gali būti naudinga ir paranki savybė. Kelionė automobiliu – dažniausiai – stokoja įspūdžių, varžo, pernelyg lengva. Taigi auklėjimas šeimoje nenutrūksta ir pakeliui į mokyklą.

- Iš mokyklos jau galima pėdinti neskubant. Galima stabtelėti, apsidairyti, pamatyti tai, kas pražiūrėta rytą. Galima eiti lankstais, surasti kažką nauja arba jau pažįstama, apgalvoti tai, kas patirta mokykloje, pakeiksnoti mokytojus ar bendramokslius, prasimanyti išdaigų, susidraugauti ar susipykti. Išdaigos ar fizinis jėgų išbandymas yra tokia pat kelio iš mokyklos dalis, kaip ir – ypač pastaruoju metu – smurtiniai veiksmai, kartais grėsmingi. Vykstant į mokyklą iš vaiko reikalaujama drausmingai žiūrėti laiko, o grįžtant į namus laiką galima vertinti subjektyviai, tai yra atsižvelgiant į asmeninius poreikius. Pakeliui į mokyklą svarbiausia funkcionalus laiko suvokimas, o einant atgal jį galima skirti asmeniniams potyriams. Keliaudamas į mokyklą ar iš jos – pėstute ar dviračiu – vaikas savarankiškai užkariauja jį supančios aplinkos erdvę. Ir net negyvos, nykios kai kurių priemiesčių betoninės dykros negali visiškai nustelbti vaiko troškimo savarankiškai valdyti erdvę ir laiką, tačiau tokį norą slopina, varžo.
- Techniškai trumpinant nuotolius neišvengiama racionalizmo: kuo trumpiau, kuo greičiau, tuo veiksmingiau ir geriau. Laiko reglamentavimas – planavimas, derinimas – tampa vis svarbesnis. Užtat daugelyje šeimų pasitarimai, kaip tvarkyti laiką, yra svarbi pokalbių tema.

Tas, kuris trumpina kelius, riboja galimybę eiti ir stabčioti, siausti ir šokinėti, laipioti ir karstytis. Judėti ir stebėti, jausti ir galvoti – šie veiksmai glaudžiai susiję. Einant, bėgant ar skuodžiant veikia visi vaiko kūno pojūčiai. Judėdami vaikai mokosi pažinti savo kūną ir aplinką. Lyjant kelias į mokyklą yra visai kitoks nei šviečiant saulei, einant vienam potyriai yra visai kitokie nei žingsniuojant su draugais, iš akmenų sumūryta tvora kvieste kviečia pereiti ja ne-

praradus pusiausvyros, krūmas tarsi siūlo šakelę, iš kurios galima susimeistrauti ginklą, nuleista geležinkelio užkarda – tai dingstis varžyboms, kas iki jos nubėgs pirmas, o tada galima stabtelėti, atsipūsti ir paspėlioti, kur važiuoja traukinys; raudonas šviesoforo signalas ragina laikytis naudingų taisyklių. Nueiti kelią, vadinasi, pažinti ribas, įveikti pasipriešinimą, pabūti susitelkus į save, įveikti atstumą. Judėjimas ir savojo „aš" vystymas yra susiję. Kai atstumai įveikiami važiuote, o ne pėstute, be būdingų potyrių, atsiliepia vaikų psichofizinei būsenai. Žinoma, kai mokyklos zona apima labai didelį plotą, būtini yra ir mokykliniai autobusai, ir laiko planavimas, tuomet atstumą reikia įveikti automobiliu. Be to, esama pavojingų kelių, kurių vaikas be tėvų pagalbos ir atitinkamų patarimų neįveiktų.

Į mokyklą keliaujančio vaiko mikropasaulio permainos, vaizdžiai pasireiškiančios kaip tiesioginis ar netiesioginis kišimasis į vaiko erdvės ir laiko jauseną, sukelia labai specifinius padarinius. Kai varžomos vaiko galimybės įsisavinti erdvę, santūrus pasipriešinimas riboms nesunkiai gali virsti agresija ir kaipmat – vandalizmu; kai tramdomas vaiko troškimas judėti, dūkimas ir lakstymas greitai gali virsti ūmiais nesuvaldomais veiksmais. Vis dėlto tokio kišimosi apraiškos nėra vien technologizuotos ir natūralumą prarandančios vaikystės problema.

Jei vaikas vežiojamas iš vieno taško į kitą griežtai laikantis grafiko, tai *galima* sieti ir su auklėtojo polinkiu globoti bei veikti, saugoti ir ginti. Iš to, kaip vaikais netikima ir dar menkiau pasitikima, kaip jie varžomi, susidaro silpnučio vaiko, kuriam reikia nuolatinės globos, paveikslas: vaiko, tempte įtempiamo į auklėjimo programą, kuri, nors ir yra reikli, tačiau paisanti ne auklėtinio ir jo vystymosi ypatumų, o atvirkščiai, tėvų poreikių ir nuostatų.

Štai du trumpučiai pavyzdžiai, atskleisiantys, kaip tėvai varžo vaikų galimybes judėti.

Mama sako Julijanai: „Paklausyk, darželyje smarkiai nebėgiok, nes vėl suprakaituosi". Išeidama ji jau įspėja auklėtoją: „Jeigu Julijana dūks, ji sukais ir peršals. Mergaitė tokia neatspari ligoms".

Mums su darželio vaikų grupe susiruošus į parodą atvirame ore, mane sulaiko Pija ir liūdnai sako: „Šiandien aš negaliu eiti kartu, esu apsiavusi šilkinius batukus, ir jie išsipurvins. Mama liepė būti atsargiai".

Abu šie pavyzdžiai – nelygu koks požiūris – kelia šypseną arba stebina. Bet tas, kuriam tenka kalbėtis su auklėtojomis ar mokytojomis, žino: čia ne išimtis. Labai dažnai vaikai aprengiami netinkamai. Kartu šitaip tramdomas – delikačiai, nors tikriausiai nejučia – jų poreikis judėti. Ir dauguma tėvų net nenutuokia apie šitokių „prastovų" pasekmes.

Varžant fizinę patirtį, stabdomas vaiko vystymasis. Supdamiesi, bėgiodami, šokinėdami, karstydamiesi vaikai atsipalaiduoja, patiria nesvarumo būklę, greičio, vikrumo ir jėgos svaigulį. Vaikas išbando save ir parodo, ką galįs. Tik praktiniu veiksmu jis išreiškia abstrakčius sugebėjimus. Čia naudingos ir nesėkmės. Jos parodo ribas, gali padrąsinti – arba kaip tik sulaikyti. Saugus judėjimas ir išaugęs pasitikėjimas savimi glaudžiai susiję, kaip, beje, ir priešingai: varžomos galimybės judėti ir aplinkinių nepasitikėjimas vaiku bei šio – savimi. Per judėjimą išsiugdomas tapatybės jausmas, užmezgami socialiniai ryšiai. Ir neatsitikinai nejudrus, nerangus vaikas grupėje dažniausiai atsiduria nuošalėje. Kai aš šiai temai paskyriau vieną iš užsiėmimų su tėvais, ponia Daniels, dviejų vaikų motina, nervingai prašneko:

– Tai aš jau pastebėjau. Bet sakykite, ką man daryti. Vaikams skiriu tiek dėmesio, ir še...

Jai dar nebaigus frazės, įsiterpia kita mama:

– Mes su dukromis kiekvienais metais kartu tiesiog išblusinėjame jų veiklos kalendorių.

Moteris trumpam nutyla.

– Pirmiausia visuomet pasvarstau, kokio norėčiau grafiko, kad jo laikytųsi dukros? Ir kokio grafiko norėtų laikytis jos? Tik šitaip galiu būti tikra, kad neprislėgsiu vaikų savo nuostatomis.

Nuolat peržiūrint vaiko veiklos grafiką, atsiranda galimybė mažinti per didelius krūvius. Be to, laisvalaikis ir turi likti laisvu laiku. Vaikams reikia atsipūsti, kartais pajausti, kad pasaulyje jie vieni. O tada jie paprasčiausiai sėdi ir žiūri į vieną tašką – kai kurie tėvai šito negali ištverti...

„Iš pradžių man būdavo sunku, – prisimena ponia Hubert, – išleisti sūnų į mokyklą dviračiu. Man atrodė, kad jis dar per mažas. Juk berniukui tik septyneri. Labai rūpindavausi. – Ji neramiai apsidairo. – Bet jis neatlyžo. Ir pagaliau aš pergalėjau save. Dabar viskas gerai. Be to, į mokyklą jis važiuoja su draugais. – Moteris trumpam susimąsto. – Per tą laiką jis tapo lyg ir savarankiškesnis. Ir nebereikia kvaršinti sau galvos tais nuolatiniais susitarimais. Jie tikrai nervindavo“.

Be abejonės, kelionė į mokyklą automobiliu kartais būna tiesiog neišvengiama. Tačiau verta pagalvoti, ar tėvams tikrai būtina „dirbti taksistais“. Pakeliui į mokyklą ar iš mokyklos vaikams reikia patirti socialų gyvenimą. Einant su draugais pėstute jo pasitaiko taip pat kaip ir važiuojant dviračiu ar mokykliniu autobusu. Laikydami vaikus po apsauginiu gaubtu, slopiname jų sugebėjimus, apiplėšiame, atimdami tokią svarbią patirtį, kuri kaupiama tik bendraujant, ginčijantis, kalbantis su kitais žmonėmis.

Sutrikę jutimai

Ketverių metų Kornelijos nerangumas krinta į akį. Štai trys pasakojimai apie tai.

Kornelija ropščiasi ant stalo, bet itin nerangiai. Rankų ir kojų judesius mergaitė derina sunkiai. Vos užsilipusi ant stalo, ji tarsi gremėzdiška žuvis šlumšteli ant kilimo. Prisitaikyti šuoliukui Kornelija nesugeba ir nepaisydama skausmo bando vėl ropštis ant stalo.

Per sporto užsiėmimus auklėtoja pastebėjo, kad mergaitė negali nei išlaikyti pusiausvyros, nei eiti atbula. Daugiausia po trijų keturių žingsnių ji suklumpa arba išvis griūva. Arba jai reikia apsisukti, kad galėtų eiti toliau.

Kai darželio grupė susiruošia į lauką, Kornelija nemoka persirengti. Ji nesugeba pasirinkti drabužių. Taigi būna, kad – stokodama nuoseklumo – mūvėdama tik kojines išbėga ant sniego ar tik su marškinėliais – į šaltą lietų. Pavyzdžius būtų galima vardyti be galo. Norėdamas išsiaiškinti padėtį, kreipiausi į mergaitės tėvus.

Fiziškai Kornelija yra sveika. Jos motorikos ir sąlyginiai jutiminiai sutrikimai – kultūrinės kilmės, tai yra juos lėmė auklėjimas arba tiksliau – kategoriškas auklėjimo stilius. Kornelijos mama yra perdėtai rūpestinga „tobulybės" šalininkė.

- Štai kokias frazes nuolat girdi Kornelija: „Atsargiai!" – „Būk atsargi!" – „Palūkėk, aš jau ateinu!" Jas lydi perspėjimai: „Neišsipurvink!" arba: „Nieko nesugadink!"
- Kad ir ką dukrelė žaistų ar kitaip būtų aktyvi, motina visuomet šalia jos, pasiruošusi pagauti ją tiesiogine žodžio prasme. Mama plūkiasi, stengdamasi apsaugoti Korneliją nuo neigiamos patirties. Ir apsaugo nuo visa ko: Kornelija patiria – gyvendama netgi be televizoriaus – kultūrinį hospitalizmą*.
- Tai atsiliepia ir Kornelijos santykiams su tikrove už namų ribų. Kai lyja, mergaitei negalima eiti į lauką, arba tenka – motinos palieptai – visada dėvėti tokius drabužius, kurie tuo metu būna

---

* Hospitalizmas – fiziniai ir dvasiniai sutrikimai, kuriuos sukelia užsitęsęs gydymasis ligoninėje ar (vaikams) užsisėdėjimas namuose *(vert. past.)*.

visai netinkami ar trukdo judėti. Mama tai aiškina šitaip: „Juk aš trokštu tik gero. Manimi šitaip niekada niekas nesirūpino, nebūdavo kam nė ašarų nušluostyti. Bėginėdavau aprengta niekingais skarmalais, o iš manęs tik pasijuokdavo".

Judėjimo keblumai gali reikšti – į tai savo tyrinėjimais atkreipė dėmesį A. Ž. Eresas, – kad sutrikęs centrinės nervų sistemos jutiminių impulsų apdorojimas. Kitaip sakant, jutimo organų priimtų ir perduotų dirgiklių nervų sistema neapdoroja ar apdoroja ne iki galo. Štai kokie simptomai gali pasireikšti: sutrikusi motorika, padidėjęs išsiblaškymas, agresija aplinkiniams ir sau, sutrikęs dėmesys, trumpalaikiai susidomėjimai, perdėtas baugštumas ir atsargumas, pasitikėjimo savimi stoka, smulkiosios ir stambiosios motorikos sutrikimai arba nesugebėjimas sutelkti dėmesį.

Tokių jutiminių sutrikimų priežastys yra įvairios: iš gausių straipsnių šia tema – pavyzdžiui, A. D. Frėlicho – matyti, kad jos gali būti organinės. Šių labai sudėtingų biogenetinių ryšių čia nenagrinėsiu. Jutiminiai sutrikimai gali būti ir sisteminiai, tai yra nuolatinių per didelių arba per mažų reikalavimų, psichinių smūgių ar prastų santykių tarp tėvų ir vaiko pasekmė.

Sutrikusių jutimų vaikams nedarniose šeimose kartais tenka iš pirmo žvilgsnio stabilizuojantis ypatingo vaiko vaidmuo. Jutimo sutrikimus gali nulemti ir kultūros ar civilizacijos veiksniai, to priežastimis gali būti judėjimo stygius, taip pat – užsibrėžti auklėjimo idealai ar normos, labiau atitinkančios tėvų nuostatas negu vaiko vystymosi poreikius. Dažniausiai priežastis būna ne viena – jų galima įžvelgti visą pluoštą.

Tai tinka ir Kornelijai. Besaike apsauga grįstas auklėjimo stilius slopina mergaitės savarankišką fizinę patirtį. Kai iš kūno per mažai reikalaujama, sutrinka judėjimas ir įvairių protinės veiklos funkcijų koordinavimas. Kornelijos mamai netrukus gali tekti dar labiau rūpintis mergaite.

Jutimo trūkumų galima atsikratyti padedant pedagogams ir terapeutams: pavyzdžiui, Kornelija kiek laiko lankė psichomotorikos užsiėmimus. Šiuos papildė trumpalaikė šeimos terapija, per kurią Kornelijos mama buvo skatinama suteikti dukteriai daugiau laisvės, kad sustiprėtų vaiko pasitikėjimas savimi.

Fiziniai pojūčiai

Nors medicininė profilaktika ir priežiūra yra kvalifikuota, serga ir kankinasi vis daugiau vaikų. Ir kaltos dėl to ne vien ekologinės problemos, šiais laikais užgriuvusios vaikus. Kalta ir neva geranorė nuostata „Noriu tau tik gero“, žadinanti psichologinį stresą. Vaikus kamuoja nuolatinė įtampa.

Aštuonerių metų Klausą jau keturis mėnesius vargina chroniškas vidurinės ausies uždegimas. Vaistai negelbsti. Kai viename šeimos seminarų susipažinau su berniuku ir jo tėvais, jau buvo nuspręsta ryžtis operacijai. Motina pasakoja man apie ligą. Sakau jai: „Gal esama dalykų, kurių Klausas visai nenorėtų girdėti?!“ Moteris suirzta: „Ką turite galvoje? Juk mes darome, ką galime!“

– Gali būti, kad kažko jis nenori girdėti!

– Manote, vaikas apkursta tik tam, kad kažko negirdėtų?

– Ne tyčia, tiesiog kūnas ginasi pats.

Noriu šiek tiek papasakoti apie jų šeimą. Klausas turi devynerių metų seserį ir jaunesnį, šešerių metų, brolį. Tėvai apibūdina skirtumus tarp vaikų: „Klausas turi sunkumų mokykloje, kitiems viskas sekasi gerai. Tik Klausą slegia įtampa. Jam ypač sunku. Vyresniajai seseriai jis neprilygsta, o jaunesnis brolis kaip tik baigia prisivyti jį patį. Vaikas plūkiasi kaip pašėlęs, o nieko neišeina“.

Daugiausia ginčų sukelia Klauso dienotvarkė, ypač – kasdienės skaičiavimo, kuris Klausui sekasi prasčiausiai, pratybos. Štai ką

apie tai sako mama: „Noriu jam padėti, kad nesikankintų. Be to, nenorėčiau vėliau priekaištauti sau, kad nieko nedariau. Jam viskas turi klotis taip pat kaip ir kitiems“.

– Ko tu nenori girdėti? – kalbinu Klausą.

Berniukas gūžteli pečiais, įtemptai susimąsto. Kaktoje susimeta mažytės raukšlelės.

– Galbūt tu nebenori nieko girdėti apie mokyklą?

Staiga vaikas ima linkčioti ir nusišypso. Paskui jis pratrūksta:

– Nebegaliu to klausytis. Užtat mano ausyje tūno burtininkas vaiduoklis, jis užkimšo abi ausis, ir dabar galiu nieko negirdėti. Štai ko jie sulaukė.

– Kas tie jie?

– Na, mama, tėtis. Šiaip jie labai mieli. Bet mokykloje reikalai prasti.

– Kas turėtų nutikti, kad burtininkas vaiduoklis išnyktų?

Berniukas trumpam susimąsto.

– Jie turėtų liautis kalbėję apie mokyklą.

Čia norėčiau stabtelėti ir panagrinėti bendrąsias šio atvejo tendencijas. Kaip jau minėta, vaikus vis dažniau kamuoja somatinės, t. y. fizinės ir psichosomatinės, t. y. dvasinės ligos ir sutrikimai. Daugumai vaikų kemšami vaistai, kad tik jie pajėgtų vykdyti įvairiausius reikalavimus. Nors daugelis vaikų materialiai aprūpinti puikiai, jų gyvenimas įvairiapusis, skatinamas jų savarankiškumas, didžiuliai krūviai akivaizdžiai žaloja ir vaiko kūną, ir jo sielą – jausmų, pažinimo ir fizinėje srityse. Be to, dalykinis, jokių ribų nenubrėžiantis auklėjimo stilius stabdo vystymąsi. Vaikai ginasi nuo gamybai prilygstančio auklėjimo, kartais triukšmingai, kartais tyliai, kartais tik žodžiais, kartais pačiu kūnu.

Grįžkime prie Klauso. Konsultuodamiesi mes vieningai prieiname prie tam tikrų išvadų:

- Apie mokyklą kalbama tik tada, kai šito nori pats Klausas.
- Klauso pažangumas nelygintinas su jo brolio ir sesers pažangumu.
- Tėvai privalo berniuką padrąsinti.
- Klausas dukart per savaitę pats papasakoja tėvams apie tai, kaip jam sekasi mokykloje – arba atitinkamai dažniau.

Ko pasiekta per aštuonias savaites:

- Šeimoje nuslūgo įtampa. Klausas nebėra visa ko centras.
- Vidurinės ausies uždegimas praėjo. Dabar Klausas pasikliauja savimi: „Burtininko vaiduoklio man nebereikia".
- Klauso pažymiai mokykloje neblogėja, jie patenkinami – tačiau berniukas gauna juos lengviau.
- Klausas savarankiškesnis, mieliau eina į mokyklą.

Štai ką sako motina, pažvelgusi atgalios: „Tik dabar pastebėjau, kaip retai anksčiau padrąsindavau Klausą. Tiesą sakant, nuolat tik spausdavau jį ir varžydavau. Visų sunkiausia padrąsinti kitą žmogų. – Ir priduria: – Taip greitai pamirštama, kad kiekvienas vaikas yra atskira asmenybė. Tie nuolatiniai lyginimai slegia ir vienus, ir kitus".

Griežtos ribos gniuždo

Beveik ketverių metų Ankė nori padėti nukraustyti stalą. Ponia Meister, Ankės mama, nesileidžia į kalbas:

– Liaukis, Anke. Tu dar nesugebėsi.

– Bet aš noriu, – neatlyžta Ankė. – Juk Maikė padeda!

– Ji gerokai vyresnė. Kada nors galėsi padėti ir tu.

Kai mama išeina į virtuvę, Ankė griebia du puodelius, ketindama juos išnešti. Tada ponia Meister grįžta ir pamato netvirtais žingsniais tipenančią dukrelę su abiem puodeliais vienoje rankoje.

„Atsargiai!“ – nejučia išsprūsta mamai. Ankė pakelia akis, klupteli, puodeliai pasvyra, vienas jų krinta ant grindų ir sudūžta. „Matai, ar aš nesakiau?“ Ponios Meister balsas skamba apmaudžiai; Ankė pravirksta. „Na jau, gana! Nėra taip blogai“. Ji paima iš dukros puodelį, Ankė seka iš paskos ir grįžta su šluota bei skuduru.

Kai mergaitė imasi šluoti šukes, į kambarį įeina ponia Meister:

– Ką darai?

– Tvarkausi! – energingai atsako Ankė.

– Žiūrėk, kad tvarka ir būtų!

Mama išeina, o Ankė ir vangiai, ir tuo pat metu kruopščiai šluoja šukes.

Kai po kiek laiko ponia Meister grįžta ir pamato – gal ir nerangias, bet žavingas – dukters pastangas, sako: „Aš šluotą laikyčiau kitaip“. Kalbėdama paima šluotą iš dukrelės. „Štai, o dabar leisk man pabaigti!“ Be abejonės, motina savo vaikui nori tik „gero“, kai išvaduoja jį nuo buities darbelių ar talkininkavimo arba kai už dukrelę sutvarko visus rūpesčius. Tačiau vaikai nori patys tvarkyti rūpesčius ir elgtis su daiktais. Tik mąstant perprantamos sąvokos, tik veiksmu pasitikrinami sugebėjimai. Tik veikdamas pats, išbandydamas savo galimybes ir jėgas, vaikas patiria esąs savarankiška ir nepriklausoma būtybė. Žinoma, jis turi ištverti pralaimėjimus ir nesėkmes. Juo didesnę paramą vaikai jaučia, kai juos apima neviltis, juo geriau jiems pavyksta įveikti nesėkmes. Tokios frazės kaip: „Tu šito negali!“, atima ne mažiau jėgų nei pernelyg uoli apsauga – „Tam tu dar per mažas!“

Be abejonės, labai svarbu drauge su vaiku atkreipti dėmesį į jo nesėkmes ir kartu jas aptarti. Tačiau tokios frazės kaip: „Na, ar nesakiau!“ visai nepadeda vaikui, taigi Ankei, atvirkščiai, prikišamai rodo ją esant nevykėle arba nesubrendėle mažvaike. O suaugęs neva esąs visažinis. Užuot dalijusi užmaskuotus patarimus ar nurodymus – „Tavim dėta...“, motina turėtų įsigyventi, pavyzdžiui, į

dukrelės neviltį. Deja, sakinys „Tikrai nėra taip blogai“ atskleidžia: mama į savo dukters jausmus žiūri taip pat nerimtai kaip ir į pastarosios pastangas ištaisyti – tikrąja šio žodžio prasme – keblią padėtį. Ankė savarankiškai ieško būdo įveikti problemą, ir mergaitei reikia mamos – ar tėčio – pagalbos ir paramos. Tuomet ji išsiaiškintų, kad jos patirta nesėkmė visai ne subjektyvus nesugebėjimas, o tik nepakankami įgūdžiai, kurių galima įgyti praktikuojantis. Dar kartą pabandžiusi įrodyti savarankiškumą ir sugebėjimus, Ankė ir vėl sugniuždoma: mama, užuot drauge su dukrele aptarusi, kaip kitaip viską padaryti, atima iš mergaitės šluotą.

Kaip reikėtų konstruktyviai spręsti problemą, matyti iš Bjorno istorijos su pieniškais ryžiais.

Bjornas nori pirmą kartą išsivirti ryžių su pienu. Receptą jis sužinojo mokykloje, kai buvo surengta iniciatyvų savaitė. Bjornas triūsia virtuvėje, ima tinkamus priedus, į puodą pila pieno, užkaičia. Kai dar kartą įdėmiai skaito receptą, suskamba telefonas. Berniukas pamiršta pieną ir šis išbėgęs išsilieja ant viryklės. Atskuodęs nuo telefono, Bjornas prisuka dujas – bet nieko nebepadarysi, pienas puode ir ant viryklės prisvilęs, greitai pasklinda ir kvapas.

Į virtuvę ateina mama ir išvysta sūnų išpiltą raudonio, ašarojantį. „Mokykloje pavyko“, – prisiversdamas sako Bjornas. Mama ima jį už rankos ir ramina: „Na, mano virėjuk. – Trumpam stoja tyla. – Gražumėlis, ar ne?!“ Bjornas nusipurto: „Tikras mėšlas!“ Abu taip ir stovi, žiūrėdami į viryklę. Paskui mama pasilenkia ir paima iš spintelės valiklį: „Parodysiu tau, kaip valyti viryklę. Ir man yra taip buvę“. Ji žiūri į sūnų: „O tu man padėsi, gerai?“ Abudu daug nekalbėdami kimba šveisti viryklę. Galiausiai mama sako: „Ryžius su pienu aš verdu ant mažos ugnies, vis pamaišydama“. Paskui ji išeina iš virtuvės.

Bjornas dar kartą pabando pasigaminti mėgstamo valgio. Ir jam pavyksta. „Eikš, ryžiai su pienu patiekti“, – kviečia jis mamą

prie stalo. Kai juodu susėda, berniukas nusišypso: „Kartais tu tikrai gerai patari".

Iš šio pavyzdžio akivaizdu, kaip Bjorno mama padrąsina sūnų, kai šiam nepavyksta. Suprasdama vaiko neviltį, jos nesumenkindama, mama palaiko sūnų, parodo, kaip rimtai jį vertina.

- Nereikalaudama tobulybės, mama daugiau dėmesio skiria nuosekliam Bjorno sugebėjimų vystymui.
- Vaiko „nesėkmę" ji laiko laiminga galimybe atskleisti ir apibrėžti naujiems jo įgūdžiams. Ji padrąsina sūnų siekti savarankiškumo; mama žino, kad suklydę vaikai, jei jiems padedi, iš klaidų pasimoko. Bjornas nėra bejėgis ir priklausomas, jis pakankamai pasikliauna savimi ir, susiklosčius aplinkybėms „dar negaliu", sugeba pats daryti išvadas. Kitaip tariant, padrąsinti vaikus – tai suteikti jiems erdvės patirčiai ir šitaip ugdyti jų protą ir sugebėjimus. O vaikus gerbti, – vadinasi, pasitikėti jų sugebėjimais.

„Norėčiau apsaugoti tave nuo skaudžios patirties!"

Žaidimų aikštelėje Simonas sunkiai ropščiasi į aukštą medį. Kuo aukščiau jis lipa, tuo dažniau girdi: „Atsargiai!" arba: „Tik nenukrisk!" Pasiekęs tam tikrą aukštį, berniukas sutrinka, susverdėja, ima drebėti. Jo mama garsiai sušunka: „Laikykis tvirtai!" Ji skuba prie medžio gelbėti vaiko – deja, bergždžiai: Simonas krinta į minkštą smėlį ir pratrūksta apgailėtinai žliumbti. Mama čiumpa berniuką į glėbį. Guodžia – labiau save nei jį – tokiais žodžiais: „Vargšelis mažasis mielasis mano žiopliukas". Simono skruostais rieda ašaros. Mama nosine šluosto ašarotą vaiko veidą: „Kam reikėjo taip aukštai kopti? – Ji trukteli pečiais. – Tu dar per mažas, branguti!" Ir kuo smarkiau ji spaudžia vaiką prie savęs, tuo garsiau šis žliumbia.

Simonas be paliovos ropščiasi ir ropščiasi į medį – ir kaskart krinta iš jo kaip obuolys nuo šakos. Nors motina berniuko ir nesugauna, kaskart jis susilaukia paguodos bei užuojautos. Ir kuo dažniau Simoną ištinka nesėkmė, tuo smarkiau jį guodžia, glaudžia, myluoja mama. Kai šią istoriją papasakojau auklėjimui skirtame šeimų renginyje, įsiterpė vienas tėvas: „O kaip dar turėtų elgtis motina? Nieko nebesuprantu. Ar derėtų palikti vaiką gulėti purvyne?"

– Kodėl ne? – atsakau klausimu. – Purvas dažniausiai būna minkštas ir duoda patirties. Esama tam tikros patirties, nuo kurios vaikų neapsaugosi – ir tai yra gerai!

– Šito aš nesuprantu.

– Daugelis tėvų norėtų apsaugoti vaikus nuo nemalonios patirties.

– O argi gali būti kitaip?

Vaikų drąsinimas ir jų tariamas bejėgiškumas neatsiejami. Neretai vaikai įsitikina, kad bejėgiškumas atneša jiems tam tikros naudos, pavyzdžiui, kai jiems reikia dėmesio. Galima sakyti ir taip: kartais tėvams būna sunku ištverti vaiko nesaugumo jausmą ir baimes. Kuo nesaugesnis ir labiau įsibaiminęs vaikas atrodo, tuo didesnį poreikį jam pagelbėti jaučia suaugusieji – netgi tada, kai pats vaikas to visai nenori.

Ketverių metų Peteris kilęs iš Kazachstano. Pirmosiomis savaitėmis vaikų darželyje jis ramus, kartais netgi apatiškas. Auklėtojoms berniukas atrodo liūdnas. Kartkartėmis Peteris pravirksta, nežaidžia – jis visų šalinasi, neklauso. Tai pastebi auklėtoja – arba taip ji suvokia tai, ką pastebi. Jai gaila vaiko. Po kokių trijų savaičių, nebegalėdama žiūrėti, kaip Peteris stoviniuoja vienišas, auklėtoja rytais dešimčiai minučių sodinasi vaiką ant kelių, kad „palengvintų jam pereinamąjį laikotarpį".

Iš pradžių atrodo, kad Peteris tiesiog mėgaujasi padėtimi. Bet netrukus, vos atsidūręs ant kelių, ima verkti. Diena po dienos aša-

rų byra vis daugiau, bet paprastai jos per valandą liaujasi. Peterio jausmų protrūkiai vis stiprėja. Dabar jie jau prasideda vos berniukui išvydus darželį. Jis nesiliauja žliumbęs ir tada, kai atsiduria auklėtojai ant kelių, o apsiramina tik pasiekęs pamėgtą kampelį. Artinasi atostogos, ir auklėtoja viliasi, kad per jas Peterio liūdesys išblės. Atostogoms baigiantis, Peterio močiutė prašneka apie vaikų darželį.

Močiutė: „Rytoj vėl metas į darželį".

Vos išgirdęs jos žodžius, Peteris akimirksniu ima kūkčioti, galiausiai garsiai pravirksta: „Nenoriu, nenoriu".

Močiutė: „Tau ten nepatinka?"

Peteris purto galvą.

Močiutė: „Bet juk ten visi tokie mieli tau".

Peteris suklūsta, žiūri į močiutę. Paskui sako: „Taip!" Ima linksėti galvą, jo skruostais rieda ašaros.

Močiutė visai sutrinka: „Nesuprantu. Tai kas tau yra?"

Peteris liaunasi verkęs, žiūri močiutei į akis. Ir pratrūksta: „Šiaip viskas gerai. Tik kiekvieną rytą turiu sėdėti poniai Majer ant kelių. O ji mane tvirtai laiko. Juk aš jau didelis. Nenoriu sėdėti ant kelių".

Vaikų nesaugumo jausmas, baimės, vienatvė ir uždarumas nejučia atkreipia jautrų suaugusiųjų dėmesį. Kuo nesavarankiškesnis, kuo bejėgiškesnis atrodo vaikas, tuo smarkiau ir uoliau stengiasi pedagogai – kol nusirita iki gailesčio, jei visos tos pastangos būna bergždžios. Kad ir kaip keistai skambėtų ši frazė, *gailestis vaikams nereikalingas*. Tas, kuris vaikų nuolat gailisi, jų negerbia, skatina juos būti silpnus ir bejėgius. Gailestis vaiko neparemia, o kaip tik ugdo pasyvumą, varžo, atima ryžtą ir slopina iniciatyvumą.

Net sergančiam vaikui gailestis nereikalingas, nes jis tik skatina savigailą. Liga yra tokia pat gyvenimo dalis kaip ir mirtis. Neįmanoma mėgautis puikia sveikata, nepažįstant priešingybės – ligos.

Tas, kuris siekia, kad vaikas patirtų tik teigiamas ir džiugias gyvenimo akimirkas, apriboja patirtį, nuskurdina gyvenimo įvairovę. Vaikai tik tuomet įvertina laimę, kai gali patirti *ir* įveikti nesėkmes, keblumus. Tik savarankiškai įveikę rūpesčius, vaikai sugeba įvertinti vaisingą baimės galią. Jie nevaržo agresyvumo, kai žino, kad jis gali būti ir naudingas.

Tas, kas vaikų gailisi – dėl jų tikrovės nesupratimo, dėl ekologinių pavojų, dėl nieko gera nežadančios ateities, – iš tikrųjų jais nesirūpina. Gailestis menkina vaikus, jis tik sustiprina kančią. Kritinėje padėtyje atsidūrusiam vaikui reikia atjaučiančios apsaugos ir paramos, reikia pasitikėjimo ir tikrumo, reikia *pasijusti* vertinamam su visais jo rūpesčiais, bėdomis, liūdesiu ir skausmu.

Tik tada vaikas pajėgs ištverti nesėkmes ir neviltį. Tuo tarpu gailestis silpnina. Jis nepadeda vaikui tapti savarankiškam, pačiam ieškoti išeities. Gailestis spraudžia vaiką į ankštas ribas. Vaikas laikomas „vargšeliu" ir „silpnučiu". Jo sugebėjimai menkinami, jo kūrybingumas, skatinantis ryžtingai įveikti krizes ir rūpesčius, paneigiamas. Gailestis energiją ir jausmus nukreipia į nusivylusį nelaimingą asmenį.

Ištikus krizei gelbsti ne *gailestis*, o *atjauta. Atjauta suteikia jėgų.* Ji padeda suvokti užgriuvusius rūpesčius. Atjauta skuba į pagalbą tam, kuris gelbstisi pats, ji stengiasi įveikti skaudžias nesėkmes. Ten, kur gailestis sugriauna, atjauta atkuria; ten, kur gailestis teikia vienatvę, atjauta teikia globą; ten, kur gailestis atima ryžtą, atjauta brandina atsakomybę.

4

„Kai vaikai klauso, mane apima siaubas..."

Nuoseklumo stoka, abejingumas ir jokių ribų

Paulė, telemanas

Paulis Jegeris, jam beveik dešimt metų, mokykloje per pertraukas vaikštinėja su plona šakele ir vis bando ja įdurti bendramoksliams į rankas. Berniukas džiūgauja, kai pavyksta klasės draugams įvaryti baimės, kai šie sprunka. O kai jie kenčia kantriai, Paulis nesupranta: „Na, ginkis, mazgote tu!“ Per vieną pokalbį klasėje Paulio mokytoja sužino, kad jis dažnai žiūri detektyvinius bei siaubo filmus („Ypač tuos, kuriuos rodo vėlai vakare!“), o labiausiai jam įsiminė epizodas, kuriame miegantis berniukas „turėjo būti nužudytas adatos dūriu“. „Jis miegojo, – pasakoja Paulis, – ir nieko nenujautė. O reikia visuomet būti budriam, net kai miegi“. Vėliau paaiškėjo, kad filmą Paulis žiūrėjo vienas, kad tėvas – kaip įprasta, su kvapeliu – grįžo namo tik jam baigiantis. Hermanas Jegeris atsisėdo šalia sūnaus, filmą jie baigė žiūrėti kartu. Pastebėjęs, kad Paulis protarpiais užsimerkia arba nukreipia akis į šalį, tėvas pasakė:

– Jeigu drebi, eik iš kambario. Tučtuojau!

– Aš visai nebijau.

– Tai ko kraipaisi?

Ilzei Bajer, Paulio mokytojai, iš pokalbių paaiškėjo, kad berniukas varžosi išsiduoti, kai bijo. „Jei tik išsigąstu, detektyvinis filmas man iškart baigiasi“, – sako Paulis. Mokytoja ragina jį savųjų baimių neslėpti. Bet šitaip ji – nejučia – stoja prieš vaiko tėvą. Todėl Paulis ūmiai pasipriešina: „Iš tikrųjų tėčio tiesa. Jei negali ištverti, nežiūrėk. O bijo tik kūdikiai“.

Štai kokia yra Jegerių šeimos aplinka. Trisdešimt aštuonerių metų Hermanas Jegeris dirba ekskavatorininku. Rytais iš namų, beje, namą šeimai jis pats ir pastatė, išeina dar prieš šešias. Į darbą jį nuveža įmonės autobusas. Kadangi statybų aikštelės būna įvairiose vietose, Hermano Jegerio darbo diena neretai užsitęsia iki pavakarės. Po darbo jis dažniausiai dar užsuka į pamėgtą barą „išlenkti burnelės". Ten visuomet sutinka „porą bičų". Prieš pusę devynių Hermanas jau būna namie ir „įsijungia televizoriaus dėžę" arba sėdasi šalia „Paulės, seno spoksotojo". „Tiesą sakant, man jokio skirtumo, ką rodo. Kai nusibosta, perjungiu kanalą". Jegerių šeimoje – Paulio mokytoja tai gerai žino – „beveik nieko kita ir neveikiama, tik žiūrimas televizorius".

„Jei televizoriaus nebūtų, – Elizabetos Jeger, Paulio mamos žodžiai, – jį reikėtų išrasti vien dėl mūsų". Ji nusijuokia, bet iškart surimtėja: „Bet Pauliui žiūrėti visą tą šlamštą – ne į gera. Juk aš matau. Jis tiesiog nutolęs nuo mūsų, šalinasi. Paprasčiausiai tyli. Arba kyla barnis, jei jis nenori eiti į lovą ar vyras nori žiūrėti ką nors kita. Ir dar tie nuolatiniai skambučiai iš mokyklos. Poniai Bajer neturiu visiškai jokių priekaištų. Bet man pačiai širdyje negera. Ką man daryti?" Elizabeta Jeger bando uždrausti televizorių: „Bet kai tik neleidžiu jo prie televizoriaus, Paulis mažne praranda savitvardą". Motina bando priekaištauti: „Jei ir toliau taip elgsies, nuvarysi mane į kapus". Bando apriboti kišenpinigius arba ištisas dienas nekalba su sūnumi: „Tuomet jis būna iš tiesų mažas ir mielas". Vis dėlto dažniausiai ji nesugeba laikytis savo bausmių, ypač kai Paulis „atrodo toks liūdnas. Arba kai grasina pabėgsiąs".

Hermanas Jegeris išdidžiai tvirtina permanęs „vaikų auklėjimą kiaurai. Tai, ko išmokstama, reikia išbandyti. Mums pyla nepakenkė. Nepakenks ir Pauliui. O iš tų amžinų kalbų nieko nebus. Ginčytis jaunimas sugeba geriau nei mes. Turime tramdyti juos savais būdais". Sūnų jis lupa tada, kai sužino, kad tas „mokykloje

vėl kažką iškrėtė. Arba kai Paulis visai nesistengia ir namo neša nepatenkinamus pažymius. Juk šitaip jis elgiasi tik tam, kad paerzintų mane".

Dar labiau atmosfera namuose įkaista, kai Hermanas Jegeris grįžta įkaušęs. „Tuomet man palengvėja, – sako jis, – nors ir labai gailiuosi, ypač kai matau, kaip jaučiasi Betė. Sunku jai su manimi. Bet ji iš anksto žinojo, kad bus taip. O Paulė sėdi priešais dėžę, begėdiškai rodo man dantis, mat nenori į lovą... Vos kartelį trinkteliu jam, ir Betė stoja sūnaus pusėn".

Štai ką per kitą pokalbį man papasakojo Elizabeta Jeger: „Kartą vyras mane iš tiesų pribloškė. Spyrė į pilvą. Paskui griebė Paulę: „Šitaip turi elgtis su moterimis, kai jos tave įžeidžia arba kimba prie tavęs".

Vargu ar šioje šeimoje esama bendros veiklos, kažin ar čia pasikalbama. Ponia Jeger sako: „Mes tik gyvename vienas šalia kito. Viskas klostosi nei gerai, nei blogai. Viešpatie, jei man su vyru reikėtų dar ir šnekėtis... Negaliu to įsivaizduoti. Tik ryju ir ryju. Užtat šitaip isštorėjau".

Glausti ir bausti

Paulis negali jaustis saugiai, nes nuolat kinta ribos: čia perdėtas, lepinantis motinos dėmesys, čia – tėvo abejingumas, smūgiai ir žeminimas. Negali jis ir patikimai vertinti artimiausių žmonių: tėvo auklėjamieji veiksmai yra nenuspėjami, Paulis nei žino, kas yra tėviškas artumas, nei patiria motinos santūrumą. Šitaip pakertamas berniuko savivertės suvokimas ir pasitikėjimas savimi. O pasekmė – bėgimas į netikrą televizijos pasaulį. Savikliovos stygių turi atstoti susitapatinimas su visagaliais ir visur esančiais

televizijos herojais – tokiais herojais, kurių asociali elgsena atitinka nuolat regimą pavyzdį, tėvo elgsenos modelį.

Ir vis dėlto Paulio bėgimas į *savą* pagal televiziją susikurtą pasaulį yra šis tas daugiau: šitaip pasireiškia patikimų struktūrų troškimas, atramos, užtarimo ir orientyrų ilgesys – ir tuo labiau, kuo menkiau tėvai vertina Paulio troškimus ir ilgesį, kuo abejingiau žiūri į jo nenuspėjamą, asocialią elgseną, kuri yra beviltiškas vaiko pagalbos šauksmas.

Per kelis mėnesius po aprašyto įvykio Paulio „vandalizmas" sustiprėjo, bet antra vertus, mokytojai pavyko įtikinti berniuko mamą apsilankyti pedagoginėje konsultacijoje. Šeimos galva netrukus nuo visko atsiribojo, o Elizabeta Jeger ir Paulis kantriai lankė konsultaciją daugiau nei 18 mėnesių. Vyrui užmezgus nesantuokinius ryšius, moteris su vaiku paliko namus. Juodu persikėlė į kitą miestą. Motina dar ilgai nesutarė su sūnumi, bet vis dėlto šis vis labiau atsivėrė, beje, kaip ir pati mama („Abu žinojome, ką vienas kitam reiškiame").

Prabėgo beveik dešimt metų. Kai vėl sutinku Paulį, jis kaip tik laiko brandos egzaminus. „Man puikiai sekasi", – sako vaikinas. Jis atrodo pasitikintis savimi, pareigingas: „Noriu būti naudingas. Grąžinti tai, ką man davė kiti. Jei ne du trys žmonės, tikrai būčiau atsidūręs sąšlavyne".

– Kas tebėra taip kaip ir anksčiau?

– Kartkartėmis man prisireikia „gašlaus" filmo, kokio nors kvailo ir kiauliško. Pajuntu malonumą. Ir dar... Man labai sunku ištarti „ne". Ypač savo mamai ir Peteriui, socialiniam darbuotojui. Jie man tokie geri. Su tuo „ne" pasiutusiai sudėtinga... – Jis palinguoja galvą.

Per daugybę pokalbių su socialiai pavojingais ir nesuvaldomais vaikais ir jaunuoliais išsiaiškinau apsauginius veiksnius, kuriuos,

nors ir slegiamos didelio psichinio ir fizinio krūvio, nusistato bręstančios asmenybės, kad – žiūrint kokios aplinkybės – palengvintų psichosocialinius stresus. Skausmingos emocinės naštos minėti veiksniai nepašalina, užtat bent jau suteikia – ypač jei sulaukiama paramos – savarankiškumo pojūtį sprendžiant problemas ir konfliktus.

Pauliui galima nubrėžti keletą pasipriešinimo strategijos krypčių:

- Savo elgesiu Paulis atvirai šaukėsi pagalbos. Jis norėjo atkreipti dėmesį į save ir į savo beviltišką žeminančią padėtį. Ieškojo paramos ir orientyrų. Kadangi asmeniniai pavyzdžiai čia padėti negalėjo, berniukas griebėsi televizinių pavyzdžių. Tai labai sudėtinga ir prieštaringa problema: vis dėlto nereikėtų nuvertinti pavojaus, jog galima nugrimzti tviskančiame televizijos ir komercijos sukurtos iliuzinės tikrovės sraute. Ir štai kas dar: išgalvoti herojai suteikė Pauliui savotišką saugumo ir patikimumo pojūtį. Tai daug pasako apie jo aplinką. Berniuko atsiribojimas, pasislėpus už siaubo, prievartos ir baimės skydo, ilgainiui pasireiškė teigiamai: kuo labiau Paulis galėjo pasikliauti tik savimi, tuo labiau stiprėjo jo savarankiškumas ir savivertės pojūtis. O kuo aiškiau jis suvokė vienišas esąs ne dėl to, kad visi jį apleido, o dėl to, kad taip pasirinko pats, tuo labiau augo jo savikliova.
- Nors apsauginiai veiksniai, pavyzdžiui, saugi aplinka, ir nepadeda užmiršti rizikos ir sunkumų, nulemtų sudėtingų gyvenimo sąlygų, tačiau – kaip pastebėta gausiuose psichologų tyrinėjimuose – gerokai juos sušvelnina. Po to, kai pasikeitė Paulio destruktyvi elgsena, tai patyrė ir jis – iš žmonių, su kuriais nuolat bendravo, mokytojos, terapeutų ir socialinio darbuotojo globos. Tie žmonės ne tik suprato, kad įžūlus Paulio aktyvumas yra ne kas kita, kaip pagalbos šauksmas, saugumo ir globos paieškos; jie pasistengė tą aktyvumą dar ir suderinti su Paulio

sugebėjimais, pavyzdžiui, skyrė vadovauti grupei ar organizuoti socialinę veiklą.

Paulio veiksmai jau nebebuvo destruktyvūs, jis įsiliejo į kasdienę klasės ir jaunimo centro veiklą. Kad galėtų išgyventi, jam nebereikėjo elgtis įžūliai ar destruktyviai perženginėti ribas. Teigiamą savivertės pojūtį Paulis pamažu išsiugdė vaisinga, visų pripažįstama veikla.

Nuolat šalia esantys žmonės padėjo jam įveikti bejėgiškumą. Be to, su jais Paulis nepatyrė auklėjimo „glausti ir bausti", skaudžios nemeilės ir netikėtos savivalės. Jis sužinojo, kas yra patikimos taisyklės. „Būdavo, – prisimena vaikinas, – pasiutusiai sunku. Nes Brunas... – jis sudvejoja, – jaunimo centro socialinis darbuotojas, visuomet aiškiai pasakydavo, ką turįs galvoje... o būtent, kad verčiau man nekvailioti. Tada tai jau sugiždavau. Manydavau, dabar viskas bus taip pat šūdinai kaip namie... Nenoromis taip manydavau... Ir dabar dar taip būna: jei tik kas nors nenusiseka, kaltinu kitus".

Viskas leista – ir jokių pasekmių

Pusšeštų metų Kajus, kiekvieną rytą tuojau po aštuonių atėjęs į vaikų darželį, garsiai trinkteli grupės kambario durimis – šūktelėjęs: „Štai ir aš!" Jis stovi plačiai išsižergęs – ir dėmesio susilaukia. Į auklėtojos klausimą: „Ar tai tu?" atsako išsišiepdamas: „Na, žinoma!" O į labiau retorinį klausimą „Ar negalėtum durų uždaryti tyliau?" jis tik gūžteli pečiais: „Kurgi ne!" arba nusišypso: „Su malonumu".

O į draugišką auklėtojos dėmesį: „Labas rytas, Kajau. Miela, kad tu jau čia" berniukas atsako valiūkišku: „Tikrai taip manai?" Jei Kajus nesusilaukia dėmesio, akimirką stovi ramiai, dairosi, paskui

eina prie artimiausio vaiko. Žiūrint koks jo įgeidis, akimirksnio nuotaika, kumščiuoja, tampo už plaukų, kandžioja, žnaibo – kol į jį atkreipiamas dėmesys.

„Kajus, – skundžiasi auklėtojos, – išvis nesilaiko jokių taisyklių. O jeigu griežčiau jį sudrausminame, irgi negerai. Tuomet jis sprunka šalin arba verkia". Viena iš auklėtojų papasakoja šį pavyzdį.

Neseniai penkios motinos, tarp jų – ir Kajaus mama, drauge su auklėtoja susėdo prie stalo pasivaišinti kava ir pyragu. Čia pat buvo ir vaikai. Kajus „žaidė" su sviestiniu pyragu. Jis padalijo jį gabalėliais ir sutrynė šaukštu. Mama: „Kajau, liaukis!" Tuomet ji vėl įsitraukė į pokalbį. Kajus trumpam liovėsi, bet netrukus vėl ėmė maigyti pyragą.

Mama: „Kajau, ką aš tau sakiau – prašau liautis".

Berniukas „išdidžiai" nužvelgė draugiją ir atkakliai darbavosi toliau, dabar netgi kabino pyragą pirštais ir minkė rutuliukus. Jo motina žvelgė kažkur į šalį, nepaisydama sūnaus. Jai ant sijono nukrito pirmasis rutuliukas.

Mama: „Kajau, kiek kartų dar turėsiu sakyti? Ar girdi, pažiūrėk į mane, kiek kartų?"

Kajus žiūrėjo į šalį.

„Jau tūkstantį kartų sakiau tau, su maistu žaisti negalima". Vaikas ir toliau žiūrėjo į šalį, tačiau „žaisti" liovėsi.

Kajus: „Aš noriu dar kakavos". Auklėtoja pripila puoduką kakavos. Kajus imasi šaukšteliu kelti bangas. Neatsargus judesys, ir puodukas apvirsta. Kakava išsilieja berniukui ant kelnių.

Motinos balse sumišę apmaudas ir pyktis: „Matai, ką padarei! O juk tūkstantį kartų perspėjau!"

Kajus graudžiai apžiūrinėja sušlapusias ir suteptas kelnes.

Auklėtoja: „Kajau, prašau eiti į prausyklą. Nusivalyk kelnes". Berniukas nė nepajuda. Auklėtojos balsas nuskamba griežtai: „Kajau, norėčiau, kad tučtuojau eitum į prausyklą".

Kajus atsistoja, jo akyse tvenkiasi ašaros, vaikas eina prausyklos link. O mama, irzliai ir tuo pat metu bejėgiškai pažvelgusi į auklėtoją, sako sūnui pavymui: „Luktelėk, Kajau. Aš einu drauge ir padėsiu tau". Ji apkabina berniuką per pečius.

„Kaip minėjome, – apibendrina auklėtojos, – tai tik vienas įvykis iš daugelio. Atrodo, namie jis gali elgtis kaip panorėjęs".

Kai vėliau surengiau pokalbį tema „Ribų brėžimas", Kajaus tėvas paklausė:

– Ar galima vaikus taip anksti apkrauti taisyklėmis?

– Kuo blogos aiškios, protingos taisyklės?

– Man atrodo, vaikai dar per maži jų laikytis. Taisyklėmis aš juos tik apsunkinčiau. O to visai nenoriu.

Jis pasakoja, kad Kajus nežino jokių apribojančių taisyklių. „Mes visuomet jo pusėje!"

– O kaip būna rytais, per pusryčius?

– Kartais jis valgo, kartais ne!

– Bet dažniausiai dėl jų ir kyla pirmasis barnis, – įsiterpia žmona. – Kai Kajus krapštosi arba kai reikia bent ką nors suvalgyti. Tik po ilgų įkalbinėjimų jis paima kąsnelį... – Moteris patyli. – Aš pati sėdu pusryčiauti tada, kai grįžtu nuvežusi jį į darželį.

– Iš tikrųjų jis – neblogas vaikas, – guodžiasi tėvas. – Bet ir šokdina mus kaip reikiant. – Jis nusišypso. – Valdo tvirta ranka. Jei negauna, ko užsinorėjęs, pasipiktinęs eina į savo kambarį ir rėkia: „Šoku pro langą". Mes puolame pas jį.

Žmona priduria:

– ...ir maldaujame...

– O paskui jis vaikšto pasipūtęs, – sakau aš.

– Taip, nes gauna tai, ką jam pažadėjome.

Tėvas kiek pasvarstęs sako:

– Kartais ir vaikai turi būti nugalėtojais. Negali visada laimėti tik suaugusieji.

– Šiandien vėl buvo tikras spektaklis, – įsiterpia Kajaus mama. – Nenorėjo, kad eitume čionai. Bent jau ne abu. Kilo baisus kivirčas. Kajus pagrasino iškrėsiąs ką nors itin blogo. Tada ir aš pagrasinau: „Tik pabandyk!" Išėjome neatsisveikinę. Jis užsidarė kambaryje. Kas dar mūsų laukia šįvakar?

Grįžę namo, tėvai svetainę rado nusiaubtą: du krėslai buvo supjaustyti, ant kilimo išpilti ir išterlioti pienas bei jogurtas, laikraščiai sudeginti. Pačiame sujauktos svetainės viduryje taikiai miegojo Kajus. Tėvai apstulbo, šeimos galva jau buvo bepratrūkstąs rėkti, bet žmona jį nuramino: „Tss! Nuneškime jį į lovą! Su Kajumi pasišnekėsime apie tai rytoj".

Po dviejų savaičių tėvai man papasakojo išsamiai kalbėję su Kajumi, apie tokių protrūkių priežastis: „Kodėl taip elgiesi?" Tėvai stengėsi parodyti, kaip gerai jį supranta ir palaiko: „Pažadėk mums, kad niekada šitaip nebesielgsi!" Po pokalbio visiems palengvėjo – mama išvalė kilimą, už sugadintus krėslus sumokėjo draudimo kompanija – bet po dviejų savaičių Kajus į šipulius sudaužė virtuvės indus. Mat mama atsisakė su juo žaisti, nes esąs įžūlus. Nors sūnus įtūžo, mama ir šįsyk liko „visiškai šalta" – kol „išgirdau žvangėjimą. Kai pamačiau, kas dedasi, pratrūkau klykti".

Tas, kuris patarinėja šeimoms ar dalyvauja renginiuose, skirtuose vaikų ugdymui, kuris patarinėja tėvams ar pats klauso paskaitų vaikų darželiuose ir mokyklose, tas dažnai mato pasekmes tokio auklėjimo stiliaus, kai nepripažįstama jokių ribų, akis į akį susiduria su sunkumais ir rūpesčiais, kuriuos sukelia kasdienio auklėjimo būdas, vadinamas *laissez-faire* (viskas leista). Šitaip auklėjami vaikai tampa tikru bendruomenės – šeimos, darželio ar mokyklos – siaubu. Jie elgiasi nepakenčiamai, išskirtinai ir nepaiso tikėtinos žalos, nuostolių ar traumų, nes jiems svarbu patenkinti

tik savo reikmes, parodyti savo valią; o aplinkinius jie pavergia ir terorizuoja.

Kajaus elgesys tuo pat metu yra ir iššūkis, ir pagalbos šauksmas. Berniukas stengiasi atkreipti į save dėmesį, nori patirti pasekmes – būtent ribas ir taisykles. Jis trokšta *pasijusti pripažįstamas ir priklausomas*. Vaikui reikia suvokti savo tapatybę, per kurią galėtų save išreikšti, jam reikia įrodyti savo gebėjimus ir galią.

Tuo tarpu auklėjant stiliumi „viskas leista" vaikai lieka vieniši. Jie nebepajėgia užmegzti ir palaikyti socialinių ryšių. Jeigu dėl perdėtos apsaugos vaikų fizinė erdvė tampa ankšta, kartu ir – slegianti, varžanti savarankiškumą ir autonomiją, auklėjimo stilius „viskas leista" stumia į kitą kraštutinumą: neva neribojama – tėvų požiūriu – laisvė reiškia šaltą, beasmenį atstumą, kuris vaikui yra toks neaprėpiamas, kad sukelia baimę likti apleistam ir vienam; greitai jis tampa nepakenčiamas. Tokios laisvės pasekmės gali būti nepaklusnumas, polinkis ginčytis, kaip ir destruktyvi agresija, perdėtas judrumas ar nesivaldymas. Tokia elgsena išreiškia įnirtingą atramos ir orientyrų, savo vietos ir savo nuomonės, nuoširdumo ir artumo troškimą.

Be to, auklėjimo stilius „viskas leista" slopina vaikų sugebėjimą gyventi savarankiškai, todėl jie lieka maži ir priklausomi, o suaugusieji šitaip tik rodo savo abejingumą vaikams. Tas, kuris nenustato taisyklių ir nenubrėžia ribų, iš vaikų reikalauja pernelyg daug proto ir jausmų. Toks auklėjimo būdas žlugdo artimus žmogiškus santykius. Jis nepaiso gyvybiškai svarbių bręstančios asmenybės troškimų: jausminių ir socialinių orientyrų poreikio, noro būti vieninteliam ir nepakartojamam.

Jei tik auklėjant – kaip tais atvejais, kai „viskas leista" – šių troškimų nepaisoma, kyla neadekvačių veiksmų ir kitų sunkumų:

- Jausminiai orientyrai. Draugijoje tokie vaikai jaučiasi prastai, regis, nepritampa, sunkiai užmezga ryšius su kitais žmonėmis.

Pastarieji jiems atrodo visai nereikšmingi. Todėl jie nemoka elgtis su kitais žmonėmis: vaikams stinga santūrumo, aplinkiniams jie tiesiog lenda į akis. Arba būna drovūs prisitaikėliai, pasyvūs, visų šalinasi.

- Socialiniai orientyrai. Paprastai tokie vaikai stokoja žmogaus, kuris asmeniniu pavyzdžiu nurodytų jiems ribas, taisykles ir doro elgesio kryptis; žmogaus, kuriuo vaikai galėtų sekti ir kartu – su juo ginčytis bei tartis. Socialinių orientyrų stoka vėliau pasireiškia vaikų nejaučiama būtinybe laikytis žodžio: tie, kuriems „Viskas leista", žada daug, bet retai kada tesi. Socialiai dezorientuotiems vaikams trūksta ryžto: jie užsispyrę laikosi tam tikrų ketinimų, yra nelankstūs, todėl vengia naujos patirties. Tas, kuriam ribos nepažįstamos, ir negali pažvelgti kitapus jų, o pirmiausia neišvengiamai ieško paramos ir orientyrų.
- Troškimas būti asmenybe. Kai „viskas leista", vaikai nevertina ir negerbia savęs. Kas negerbia savęs, negerbia ir kitų žmonių, nevertina jų orumo. Toks auklėjimo stilius iš vaikų reikalauja to, kas pranoksta jų jėgas, ko jie – dėl menko išsivystymo – negali pasiekti ar įgyvendinti. Vaikai pasijunta neišmanėliais – ne „kol kas negalinčiais", o „nieko negalinčiais" arba „niekada negalėsiančiais". Trokšti būti asmenybe – tai trokšti jaustis ypatingam ir nepakartojamam, skirtis nuo kitų, vieninteliam sugebėti valdyti aplinkybes ir įvykių eigą, ir visa tai padeda įtvirtinti savąjį „aš". Kajus, neturėdamas jokių galimybių išreikšti savo kūrybinių ir socialinių sugebėjimų, elgiasi kaip tik priešingai: jis išsiskiria destruktyviais ir nesocialiais veiksmais ir susilaukia paramos, nors ir neigiamos. Kartu jis patraukia – nors ir trumpam – dėmesį.
- Galios troškimas. Auklėjimo „viskas leista" stiliaus pasekmės vaikams būna skaudžios: jie jaučiasi esą neišmanėliai, nesugeba apsispręsti. Jiems sunku prireikus imtis atsakomybės, įveikti

kliūtis ir socialiai bei pagal aplinkybes deramai panaudoti – neabejotinai turimus – sugebėjimus. Neryžtingumą kompensuoja troškimas naudoti jėgą ir valdyti kartu su egocentriškais įgeidžiais.

Taigi nieko nuostabaus, kad tokiomis aplinkybėmis, kai „viskas leista", pabandžius nubrėžti ribas, užverda nervus tuščiai alinanti kova dėl valdžios, tėvų ir vaikų santykiai virsta tikru pragaru.

Auklėjimo stilius „viskas leista" laisvės vaikams nesuteikia, tačiau pakerta pasitikėjimą ir norą tartis. „Ilgą pavadį" netikėtai keičia ūmios bausmės, abejotiną pakantumą – neaiškiai apibrėžta priežiūra, vienybės troškimą – įnoringa nemeilė. Taigi kai „viskas leista", ribos brėžiamos remiantis ne abipuse pagarba, o klausimu – kas stipresnis? Netrukus ribas ima atstoti bausmės, o tai yra pralaimėjimo požymis. Šitaip įsisuka dar vienas užburtas ratas: kadangi konfliktai tampa nepakeliami, griežtumą greitai vėl pakeičia vienybės troškimas. Ir viskas prasideda iš pradžių.

Kajaus tėvai su sūnumi pradėjo lankytis šeimos konsultacijoje, tuo pat metu aš stebėjau berniuko elgesį vaikų darželyje. Pirmiausia atkreipiau dėmesį į keturis esminius dalykus:

- Kajaus dienotvarkėje nustatyti keturi nuolatiniai etapai: pasisveikinimo bei atsisveikinimo ritualai ir du sutarti laikotarpiai, kai auklėtojos būna užsiėmusios tik su Kajumi.
- Be kita ko, parenkami tokie žaidimai, kurie padeda Kajui apsiprasti grupėje. Vaidmenų žaidimais mėginama jam parodyti ir įdiegti taisyklių būtinybę.
- Kajus atsiskleidė meistraudamas kaukes, kurdamas. Dėl kūrybingumo berniukas buvo vertinamas. O jo sugebėjimai protingai panaudojami: Kajus tapo atsakingas už medžiagas, be to, padėdavo kitiems vaikams, kai šiems pritrūkdavo vaizduotės.
- Kad pagerėtų fizinė Kajaus savijauta, jam skirta papildoma mankšta.

Kajaus elgesys beregint pasikeitė: jis užmezgė socialius ryšius su aplinkiniais, išsiugdė savo nuomonę. Pirmiausia siekta jį įpratinti visada sėsti prie to paties stalo ir ten aktyviai reikštis. Netrukus jis jau buvo pajėgus imtis atsakomybės. Kajui atsivėrė teigiamos ir kūrybingos galimybės ir save išreikšti, ir – prireikus – apriboti. Tačiau ankstesnio nežaboto elgesio vis dar pasitaikydavo. Todėl jo grupė laikėsi strategijos – Kajaus, anksčiau pravardžiuoto „Mušeika", šitaip nebevadinti, o kaip tik skatinti jo pasikeitusią elgseną.

Beribis paikinimas

Ponia Šneider savo dešimtmetį sūnų Štefaną prašo po pietų nurinkti indus nuo stalo:

– Aš išeinu į darbą. Nebespėju.

Štefanas klausiamai žiūri į motiną:

– Ką už tai gausiu?

Ši suirzta:

– Ką tai reiškia?

– Už pagalbą visuomet ką nors gaudavau!

Ponia Šneider gūžteli pečiais:

– Mat kaip!

– Man reikia pagalvoti, – sako Štefanas, atsistoja ir išeina. Ponia Šneider griebiasi paskubomis nurinkinėti indus.

Tina grįžta iš mokyklos. Ji lanko ketvirtą pradinės mokyklos klasę. Švytėte švytėdama mergaitė rodo mamai kontrolinį darbą.

– Tik pažiūrėk, nė vienos klaidelės!

– Tėtis apsidžiaugs. Matai, kaip vertėjo mokytis.

Trumpam stoja tyla.

– Šįvakar rodo „Dvigubą bylą“! – Tina žvilgteli į mamą, kuri nepaliaudama ruošiasi. – Girdi? – Motina akimirką stabteli. – Ar galėsiu žiūrėti?

– Ne!

– Bet juk kontrolinį parašiau gerai, aš taip stengiausi.

– Klausk tėčio!

Tina kone pašoka:

– Vadinasi, galėsiu, tėtis toks mielas ir, kai gerai mokausi, leidžia man viską.

Motiną perima apmaudas.

Kaip sako mama, Anetės ir Silvijos kambaryje vėl „sprogo bomba“. Kad ir kaip ji įkalbinėja, mergaitės kambario tvarkyti nesivargina. Ožiuojasi jos net tada, kai motina pamažu ima niauktis. Mergaitės pažada sutvarkyti kitą dieną, bet nesusitvarko. Namuose tvyro vis didesnė įtampa, tačiau Anetei ir Silvijai pavyksta ją išsklaidyti: kartais jos prisimeilina mamai, kartais kokiu mažmožiu prisideda prie ruošos, kartais pasisiūlo nueiti į parduotuvę... kol vieną dieną mama netenka garsiosios savitvardos. Ji įsiveržia į mergaičių kambarį rėkdama:

– Kad čia tučtuojau būtų tvarka! Tučtuojau!

Anetė nori kažką pasakyti.

– Be kalbų!

Silvija lėtai atsistoja, renka išmėtytus drabužius ir kabina į spintą.

– Neišeisiu, kol viskas nebus sutvarkyta!

Ponia Meister sukryžiuoja rankas. Dukterys atrodo priblokštos, bet pradeda tvarkytis.

– Štai taip, – nusišypso mama, – o kai baigsite, gausite po porciją skrudintų bulvyčių.

Ir išeina iš kambario.

Vaikus privalu vertinti ir gerbti, o į jų norus bei poreikius žiūrėti rimtai. Dėmesys, pagarba vaikui, jo vertinimas yra tinkami tik tada, kai nenustelbia kitų žmonių – pavyzdžiui, tėvų – poreikių. Pripažinti vaikų norus ir reikmes, tenkinti juos pagal aplinkybes – tai ne vaikams pataikauti. Išpaikinti vaikai arba išvis nežino ribų, arba jos būna pernelyg ankštos: arba lepinimas būna perdėta priežiūra, arba kompensuoja vaiko vienatvę šeimoje. Medžiaginio apsirūpinimo perteklius vartotojiškoje visuomenėje sukuria tokias sąlygas, kad tampa įmanoma leisti sau veikti ar pirkti bemaž viską, ir todėl asmeniniai auklėtojo ir auklėtinio santykiai virsta prekiniais paslaugos teikėjo ir vartotojo santykiais – tas pat vyksta ir šeimoje. Vis daugiau tėvų nesusiduria su materialiniais sunkumais, o tarpusavio santykius grindžia dovanomis ir pirkiniais. Susidaro dviprasmė padėtis: kuo mažiau vaikus kamuoja materialiniai nepritekliai – „pagaliau galima sau šį tą leisti“, – tuo daugiau iš jų reikalaujama jausmų. Akivaizdu, kad pastaraisiais metais tokie neigiami jausmai kaip nemeilė, emocinė tuštuma, vienatvės baimė ir socialinis nerimas nuolat auga.

Bendrabūvis namuose negali būti grindžiamas kyšiais, nes toks atsilyginimas žadina norą gauti vis didesnį nuolatinį atlygį ir materialinį paskatinimą. Jo negavęs, vaikas jaučiasi neprivaląs imtis jokios užduoties. Pasekmės – apie jas byloja Štefano elgesys – kerštas ir motinos bejėgiškumas. Tas, kuris už savaime suprantamus dalykus – kad ir pagalbą namų ruošoje – atlygina materialiai arba žada atsilyginti, ne tik skatina nepasotinamą „vis daugiau“ troškimą, bet ir nuvertina tėvų ir vaikų santykius.

Bendrumo jausmą ugdo aktyvi bendra veikla. Nuolat materialiai paikinant vaikus, iš jų atimama savarankiškos patirties galimybė. Susitvarkyti kambarį, nurinkti stalą, pasipasakoti apie mokykloje

atliktą darbą – už visa tai vaikai nusipelno paskatinimo, teigiamos paramos ir kartais – nes išimtis tik patvirtina taisyklę – materialinio atlygio – kaip staigmenos. Tas, kuris vaiką lepina, klampina jį į sąstingį, neskatina ieškoti naujų iššūkių, atima orientyrus ir izoliuoja.

Vaikai, augantys subalansuotų jausmų aplinkoje, sugeba pakelti materialinius sunkumus. Šitaip jie ne tik tampa ištvermingi, bet ir pratinasi ieškoti naujų būdų bei galimybių patenkinti materialinius troškimus.

Benjaminas grįžta iš mokyklos. Kai mama po priešpiečių jį užkalbina, berniukas šnekėti nelinkęs. Visi ponios Peters mėginimai užmegzti su sūnumi pokalbį sudūžta į trumpus, niurzgius vaiko atsakymus. Per pietus jis sako:

– Žinau, tu nemėgsti Batmano!

Iš tikrųjų „a" šiame žodyje jis taria tokią ilgą, kad išeina beveik „Baaatmaaano".

– Kaip kaip?

– Na, Baaatmaaano iš televizijos. To, dėl kurio iš karto bambi.

– Tikrai nemėgstu.

– Aš ir sakau! – Benjamino balse pasigirsta kandi gaidelė.

– Ir ką? Kuo čia dėtas Batmanas? – klausia ponia Peters. Jos tariamas „Batmanas" skamba kaip „Betmenas".

– Batmanas, – pataiso Benjaminas.

– Taigi! – Motina išspaudžia iš savęs ilgą „a". – Kuo čia dėtas Baaatmaaanas?

– Norėčiau tokio apsiausto kaip jo. Mačiau prekybos centre.

– Iš kur tu jį gausi?

– Tu nupirksi. – Benjaminas atsako neryžtingai.

Ponia Peters kiek pasvarsto:

– Nemanau, kad pirkčiau tau tokį daiktą.

– Prašau! Prašau!

– Man reikia pagalvoti.

Kita scena. Tos pačios dienos popietė. Ponia Peters sėdi su sūnumi.

– Apsiausto nepirksiu! – sako motina.

– Taip ir maniau. Tu neapkenti Batmano! – Benjaminas atrodo užgautas.

– Mes abu kartu pasiūsime tokį apsiaustą.

– Nenoriu. Noriu pirkto.

– Mano pasiūlymas lieka galioti.

Per vakarienę Benjaminas nusileidžia:

– Tiek to, siūkime.

– Džiaugiuosi, kad taip nusprendei.

– Nenori žinoti kodėl? – klausia Benjaminas. Ponia Peters gūžteli pečiais.

– Aš susiskambinau su senele. Ji perka man tikrą, tiksliau – duoda pusę pinigų. O aš dar turiu susitaupęs iš kišenpinigių.

– Puiku!

Kita scena. Rytojaus dieną pradedama siūti.

Benjaminas nusiperka medžiagos, uoliai darbuojasi. Motina jam padeda, pamoko. Jis bando pasiūti kaip originalą, tik nelabai pavyksta.

– Štai, – baigęs patenkintas sako berniukas, – dabar turėsiu savo. Bet kada nors susiveiksiu ir „tikrą".

Kitą dieną, apsuptas žaidimų draugų, jis puikuojasi savuoju apsiaustu. Pasak jų, tai „klasiškas daikčiukas". O ant stalo guli originalusis Batmano apsiaustas – senelės dovana. Benjaminas nešioja jį porą dienų, paskui drabužis berniuko kambaryje pakabinamas ant sienos.

Ponia Peters nubrėžė ribas. Sūnaus noro ji nepatenkino, kartu parodydama, kad nėra nusiteikusi tučtuojau ir be atodairos ten-

kinti visus jo įgeidžius. Materialiniu požiūriu ji nuvylė sūnų, drauge įrodydama, kad neigia ne jo asmenybę, o tik daiktą. Motinos pasiūlymas apsiaustą pasisiūti liudija štai ką:

- Ji gerbia Benjamino troškimą, tačiau jį patenkinti nori ne pirkiniu, o *bendra* veikla. Taip juodu gali vienas kitam skirti laiko, sutvirtinti santykius.
- Nubrėžtos ribos paskatino Benjaminą ieškoti būdų vis dėlto įsigyti ir „tikrąjį" apsiaustą.
- Nepatenkintas Benjamino troškimas virto postūmiu mąstyti ir kurti. Motinos „ne" tapo socialaus bendro darbo pagrindu. Tas pats „ne" Benjaminui parodė, kad šis gali pakelti materialines nesėkmes ir vertinti nubrėžtas ribas kaip iššūkį.

„Kartais mažiau būna daugiau" – šitaip psichoanalitikas Volfgangas Šmidbaueris apibūdino vartotojišką visuomenę. „Daugiau" – tai santykiai, dėmesys, diskusija. O ribų nežinantys, išpaikinti vaikai kaip tik gauna mažiau – mažiau patirties, ryžto veikti, mažiau savikliovos savo sugebėjimais ir mažiau drąsos naujovėms.

5

„Ta mama tikra ragana“

Kaip vaikai ieško ribų ir jas suranda

Tas, kas ieško ribų, kas joms priešinasi, yra pasiruošęs naujai patirčiai. Ribos vaikams parodo, kas jie yra ir kiek toli gali žengti. Tuo pat metu jos atkreipia vaikų dėmesį į tai, ko jie kol kas negali. Riboženkliai yra tarsi švyturiai, jie kiek laiko rodo saugų farvaterį, nuveda į kitą farvaterį arba į atvirą jūrą, kurioje jau reikia dairytis kitokių patikimų koordinačių.

Tačiau vaikams to nepakanka. Galynėtis su ribomis, vadinasi, galynėtis su savo sugebėjimais, bandyti išsiaiškinti savo pajėgumą, pasitikti iššūkius ir šitaip sustiprinti savivertės jausmą, tyrinėti žmonių santykių stiprumą ir jausminį pamatą, bandyti, kiek patikimos tėvų ir auklėtojų pavyzdžiu rodomos normos ir vertės. Ribų ieškojimas, bandymas jas peržengti ir peržengimas:

- yra pažintinio ir jausminio vaiko vystymosi ženklai. Šitaip vaikas kaupia patirtį, ją sudvasina, pasiruošia žvalgyti kitas, dar nepažintas teritorijas. Laužydamas ribas, jis atkreipia į save dėmesį, nori kuo daugiau įvairovės, nori naujų garantijų, nes įprastų jau nepakanka. Jei vaikas perženginėja ribas, būtina pagalvoti apie tai, kaip jas išplėsti keičiant taisykles, būtina per iškilusius ginčus su vaiku daugiau kalbėtis.
- ir patiems suaugusiems yra nuoroda atitinkamai elgtis. Tėvai – ir visi kiti pedagoginiu požiūriu su vaikais susiję žmonės – yra modeliai, į kuriuos vaikai lygiuojasi. Ir kai šie nebežino, kaip elgtis, ima pažeidinėti tėvų užsibrėžtas ribas.

Perženginėti ribas – normalu, bet drauge ir skausminga, tai teikia rūpesčių, dirgina nervus, vargina; pirmiausia šitaip būna tada, kai vaikams labiau knieti įsivelti į ginčus su tėvais nei įrodyti su-

gebėjimus. Taigi ribų peržengimas – ne tik vystymosi dalis, tai turi ir tam tikrą funkciją. Kitaip tariant, vaikai – nesąmoningai – peržengia ribas tam, kad išsiaiškintų savo vietą šeimoje, bendraamžių grupėje ar savo psichosocialinę padėtį. Tokie ribų peržengimai erzina suaugusius ir gana dažnai pranoksta jų jėgas.

Ribų peržengįnėjimas ir nuolaidžiavimas

Prie prekybos centro durų stovi supamasis arkliukas. Keturmetė Sabrina, kaip įprasta, nuskuba prie jo, užsėda ir žiūri į šiek tiek atokiau stoviniuojančią motiną, ponią Abraham:

– Suptis! Noriu suptis!

Motina:

– Na, eikš greičiau!

Sabrina nuo arkliuko nelipa, ima maldauti:

– Prašau, tik 20 pfenigų!

– Ne, Sabrina!

– Prašau, prašau!

Motina sako griežčiau:

– Jau vakar prisisupai...

– ...prašau, prašau!

– ...be to, susitarėme, kad šiandien nesisupsi!

Moteris piktai pasižiūri į Sabriną, kuri juda taip, lyg suptųsi, ir į mamą nė nežvilgteli. Ši priduria:

– Ir tu sutikai.

Motina jau ketina eiti šalin, o Sabrina nedrąsiai verkšlena:

– Prašau, prašau. Mama, tik vieną kartelį!

Ponia Abraham žengia keletą žingsnių automobilio link, o Sabrina staiga garsiai surinka:

– Sena ragana, aš neapkenčiu tavęs!

Motina sustoja lyg įbesta ir atsigręžia. Sabrinos akys pritvinkusios ašarų, ji kone aimanuoja:

– Prašau, mamyte, tik vieną kartą.

Mergaitės akys kupinos sielvarto.

Ponia Abraham nekantriai padeda krepšį su pirkiniais ir, pamėgdžiodama verksmingąjį dukters „Prašau, prašau!", sako:

– Na, gerai jau. Bet tik šįkart. Pažadi?

Sabrina nušvinta, į plyšį slysteli moneta. Motina prisiversdama šypteli, žiūri į dukrelę bejėgiškai ir tuo pat metu su apmaudu, o vėliau, kai bendraujame per vieną pedagoginį renginį, prisipažįsta:

– Visada šitaip. Ji žino, kaip apvynioti mane aplink pirštą.

Tai sakydama, moteris žiūri į savo ranką ir judesiu tarsi patvirtina šiuos žodžius.

Sabrina – nesąmoningai – išbando ribas, pasitikrina, kiek jai privalu laikytis sutartų taisyklių, kokiais emociniais svertais, kokiais spaudimo būdais galėtų pasinaudoti, kad pasiektų tikslą.

Kai paklausiu: „Ar žinai, kodėl tau leido pasisupti?", Sabrina sutrikusi žvilgteli į mane ir netrukus plačiai išsišiepia. Aš verksmingu balsu atkartoju jos „Noriu suptis". Mergaitė nusijuokia, ima linksėti:

– Tiksliai!

Iš pradžių ponia Abraham elgėsi taip, kaip pridera, ir sugebėdavo įtikinti dukrelę. Tačiau jiedvi neaptarė, kaip elgsis, jei dukrelė nesilaikys žodžio. Tuo Sabrina ir pasinaudojo, bandydama motinos tvirtumą ir nuoseklumą. Iš panašių keblių nutikimų mergaitė jau žinojo, kad „mamytė nusileidžia": „Verkdama aš gaunu daug ką". Siekdama tikslo, Sabrina pasinaudoja savąja „vandens energija". Ji jaučia ašaromis pasiekianti daugiau, nei motina – žodžiais.

Žinoma, mergaitė pati nesuvokia motyvų, dėl kurių peržengia ribas. Jos veiksmai nevalingi, nulemti vidinių paskatų ir visiškai atitinka klaidų ir bandymų būdą – tarsi mergaitė laikytųsi šūkio:

„Pažiūrėkime, ką aš galiu šiandien". Sabrina nori perprasti, kaip jai elgtis. Kadangi tam tikrais emocionalaus dukters elgesio momentais motina Sabrinai nuolaidžiauja, ši savo tikslą – pavyzdžiui, kai nori pasisupti – pasiekia, taigi mergaitė neturi jokių priežasčių atsisakyti verkšlenimo taktikos.

– O ką man reikėjo daryti? – klausia ponia Abraham.

– Ką jūs privalėjote daryti?

Ji akimirką pagalvoja:

– Paprasčiausiai eiti prie automobilio!

– Juk taip buvo sutarta.

Motina su dukrele sutarė, kad ši galės pasisupti ant arkliuko tik per kas antrą apsilankymą prekybos centre. Prieš einant apsipirkti vėl tą pakartojo. Jei Sabrina nesilaikysianti žodžio, mama sėsianti į automobilį, lauksianti penkias minutes, paskui nuvažiuosianti. Sabrina su tokiomis sąlygomis sutiko.

Prabėga pora dienų. „Nesisupimo diena". Sabrina eina prie arkliuko, sėdasi ant jo, nulipti atsisako, maldauja, verkia, aimanuoja. Ponia Abraham keliais žodžiais ramiai primena jai susitarimą, nusigręžia ir tvirtais žingsniais eina prie automobilio. Moteris bando dėtis „negirdinti" verkiančios dukrelės. Vėliau prisipažįsta:

– Eidama prie automobilio kaskart turiu pasakyti sau: „Aš esu gera motina!"

Ji padeda pirkinius, sėda prie vairo ir laukia. Po poros minučių ateina Sabrina, nusivylusi, susinervinusi, pikta. Netarusi nė žodžio sėda į automobilį. Kai ponia Abraham paleidžia variklį, abi žvilgteli viena kitai į akis. Sabrina nusišypso.

Štai kas, mano galva, yra svarbiausia šiuo atveju:

- Pirmiau ponia Abraham nekalbėdavo apie tai, kokios bus sulaužytų taisyklių pasekmės, o dabar abi susitaria. Sabrina žino, kaip turi elgtis.

- Motina sugebėjo susitarti su dukra. Turimas galvoje ne principinis „ne“ supimuisi, o abiem tinkamas sprendimo būdas.
- Kai Sabrina vėl ketino pažeisti ribas, ponia Abraham liko nepermaldaujama.
- Kas sugeba tartis – nusipelno dėmesio, parodo, ar rimtai žiūri į sutartis ir ar gali būti patikimas partneris. Motina ir duktė suvokė būtinybę rimtai vertinti viena kitą, o tai savo ruožtu prielaida abipusei pagarbai.

Išbandyti galią

Ketverių metų Timas ateina į svetainę, jis ištroškęs. Motina atsistoja, juodu eina į virtuvę.

– Nori apelsinų sulčių?

Timas linkteli. Mama įpila jam sulčių.

– Štai, atsigerk!

– Ne, geriau pieno.

– Galėjai pasakyti iš karto.

Stiklinė prisipildo pieno. Timas paima ją ir burbteli:

– Nenoriu, jis surūgęs.

– Maniau, tu ištroškęs. – Motinos balse pasigirsta irzli gaidelė.

– Aš ir esu ištroškęs.

– Tuomet ko norėtum?

Timas trumpam susimąsto:

– Vyšnių sulčių!

Motina nuo lentynėlės paima vyšnių sulčių.

– Ne iš to buteliuko, iš gretimo.

– Juk šitos tokios pat.

– Ne.

– Šitos visiškai tokios pat.

– Ne!

– Kaip nori.

Motina stato buteliuką atgal, ima kitą:

– Man jau gana, štai.

Įpila sulčių.

– Duok apelsinų sulčių, man atrodo, jos skanesnės.

– Timai, o man atrodo, kad aš pakvaišiu. Dabar tai jau tikrai gana. – Motina pakelia balsą: – Nagi gerk šitas! – Įbruka stiklinę vaikui į delną.

Timas gurkšteli, padeda stiklinę ir išsišiepęs išeina iš virtuvės, o susinervinusi motina tik patyliukais suaimanuoja:

– Kaskart tos pačios kančios! Kaskart!

Vis daugiau vaikų nuo mažens turi patys apsispręsti; jiems primetama pasirinkimo kančia: gėrimo, valgio, drabužio, žaislo – jau nekalbant apie kitus kasdienius vartojimo objektus: vaikai ilgai stoviniuoja priešais drabužių spintą, kol kas nesugebėdami apsispręsti, o tiksliau – gavę užduotį ne pagal jėgas; rytą jie privalo pasirinkti valgį, apie kurį perpiet jau nieko nebenori žinoti. Nors vaiko norus ir poreikius būtina gerbti, jie turi atitikti jo amžių ir konkrečią padėtį. Tai, kad tokios paprastos ir nekaltos situacijos kaip gėrimo ar drabužio pasirinkimas daugumai tėvų greitai virsta „tikra kančia“, liudija: idealaus savarankiškumo ugdymas pranoksta daugelio vaikų jėgas – ypač kai nėra susitarta, neapibrėžtos jokios taisyklės. Neryžtingas vaikų elgesys tada atskleidžia tai, kad jie pernelyg anksti susiduria su pernelyg plačiomis ribomis.

Jeigu vaikai turi apsispręsti, kai nėra patikimų taisyklių, privalomų ribų ir susitarimų, *pasijunta* apleisti ir nesaugūs. Vaikams reikia tėvų paramos ir padrąsinimo, bet taip pat jie turi būti ir patys pasiruošę prisidėti apsisprendžiant.

Nuolat per daug reikalaudami iš vaikų – net jei „labai trokštame jiems tik gero“ – priverčiame juos pasijusti mažais, žlugdome – nejučia – jų savarankiškumą. Tam, kad palengvintume vaikams pasirinkimo kančią, svarbu sudaryti jiems sąlygas rinktis iš riboto objektų skaičiaus. Antraip vaikai sutrinka, netenka drąsos, pasitikėjimo savimi. Pasekmės: kova dėl valdžios, bejėgiškumas – tai yra vaiko savimonės „kol kas negaliu“ išraiška.

– Tad kaip turėčiau klausti? – sako Timo mama.

– Ko norėtum atsigerti: vandens ar apelsinų sulčių?

– O jeigu vaikas norės vyšnių sulčių?

– Tuomet paduokite jam vyšnių sulčių ir daugiau jokių kalbų.

– Bet jeigu jis nenori jų, o tebėra ištroškęs?

– Manau, jis nėra ištroškęs, o tik tikrina jus, iki kokios ribos tenkinsite jo norus!

Tuščių žodžių srautas

Veiksmais nubrėžtos ribos padeda vaikui susivokti, o nuo begalinių kalbų jis tampa – kaip kartą apibūdino Rudolfas Dreikersas – „kurčias motinai“, žinoma, ir „kurčias tėvui“.

Mozerių ir Šraderių šeimos atėjo į restoranėlį atvirame ore papietauti. Mozeriai augina du vaikus: Marijoną, aštuonerių metų, ir Julijaną, šešerių, o Šraderiai – septynerių Sveną. Po užkandžių vaikai pasiklausia, ar jiems galima pasitraukti nuo stalo.

– Taip, bet žaiskite čia pat.

Vaikai linksi galvomis, pašoka ir pirmiausia imasi tyrinėti artimiausią aplinką. Bet pamažu jie vis plečia ratą, garsiau ar tyliau krykštaudami, spygaudami ar šnibždėdamiesi.

Tėvai įsitraukę į pašnekesį, dėmesį sutelkę vieni į kitus. Perspėjimo šūksniai „Marijona, čionai“, „Svenai, nenubėk taip toli“ ar „Julijanai, atsargiau“ skamba tuščiai ir abejingai, nes tėvai pernelyg įsigilinę į pokalbį.

Kai įsišėlę Marijona ir Svenas netyčia stumteli padavėją, ponas Šraderis piktai sušunka:

– Dauguži, būk atsargesnis!

O kai Julijanas triukšmingai apverčia kėdę, poniai Mozer išsprūsta:

– Liaukitės pagaliau!

Ponia Šrader nervingai sako suaugusiems:

– Šiandien jie siaubingi. Neįmanoma ramiai pasišnekėti.

Vaikai paėjėja atokiau, žaidžia su žvirgždo akmenukais. Tėvams – trumpa atokvėpio valandėlė, pertraukiama privalomų šūktelėjimų: „Atsargiai, Julijanai“, „Svenai, nemėtyk akmenų...“ Vaikai tiems šūksniams tarsi kurti, nejaučia, kad tie žodžiai būtų skirti jiems, tokie beasmeniai tie perspėjimai.

Julijanas strykteli, atbėga prie gėlyno šalia tėvų staliuko, užsiropščia ant akmeninio apvado ir stengiasi išlaikyti pusiausvyrą. Kiti du atskuba iš paskos ir paseka Julijano pavyzdžiu. Vaikai nuolat nusprūsta nuo apvado, mindo tulpes.

– Atsargiau, – sako ponia Šrader.

– Liaukitės, – paliepia ponas Mozeris.

– Prašau neskriausti vargšių gėlyčių. Juk joms skauda. – Ponios Šrader balse justi atjauta.

Vaikai tęsia žaidimus. Linksmai ir triukšmingai. Kai Julijanas sumina dar vieną tulpę, ponia Mozer net pašoka:

– Nagi, dabar jau pakaks!

Sūnui nuo akmeninės tvorelės pasitraukus, ji sėdasi, atsidūsta: „Nė nežinau, kas iš jų išeis. Tokie nepasėdos!“ – ir vėl įsitraukia į pokalbį.

Tuo tarpu Svenas organizuoja lenktynes aplink gėlyną:

– Laimi tas, kuris greičiausiai apibėga.

Jie pasileidžia bėgti, stengiasi neįžengti į lysvę, neištrypti gėlių – deja, bergždžiai. Vaikai nuolat pasigirstančius tėvų šūksnius: „Liaukis!“ ar „Pakaks!“ leidžia negirdomis, priešingai, šie veikiausiai tik paskatina išdykėlius – bet staiga prieš juos išdygsta augalotas padavėjas, taip, padavėjas. Žemas jo balsas skamba labai griežtai:

– Na, pakaks. Marš prie stalo!

Vaikai delsia, tačiau padavėjas nesitraukia, žiūri į juos piktai, o paskui jo žvilgsnis lėtai nukrypsta į tėvų staliuką. Ir tada jis visai maloniai priduria:

– O jeigu jums labai nuobodu, galite man padėti!

Vaikai palydi padavėją prie staliuko. Jiems prisiartinus, ponia Mozer irzliai sako:

– Hari, dauguži, na, ir rūstus jūs šiandien!

Padavėjas Haris gūžteli pečiais:

– Paprasčiausiai aš – ne artistas!

– Ką tai reiškia?

– Jeigu galėčiau šokdinti ant sprando tris vaikus, turėčiau dirbti ne čia, o varjetė!

Ypač dažnai vaikai įsidrąsina laužyti taisykles restoranuose ar prekybos centruose. Čia jie nestokoja žiūrovų, kurie vaikų klajones po nepažįstamą teritoriją stebi susižavėję ar lūkuriuodami, kas bus toliau, arba nepatenkinti, guosdamiesi tuo, kad tie vaikai – ne jų.

Laužydami taisykles ir pažeisdami ribas vaikai reikalauja dėmesio. Kadangi ir Šraderiai, ir Mozeriai į savo vaikų išdaigas deramai nežiūrėjo, šie *jautėsi* rimtai nevertinami. Tik padavėjas Haris, nepatenkintas vaikų elgesiu ir išreikšdamas aiškią nuomonę, sugebėjo nubrėžti tokias ribas, kokioms pritarė ir patys vaikai.

Nuolatiniai perspėjimai, jei jie sakomi tik šiaip sau, vaikui dažniausiai nieko nereiškia. Kaip sakoma, pro vieną ausį įeina, pro kitą – išeina. Dauguma vaikų nujaučia: tuščias plepėjimas ir „teisingi žodžiai" nenuoseklūs. Atsistojusi, kad žodžiai: „Dabar jau pakaks" nuskambėtų tvirčiau, svariau ir energingiau, ponia Mozer griežtai pareikalauja tvarkos, bet staiga liaujasi. Vaikus tai tik dar labiau paskatina naujiems „žygiams", juk iš patirties jie žino, kad iš motinų greičiau sulauksi žodžių nei veiksmų; tad jiems tai yra tik dar vienas akstinas toliau bandyti ribas.

- Daugelis vaikų su ribomis „grumiasi" nesąmoningai. Todėl jie nejaučia jokių paskatų liautis. Ir kodėl vaikas turėtų liautis laužęs taisykles, jeigu šitaip susilaukia – kas kad nepalankaus – dėmesio? Iš bausmių ar abejingo perspėjimo nėra jokios naudos, visa tai labiau skirta vaikui pažeminti ar valdyti. Galima trumpa „ramybė" ar šiokia tokia „sėkmė", tačiau užsitęsus vaikai destruktyviais veiksmais ima be galo aiškintis santykius su tėvais: kas stipresnis?
- Jei tėvai savo pačių nurodymus – pavyzdžiui, „Liaukis!" – vertina rimtai, jie privalo išsakyti juos dėmesingai. Kai vaikai pastebi ar pajunta, kad tėvai ką nors liepia tik šiaip – ir šitai reikia suprasti pažodžiui, – jie nė nemano liautis. Padėtis pasikeičia tik tuomet, kai tėvai savo pastabų griežtai laikosi.
- Tėvai žino, kada paprastai ima „griaudėti". Nuolatiniai raginimai, ypač tokie kaip „būk klusnus, malonus, nurimk, neišsišok", dažniausiai nepadeda. Ir kuo dažniau tokia padėtis sukelia stresą, tuo labiau jos bijomasi ir nebesugebama tiksliai reikalauti – nutinka tai, ko ir reikėjo tikėtis.

Koks elgesys tada tinka? Galbūt reikėtų *iš anksto* ramiai pasikalbėti su vaiku apie taisykles ir kartu susilaukti jo pagalbos. Taisyklė turi reikšti: ne *prieš* vaiką, o *su* juo. Bet įgyvendinti tai – nors ir būna susitarta – ne visada pavyksta. Visuomet svarbu atkakliai

laikytis sutartų taisyklių – ir daryti tai tvirta kūno laikysena bei aiškia kalba. Vaikas jaučia, ar tėvai pareigingai vertina taisykles. Tik elgsena ir potyriai taisyklėms ir riboms įkvepia gyvybės – kol atsiranda naujų aplinkybių, masinančių peržengti ribas.

„Visiems kitiems galima..."

Vaikai jaučia poreikį – sąmoningai ar nesąmoningai – plėsti ar bandyti strategijas, ribas. Kuo jie vyresni – ypač kai jau nebelanko darželio, – tuo nuosekliau, subtiliau ir atkakliau mėgina įtvirtinti bei išplėsti savo pozicijas. Pavyzdžiui, esama išbandyto triuko: vaizduoti autsaiderį, supančiotą draudimų – kartais visai malonių.

Florijanas, septynerių metų, grįžta namo iš mokyklos, prieina prie mamos ir klausia:

– Ar galėsiu vakare žiūrėti kriminalinį filmą?

– Esame sutarę: po septintos valandos – jokių kriminalinių filmų! – Ponios Kester balsas griežtas.

Florijanas užsidaro kambaryje, o pietaujant vėl klausia:

– Ar galėsiu vakare žiūrėti kriminalinį filmą?

– Florijanai, prašau! – Motina valgo šiek tiek suirzusi ir nepatenkinta.

Florijanas tyli.

– Kas tau? Toks tykus...

Florijanas atsiliepia kiek nedrąsiai, verksmingai, mažo vaikelio balsu:

– O visiems kitiems galima žiūrėti. – Patylėjęs prataria: – Nebegaliu per pertraukas žaisti kartu su visais. – Ima kūkčioti. – Jie vadina mane mažyčiu, nes visi žiūri, tik aš – ne.

Ponia Kester glosto sūnui ranką:

– O kam tėvai leidžia žiūrėti tokius filmus?

– Visiems!

– Kas tie visi?

Florijanas gūžteli pečiais.

– Na, tuomet aš paskambinsiu Mirkui, Martinui, Robertui, Helenai ir Anai! Mat nemanau, kad visiems jiems taip ir leidžia!

Staiga Florijano balse pasigirsta užgaidi, gana kategoriška gaidelė:

– Tu manimi netiki? Kokia tu negera! Tik jau neskambink!

– Aišku. Manau, kad jūs klasėje kažką vaizduojate, pučiatės vieni prieš kitus. Šiaip ar taip, kriminalo nežiūrėsi.

Filmo Florijanas iš tiesų nežiūrėjo, tačiau nuolatiniai ginčai nenurimo, o motina vis svarstė, ar nesanti pernelyg „griežta“ ir nepakankamai supratinga.

Visiškai normalu, kad vaikai – iš patirties darželyje, pailgintos dienos grupėje, laisvalaikio įstaigoje ar mokykloje – suabejoja šeimoje užbrėžtomis ribomis, mėgina jas peržengti. Iš tikrųjų aišku, kad naujas nubrėžti galima tik visų dalyvių pastangomis. Kai ribos grindžiamos spaudimu – „visiems kitiems galima...“ – galų gale tai tampa taip pat problemiška kaip ir bukas laikymasis sykį sutartos taisyklės: „Visada šitaip darėme. Taip bus ir toliau. Taškas. Šneka baigta!“

„Visiems kitiems galima...“ Ar būtų kalbama apie vakarinį kriminalinį filmą, prašmatnius marškinėlius, ilgesnį vakarojimą, naujausią žaidimo versiją, ar apie daugiau kišenpinigių, vaikai visada pasiryžę išplėsti ribas, suabejoti sutartomis taisyklėmis. Greitai nusileisdami, tėvai užtikrina vaikams dvigubą pergalę, kurios padariniai – abejotini: šitaip, pasitelkę tam tikras kalbos formuluotes ir atitinkamą elgesį, išmokę „įtikinti“, tiksliau, „perlaužti“ tėvus, vaikai tokį poveikio modelį – jų pačių požiūriu, labai sėkmingą – taikys nuolat. Taigi tėvai susipainioja santykių žabangose, iš kurių jiems – o ir vaikui – išsivaduoti bus sunku.

Tai, kas sutarta – taisykles, ribas, – pravartu priminti, kaip pasielgė ponia Kester. Ir priminti remiantis konkrečiu „aš“, o ne abstraktaus žmogaus pavyzdžiu. Nedera sakyti: „Niekas tavo metų tokių filmų nežiūri!“, verčiau: „Esame aptarę, kokius filmus tau galima žiūrėti. Manau, kol kas taip ir turėtų likti“.

Savo pavyzdžiu rodykite vaikams patikimas normas ir vertes. Jiems tai suteiks artumo ir saugumo pojūtį. Puiku, jei kitose šeimose taikomi visai kitokie modeliai: vaikas gali palyginti, gali įvertinti; jis mato, kokių teigiamybių ir trūkumų turi skirtingi auklėjimo stiliai. Neretai vaikas jaučia nuoskaudą dėl to, kad kitiems „visada leidžiama daugiau negu man!“ Tokios nuoskaudos dažniausiai būna susijusios su materialiais dalykais – jiems, be abejonės, priklauso ir meilė televizoriui. Materialines skriaudas vaikai pakelia kur kas lengviau, kai jaučiasi saugūs emociškai.

Žinoma, motinos „ne“ Florijanas suprato kaip draudimą, ir, kai jis nusprendė kriminalinį filmą pažiūrėti slapčia, ji ėmėsi kitokių veiksmų. Tai galėjo reikšti, kad sūnus suabejojo kartą sutartomis taisyklėmis. Florijanas parodė, kad jis nori ir gali kažką daugiau. Mat už frazės: „Visiems kitiems galima...“ kartais slypi vaiko užuomina: „Aš paūgėjau. Norėčiau žiūrėti daugiau laidų“. Šį motyvą galima išsiaiškinti pasišnekėjus ir pagalvoti apie naujas taisykles bei ribas. Pagaliau galima leisti ir vakarinį kriminalinį filmą. Tačiau tai turėtų būti nuspręsta per pokalbį, o ne todėl, kad visiems kitiems galima.

Ribų peržengimas – iššūkis

Ribos peržengiamos ne tik iš akstino abejoti nusistovėjusia ir jau išmokta tvarka, poreikio pasidairyti į naujus krantus. Tokiais veiks-

mais norima suerzinti dėl slaptų paskatų, kurias tėvams reikėtų išsiaiškinti ir nukreipti teigiama linkme.

Devynmetis Aleksandras grįžta namo, numeta kuprinę ir skuba prie televizoriaus. Tai – nuolatinių ginčų tema. Aleksandro mama skundžiasi: „Siaubinga. Baramės kiekvieną popietę. Kad ir kaip nerčiausi iš kailio, pasekmės visada tokios pat – ištisai pjautynės. Dėl televizoriaus ir dėl valgio. Dar blogiau būna, kai noriu pasikalbėti". Ji linguoja galvą.

Aleksandras, jo penkiametis broliukas Haraldas ir jų motina taip guodžiasi per vieną pedagoginį renginį tėvams. Štai keletas nuotrupų iš mūsų pokalbio.

– Jūsų mama skundžiasi, kad per pietus nuolat baratės. Sako negalinti su jumis pasikalbėti.

Aleksandras prieštarauja:

– Ji nekalba, tik įsakinėja ir klausinėja lyg koks komisaras.

Haraldas jam pritaria:

– Taip, lyg kriminaluose, tik čia dar blogiau, nes mama taip elgiasi iš tikrųjų.

– Tad kaip ten būna su tuo komisaru namie?

Aleksandras įsitaiso išraiškinga poza.

– Grįžtu namo, ji klausia: „Kaip sekėsi?" Arba: „Ką nuveikei?" Arba: „Kas užduota namų darbų?" Klausimai, vien tik klausimai, o kai neatsakau, išgirstu: „Nagi, sakyk. Turiu klausti tūkstantį kartų". Ir šitaip visada.

Motina atsiliepia:

– Bet juk man įdomu, ką tu veiki. Ar turiu tylėti kaip žuvis?

Aleksandras:

– Negi būtina iškart kamantinėti? Mokykloje klausinėja, pareini namo, vėl klausinėja. – Jis kiek patyli. – Bent televizorius neklausinėja, tad savo kambaryje galiu atsipūsti.

Mama sako:

– Matyt, aš pati baisiausia motina pasaulyje.

Haraldas meiliai ima ją už rankos:

– Kartais būna visko. Be to, tu sugebi gerokai sunervinti. Kai grįžtu iš darželio, tu irgi visada klausi: „Na, kaip sekėsi?“ O kai aš sakau: „Žaidžiau“, tu nustembi: „Ką, tik žaidei? Daugiau nieko? Nieko doro taip ir neveikei?“

Šiame pokalbyje esama kelių temų, kurias galima apibendrinti: kai kuriose šeimose silpsta tarpusavio ryšiai, nors – lyginant su praeities laikais – žmonės turi daugiau laisvalaikio. Vis dėlto net laisvalaikis būna suplanuotas. Todėl laiko stoka nulemia šeimos gyvenimą, tiksliau sakant, dauguma šeimos narių pokalbių skiriami tik suderinti dienotvarkei.

Iš pastaruoju metu mano rengtos apklausos, kurioje dalyvavo trys šimtai dešimt šeimų, paaiškėjo, kad iš visų jų tik 35% šiokiadieniais suranda laiko pabendrauti – laiko, kai visi šeimos nariai pabūna kartu. Kiti duomenys tik patvirtina išvadą: maždaug trijų ketvirčių mano apklaustų vaikų nuomone, tėvų pokalbiai su vaikais galėtų būti vaisingi, „kuo nors naudingi“. Retai kada pokalbis tampa dingstimi atsiverti, pasidalyti potyriais, atjauta, papasakoti istoriją. Beveik keturi penktadaliai vaikų suvokia tėvų šneką kaip kamantinėjimą ir kryžminę apklausą, kur visažinystė svarbiau už bendrą dialogą.

Tėvų ir vaikų nuomonių skirtumai dažniausiai nepageidautini. Kaskart vėl aptarinėjamos smulkmenos ir seniai apibrėžtos taisyklės. Kartais tėvai nelabai paiso savo pačių pamokymų – ir vaikai tai jaučia – ypač tada, kai vaikai pasipriešina.

Grįžkime prie Aleksandro, Haraldo ir jų mamos. Į beviltišką jos klausimą: „Tai ką man daryti?“ Haraldas atsakė spontaniškai: „Tiesiog nusiramink. Juk aš matau, kaip džiaugiesi, kai grįžtu namo!“

O Aleksandras pridūrė: „Aš paprasčiausiai noriu šiek tiek ramybės, o kai norėsiu pakalbėti, taip ir padarysiu“. Motina: „O jeigu tu ką nors nuslėpsi nuo manęs?“ Aleksandras atsakė: „Jei ką slėpsiu, nepasakysiu ir klausiamas“.

Baigdami pokalbį sutarėme:

- kai vaikai grįžta namo, motina apie mokyklą ir darželį jų neklausinėja;
- pietaujant kiekvienas gali pasakoti, ką nori;
- apie mokyklą ir darželį motinai galima klausti per vakarienę.

Štai ko pasiekta per tris savaites: visi laikėsi susitarimo. Aleksandrui nebereikėjo ieškoti ramybės prie televizoriaus, barniai prie pietų stalo baigėsi. Motina išmoko vertinti ramybę pietaujant. Ji pradėjo pasakoti apie save, savo potyrius, apie tai, ką veikusi pirmoje dienos pusėje. Tai paskatino ir vaikus laisva valia išsipasakoti apie savo veiklą. Šitaip šeimoje pagyvėjo ryšiai, visi pasikalbėdavo. Aleksandrui nebereikėdavo sprukti prie televizoriaus, kad išvengtų įkyrių klausimų.

Griaudami ribas, Aleksandras ir Haraldas norėjo atkreipti dėmesį į jų netenkinančią padėtį. Iššūkiu jie troško pakeisti taisykles, šiuo atveju – pietų meto. Susitarti pagaliau pavyko tik visų pastangomis ir tarpusavio pagalba.

„Tu šiknaskyle!“

Penkerių metų Karolina grįžta iš darželio linksmai dainuodama, atsistoja priešais motiną ir staiga sako:

– Šiknaskylė! Šiknaskylė! Šiknaskylė!

Paskui žvilgteli mamai į akis, o ši šykščiai nusišypso ir tvirtai, bet draugiškai sako:

– Karolina, nusivilk paltą. Pietūs jau ant stalo.

Karolina išeina ir netrukus grįžta. Abidvi pavalgo. Artimiausias keturias dienas Karolinos „šiknaskylės“ ir motinos šypsenos ritualas kartojasi. Penktos dienos vakare pavalgiusi Karolina sako:

– Buvo skanu, tu šiknaskyle!

Mama kategoriškai atšauna:

– Taip sakyti negalima!

Mergaitė nudžiunga:

– Sakyti šiknaskylė negalima!

Šią frazę ji žaismingai pakartoja dar porą sykių. Motina jau šiek tiek surūgusi:

– Karolina, prašau!

Ši suirzta, paskui tramdydamasi atrėžia:

– Bet tėtis irgi taip sako.

Motina, kiek padelsusi:

– Na, man atrodo, jis taip pat elgiasi netinkamai!

Karolina nusišypso:

– O tėtis už mane daug didesnis. Jeigu jam galima...

Keiksmažodžiai ir riebūs posakiai vaikus žavi, vartodami juos, pastarieji bando ribas ir žmonių tarpusavio elgsenos normas. Kuo vaikai mažesni, tuo menkiau jiems suprantamos – daugiausia vyresnių vaikų ir suaugusiųjų – vartojamų žodžių reikšmės; žodžių, kurie paslaptingai skamba ir yra akivaizdžiai veiksmingi. Vaikai perima posakius, įterpia į savo kontekstą ir matuoja poveikį: kuo labiau susijaudina tėvai, tuo taiklesnį šūvį jaučiasi paleidę vaikai. Nešvankybė labai greitai prasismelkia į vaikų kasdienybę – jų malonumui, suaugusiųjų apmaudui.

Dorovinis nepadorių žodžių įvertinimas tiek pat menkai naudingas kaip ir pradinis perdėtai ūmus pasipiktinimas. Šešerių metų Artūras teškia keturmetei sesutei:

– Tu kiauliakruše!

– Pats tu kiau... kriau... kiauliakriaušė!

Net įkaitęs atlekia tėvas:

– Artūrai, taip sakyti negalima!

– Kodėl?

– Tai bjaurus žodis!

– Ar jis reiškia šūdą arba nevalą?

– Artūrai!

Tėvas pasipiktinęs.

Vaikai nujaučia didžiulį riebių posakių poveikį. Tačiau nenutuokia nei apie jų pramušamąją jėgą, nei apie veikimo nuotolį, nes patys naudoja – nesąmoningai, o kartais gal ir tikslingai – klaidų ir bandymų metodą.

Iš pradžių Karolinos mama pasielgė teisingai. Ji nepaisė dukters žodžių, nei vertino juos iš doros pozicijų, nei klausinėjo: „Kur to išmokai?“ Išgirdę tokius klausimus, vaikai labai greitai stoja į gynybą. Jie ima kaltinti kitus vaikus. Atsikratyti įpročio tai nepadeda – nebent asmenų, smerkiančių blevyzgas, akivaizdoje.

Jei – šiuo atveju – įžeidžiančių ir nepadorių posakių nepaisymas nepadeda, reikia aktyvumo – nes, tyčinį ribų peržengin**ė**jimą praleidus nemačiomis ir negirdomis, Karolina bus tik paskatinta nesiliauti. Keiksmų nepaisymą mergaitė gali palaikyti abejingumu, ir jos elgesys nesikeis, kol bus nubrėžtos ribos.

Svarbu, kaip žiūrima į iššūkius. Remdamasi abstrakčiu pavyzdžiu, Karolinos mama dukrelei pakiša galimybę pasinaudoti savais potyriais ir pastebėjimais: „Bet tėtis irgi taip sako!“ Mamos argumentai turėtų būti tokie: „Aš nenorėčiau šito girdėti!“ arba „Aš visai nesu šiknaskylė!“ O į Karolinos klausimą jai derėtų atsakyti šitaip: „*Aš* jaučiuosi įžeista“. Svarbiausia, kad būtų neigiamai vertinamas mergaitės žodynas, o ne ji pati kaip asmuo. Toli gražu ne tas pat – kritiškai vertinti atvejį ir kritiškai vertinti augančią asmenybę. Karolina turi pajusti, kad leidžiama vystytis visoms jos asmenybės dalims, taip pat ir toms, kurios išsiveržia už ribų. Bet taip pat ji turi susitaikyti su tuo, kad ribos nubrėžtos, ir su jų padariniais.

Tėvų susirinkime ponia Bajer pripažįsta:

– Mano duktė – bloga.

Ninai dešimt metų, ji lanko paskutinę pradžios mokyklos klasę.

– Ji, – tai jau tėvo žodžiai, – lauktas vaikas: dėl savo dukrelės darome viską, ant rankų ją nešiojame!

– Kuo bloga jūsų dukrelė? – klausiu aš.

– Diena po dienos vis blogiau. Ji elgiasi su mumis kaip užsigeidusi, – skundžiasi ponia Bajer.

Jos vyras priduria:

– Vakar ji man trenkė... Tai buvo lyg kruša iš giedro dangaus. Į veidą. Štai pažiūrėkite.

Jis parodo melsvą dėmę ant kaklo. Ponia Bajer įsiterpia:

– Ir tik todėl, kad jis nepažaidė su ja... trinkt trinkt!.. – Moteris pamėgdžioja dukters smūgius: – ...net žymė liko.

– O kaip elgiatės jūs?

– Mes ją nuraminame, kalbamės su ja... na, ir... – sako tėvas. Jis nutyla, apsidairo, lyg ieškodamas pagalbos.

– Kartais ir aprėkiu ją. Tada jau būna visai blogai. Ji verkia, užsidaro kambaryje. O... – motina ieško tinkamų žodžių, – ...mes stovime prie durų ir maldaujame, kad atidarytų.

– Ar ji pradeda muštis nei iš šio, nei iš to?

– Ne, tik tada, kai mes ją apviliame, kai negauna, ko norėjusi.

– Nina elgiasi su jumis kaip su mėšlu, – pastebiu aš.

Ponui Bajeriui išsprūsta:

– Kaip su paskutiniu mėšlu.

O paskui mergaitės mama papasakoja, kad visa tai prasidėjo prieš keletą metų žodžiais: „Eikš čionai, tu šiknaskyle“ ar „Duokš gi valgyti, kvaila karve“.

– O ką jūs darėte?

– Nieko, praleidau negirdomis. Maniau, tai laikina, praeis. – Ponia Bajer atrodo smarkiai prislėgta. – Pagalvodavau, tą laiką Nina turėtų išaugti. – Ji nudelbia akis. – Anksčiau nesusivokiau. Na taip, pamanydavau, tokie jau šiais laikais vaikai.

Įsiterpia ponas Bajeris:

– Bet viskas ėjo blogyn. Iš pradžių tik namie. O paskui kad įsišėls, tarp draugų, parduotuvėje ir taip toliau. Blogai, tiesiog blogai. – Jis nužvelgia draugiją, lyg tikėdamasis patarimo ar pagalbos. – Nebežinome nė ką daryti. Du vaikai jau dideli, gyvena atskirai. Jiems savi rūpesčiai... – Ponas Bajeris smarkiai kraipo galvą. – Bet kad šitaip, Viešpatie, nemaniau, jog Nina taip nusiris.

Kitas pavyzdys. Brita Althof, pradžios mokyklos mokytoja, į tobulinimosi kursus ateina susijaudinusi. Skausmingai šlubčioja. Ji papasakoja, kad trys penkiolikmečiai moksleiviai mokyklos koridoriuje tyčia pakišę jai koją, ji suklupusi ir griuvusi. Ponia Althof pravirksta:

– Jie, tie šiandieniai vaikai, nebegerbia nei žmogaus, nei išvis ko nors. – Moteris graudžiai rauda. – Ir tai moksleiviai, kuriems atiduodu visas jėgas.

Kursams baigiantis, mes drauge bandome pagrįsti jos požiūrį į pagarbos stoką.

– Pagarba iš dangaus nenukrinta. Turi išsivystyti, – sakau aš.

Mėginame atkurti įvykius. Mokytoja staiga pradeda pasakoti:

– Su tais mokiniais dirbu aštuonis mėnesius. Ko gero, tai neatsiejama nuo tų šlykščių šnekų.

Klausiu, ką ji turi galvoje.

– Viskas prasidėjo nuo užuominų apie mano storas šlaunis, o galiausiai išgirdau: „Štai eina sena skylė“.

– O jūs?

– Praleidau negirdomis, atsiribojau. Maniau, anksčiau ar vėliau tai praeis, išsivadės. – Moteris atrodo nugrimzdusi į apmąstymus,

jos žvilgsnis liūdnas. – O ką aš turėjau daryti? Kaip įmanoma apsiginti?

Nemaža tėvų, auklėtojų ir mokytojų nerimauja, jaučiasi beviltiškai nesaugūs dėl – jų nuomone – augančio žodinio ir fizinio smurto. Apie pagarbos ir dėmesio stoką galima kalbėti ilgai. Iš pateiktų pavyzdžių – kuriuos būtų galima papildyti daugybe kitų, kartais sukrečiančių, kartais prajuokinančių nutikimų – aiškėja keletas svarbių dalykų:

- Ribų peržengimo tema neatsiejama nuo auklėtojo ir auklėtinio santykių temos. Vaikai ir jaunimas eina klaidų ir bandymų keliu, mėgindami išsiaiškinti, kiek gali sau leisti, kur yra žmogiškųjų santykių įtampos riba, kada pažeidžiama suaugusio partnerio neliečiamumo erdvė.
- Kai destruktyvūs veiksmai – nesvarbu, nukreipti prieš daiktą ar prieš asmenį – įsiterpia į auklėtojo ir auklėtinio santykius, privalu nedelsiant užkirsti tam kelią. Nuleisdami negirdomis asmenines užgaules, jas tik maitiname ir gausiname. Nepaisyti, negirdėti, nematyti ribų laužymo (kaip su Karolina) – tai smerktinas pedagoginis metodas; kai svaidomi žeminantys užgauliojimai – tai laikytina abejingumu, kuris tik skatina vaiką nesiliauti.
- Pedagogikos teoretikai nustatė, kad sužaloti, sumaitoti, sunaikinti kitą žmogų rengiamasi pažeminant auką dar *prieš* smurto veiksmą. Taip pat galima aiškinti ir priešiškumą užsieniečiams: šie paskelbiami nevertais gyventi parazitais, dykaduoniais, ėdančiais „vokiškąją" gerovę, kol galop šitaip pateisinamas ryžtas smurtauti, žaloti, žudyti.

Kai suaugusieji neuždraudžia savęs žeminimo per pedagoginį procesą ar kasdienybėje, nepasipriešina tučtuojau, neįspėja vaiko apie logiškas pasekmes – vėliau dar grįšiu prie šios temos (žr. psl.

167 ir toliau), – jie, žinoma, nejučia paskatina smurtą, nukreiptą į daiktus ir asmenis. Šitaip pedagogai padeda nevaržomai reikštis bręstančių asmenybių vandalizmui – žodžiu ar veiksmu – ir kartu netyčiomis skatina nepagarbą sau patiems.

Ribų brėžimas būna pagrįstas abipuse pagarba ir orumu. Pagarba vaiko orumui – tai vaiko pagarba pedagogo orumui. Pagarba jaunuolio fizinėms ir psichinėms riboms – tai jaunuolio pagarba pedagogo fizinei ir sielos neliečiamybei. Taigi būtina aiškiai apsibrėžti ribas ir iš visų jėgų stengtis, kad jų būtų paisoma.

Jei pedagogas ar pedagogė to nepadaro, jis ar ji pralaimi. Vietoj gražaus bendradarbiavimu ir abipuse pagarba grįsto auklėtojo–auklėtinio ryšio įsiviešpatauja antisociali ir nežmoniška santykių painiava be taisyklių ir be žmogiškojo orumo.

Nemalonus ir beprasmis klausimas „kodėl?"

Vos peržengiamos ribos, iškart kyla klausimas „kodėl?"

Pešasi du vaikai, vienas smogia stipriai ir kitą sužeidžia. „Kodėl taip pasielgei?" – klausiama jo. Dažniausiai iškart pasigirsta atsakymas: „Jis pradėjo".

Vaikas nuolat parverčia savo pilną puodelį.

„Kodėl taip darai?" – „Todėl!"

Klausimas „kodėl?" – apie tai rašė Dreikersas su grupe bendradarbių (1988) – nelabai padeda išsiaiškinti paskatas, dėl kurių vaikai įžūlaudami pažeidžia taisykles, ir įtikinti, kad jie drauge atsikratytų akiplėšiško elgesio apraiškų; iki vėlyvojo pradžios mokyklos amžiaus vaikai dažnai nepajėgia į tokį klausimą atsakyti. Panašūs klausimai dažniausiai skirti dairytis atgal ieškant pagrindo ir priežasčių; iš esmės jie labai greitai paakina kaltinti save arba kitus ir visai neskatina būtinų permainų.

Pasak Dreikerso, netinkamas vaiko elgesys pats savaime nėra tikslas, atvirkščiai, šitaip elgdamasis – dažniausiai nesąmoningai – vaikas siekia kokio nors tikslo. Suaugusiojo užduotis yra vykusiais klausimais išsiaiškinti – sau, o ne vaikui! – slaptus jo tikslus ir nukreipti juos teigiama linkme. Čia Dreikersas pabrėžia keturis elgsenos dėmenis. Netinkamu elgesiu – pavyzdžiui, šiurkščiai pažeisdamas ribas – vaikas nori:

- pirmiausia – susilaukti dėmesio. Jei tikslo nepasiekia, nesiliauja išdykavęs ir
- griebiasi jėgos bei prievartos, kad įrodytų savo pranašumą. Jei ir tai nepavyksta, tuomet vaikas mėgina
- keršyti. Jei ir šis tikslas nepasiekiamas, norima atsiteisti
- save ar kitus rodant bejėgius.

Penkerių metų Mareikė vaikų darželyje, įsitaisiusi prie stalo, negrabiai krapštosi su storu popieriumi, klijais ir žirklėmis, nori pasidaryti lėlę. Čia žirklės, čia klijų buteliukas nukrinta ant grindų. Šalia prisėda ponia Rozė, auklėtoja:

– Ar tau padėti?

Ji paima žirkles, pradeda karpyti. Mareikė spokso į šalį.

– Na, pažiūrėk.

Mergaitė vis tiek sėdi nusukusi akis, žaidžia klijų buteliuku.

Kita diena. Viskas beveik taip pat. Ponia Rozė vėl pasiryžusi padėti Mareikei, nes ši „buvo nekokia meistrautoja“. Mareikė su auklėtoja sėdi prie kraštinio stalo. Ponia Rozė įsigilinusi į rankdarbį, o mergaitė tuo tarpu nuobodžiaudama mataruoja kojomis ir viena vis pataiko auklėtojai į blauzdą. Nepaisydama skausmo, moteris sako:

– Na, Mareike, liaukis. Padėk man!

Tačiau Mareikės nerangumas tiesiog bado akis, o po stalu taip ir nesiliauja skausmingi spyriai.

Praeina dvi dienos. Vėl tas pats rankdarbių stalas. Mareikė sėdi viena, kiti vaikai jau seniai baigę darbelius. Prieina ponia Rozė, nori padėti.

– Na, tu vėl čia, kvaila karve!

– To betrūko! Aš su tavimi elgiuosi maloniai, o tu...

Mareikė parodo jai liežuvį.

– Tučtuojau liaukis! – Auklėtojos balsas nuskamba labai griežtai. – Jei ne, paliksiu tave vieną!

– Kvaila karvė.

Ponia Rozė nueina. Iš pradžių Mareikė sėdi nustėrusi, paskui – nenoromis – bando dirbti toliau, nuolat dairydamasi, žvilgsniu vis ieškodama auklėtojos. Pradeda svyrinėti su kėde, griūna, verkia, vaitoja. Prieina ponia Rozė:

– Sėsk. Paskutinį kartą dar padėsiu.

Auklėtoja meistrauja, o mergaitė nė kiek jai nepadeda. Moteris bando Mareikę prakalbinti, bet ši sėdi užsispyrusi, kietai sučiaupusi lūpas. Kai lėlė jau beveik baigta, Mareikė griebia klijų teptuką ir brūkšteli juo poniai Rozei per palaidinukės rankovę – labai greitai ir netikėtai, kad auklėtoja nespėtų pasitraukti.

– Tu išprotėjai, – surinka ponia Rozė. – Pakaks!

Ji pašoka, o Mareikė skuodžia į lėlių kampelį ir neprakalbinama tūno ten visą likusią priešpietės dalį.

Ši istorija atskleidžia keturis Mareikės destruktyvaus elgesio tikslus: pirmiausia ji nori susilaukti dėmesio, susilaukia, tačiau nėra pasirengusi elgtis kitaip. Kitomis dienomis ji toliau ožiuojasi, ir vis labiau aktyvėja jos nusiteikimas panaudoti jėgą. Mergaitei pavyksta įvelti auklėtoją į kovą dėl valdžios – ir jau vien tai yra jos pergalė. Ponia Rozė geranoriškai ir dėmesingai siūlosi prisidėti prie darbelio, o Mareikei rūpi tik susikivirčyti. Ji užgauna auklėtoją tikrąja šio žodžio prasme; mergaitė atkeršija už tai, kad buvo nesuprasta, ir pati įsižeidžia, kai ponia Rozė supykusi ir nusivylusi

pasitraukia. Štai jums ir paskutinė santykių įtampos pakopa: bejėgiškumas, dėl kurio abi pusės tampa neveiksnios.

Jei jau „kodėl?“ verčia dairytis atgal, suaugusieji turėtų pateikti tokius klausimus, kurie atskleistų vaiko tikslus. Ar vaikas iš klausimo suvokė savo tikslą, parodo atpažinimo refleksas – kaip jį apibrėžė Dreikersas. Mokslininkas rašo: „Mažesni vaikai arba prisipažins, kad nepageidaujamai elgėsi tuo tikslu, kurį įvardijome, arba išsiduos mimika ar judesiais. Tokią mimiką arba judesius vadiname atpažinimo refleksu. Paprastai jis pasireiškia šypsena, nedrąsiu juoku arba mirksėjimu. Vyresni vaikai jau būna pernelyg patyrę ir sumanūs, kad atvirai prisipažintų siekę dėmesio ar norėję įrodyti savo persvarą. Todėl arba atsako „ne“ į mūsų klausimus, galinčius atskleisti jų tikslus, arba sėdi priešais bejausmiu veidu. Bet ir juos išduoda kūno kalba. Galbūt trūkčioja lūpos, žybteli akys ar jie dažniau mirksi, gal jie sėdėdami pakeičia pozą, judina koją, barbena rankų pirštais ar lanksto kojų pirštus. Norėdami žinoti, ar tikrai įminėme vaiko tikslą, turime atidžiai stebėti kūno kalbą“.

Dreikersas sukūrė specialią klausimų metodiką, padedančią išsiaiškinti vaiko destruktyvaus elgesio motyvus. „Iš jos, – sako mokslininkas, – vaikas mato, kad dar ne viską žinome. Tik jis pats žino, kuris pateiktas klausimas yra tikslus. Kiekvienas jų prasideda taip pat: ‘Galbūt’...“

Taigi,

- kai peržengiamos ribos, kad „atkreiptų į save dėmesį“, klausiama: „Galbūt norėtum, kad skirčiau tau laiko?“ Arba: „Galbūt norėtum, kad skirčiau tau daugiau dėmesio?“
- kai kovojama dėl valdžios, klausiama: „Galbūt nori man parodyti, kad gali daryti ką panorėjęs?“ Arba: „Galbūt nori būti čia pats svarbiausias?“
- kai aktyviai keršijama ir norima atsiteisti, klausiama: „Galbūt nori mane užgauti?“ Arba: „Galbūt nori mane nubausti?“

- kai pasireiškia bejėgiškumas, klausiama: „Galbūt nori pabūti vienas, nes negali nieko padaryti?“ Arba: „Galbūt tu tiesiog nenori ko nors daryti, kad ir kas tai būtų?“

Svarbu, kad klausime nebūtų nė ženklo slapto kaltinimo. Be to, svarbu tai, „kad paprastai vaikas apie savo ‘slaptus motyvus’ nieko nenutuokia. Bet jeigu mes motyvą atspėjome teisingai, vaikas staiga susivokia. Žmogui, kuris iki šiol jautėsi nesuprastas pastumdėlis ir manė esąs negerbiamas bendruomenės narys, tai nepaprastai džiugus potyris – pasijusti suprastam. Tai jau yra pasitikėjimo ir savikliovos užuomazga“. Toliau Dreikersas rašo: „Paprasčiausiai spėti yra nepavojinga. Jei spėjama klaidingai, vaikas klausimą tiesiog ir atmeta kaip klaidingą. Užtat tą pačią akimirką, kai tiksliai įmenami ‘slapti motyvai’, vaikas pasijunta suprastas, atsisako neklusnumo bei pasipriešinimo ir imasi talkininkauti“.

Grįžkime prie Mareikės elgesio vaikų darželyje. Po to, kai tobulinimosi kursuose ponia Rozė papasakojo tą pavyzdį, mes parengėme veiksmų strategiją. Kai po kelių dienų Mareikė vaikams susėdus rateliu vėl užsinorėjo destruktyviu elgesiu pelnyti dėmesį, auklėtoja apie tai prakalbo.

Ponia Rozė paklausė:

– Galbūt turėčiau labiau tavimi pasirūpinti?

Mareikė tylomis vos pastebimai papurtė galvą.

– Galbūt norėtum, kad padėčiau tau atlikti darbelį?

– Ne!

– Gal turėčiau padaryti tau ką nors ypatinga?

Mareikė nušvito.

– Ar gali ką nors pasiūlyti?

Mareikė pagalvojo, gūžtelėjo pečiais.

– Ar norėtum, kad rytais, kai ateini, pasisveikinčiau su tavimi ypač maloniai?

Mareikė nusišypsojo. Jos sutarė, kad rytais ponia Rozė Mareikę ypatingai pasveikins.

Vėliau kalbėdamasi auklėtoja sužino, kad jau kiek laiko Mareikės tėvai iš namų išeina labai anksti, o mergaitę į vaikų darželį vežioja kaimynė. Nuoširdaus atsisveikinimo nebūna. Mareikės elgesio motyvų auklėtoja neperprato. Ir negalėjo. Tik „stochastinio“ (graikų kalbos žodis *stochastikos:* „sumaniai nuspėjantis, įžvalgus, surandantis teisingus sprendimus“) klausinėjimo metodas padėjo atskleisti Mareikės netinkamo elgesio tikslus ir nukreipti juos tinkama linkme. Svarbu buvo ir tai, kad ponia Rozė prašė Mareikės pagalbos.

Būtinos taisyklės

Akiplėšiškas ribų peržengimas dažniausiai atskleidžia, kad auklėtojo ir auklėtinio santykiams trūksta taisyklių:

1. Taisyklės ir ribos dažnai būna miglotos ir dviprasmiškos. O vaikai nori žinoti, kas jiems galima ir ko negalima. Arba taisyklės ir ribos būna neišreikštos, užmaskuotos. Vaikai visaip bando jas išsiaiškinti. Ir bando, kol jiems užkertamas kelias.
2. Tėvai ir kiti pedagoginio proceso dalyviai apie savo pačių ribas nekalba, jie pasitelkia abstraktaus žmogaus pavyzdį: „Šitaip nesielgiama!“ Kadangi vaikai mokosi stebėdami, tėvams reikėtų apie jų išdaigas ir savo jausmus kalbėti „aš“ pavyzdžiu: „Man tai nepatinka!“ – „Aš pykstu!“ – „Man nemalonu!“ Šitaip nustatomos asmeninės ribos, su kuriomis vaikai gali nesutikti, bet gali jų ir paisyti. Be to, kai remiamasi „aš“ pavyzdžiu, būna lengviau atskirti abstrakčią kritiką nuo asmens kritikos.
3. Kai ribos neaiškiai apibrėžtos – pavyzdžiui, „Mes norime ramybės“, – vaikai lieka lygiai tokie pat kurti kaip ir dažnai karto-

jant: „Sakiau tau jau tūkstantį kartų!“ Apibrėžiant ribas, svarbu ir tvirta kūno laikysena, ir tvirtas balsas. Vaikas turi pajusti, kad viskas labai rimta.

4. Abstrakčios kritikos negalima painioti su asmens kritika. Kai vaikai ima aktyviai reikštis, laužydami susitarimus ir taisykles, vis tiek turi jaustis vertinami kaip asmenybės. Tik tada bus pasirengę bendradarbiauti ir keisti padėtį.
5. Kai vaikams atrodo, kad ribos pernelyg siauros, varžančios ir jiems visai netinkamos, jie suvokia jas tik kaip bausmes ir draudimus ir, nuolat laužydami taisykles, neretai įsivelia į nervingą kovą dėl valdžios. Arba apeidinėja draudimus slapčia. Tuomet jums reikėtų persvarstyti ribas bei taisykles ir jas pakeitus laukti vaiko pagalbos.
6. Kartais laikytis taisyklių – apie tai aš dar kalbėsiu – skatina tik mintis apie logiškas, įprastas pažeidimų pasekmes. Jos būna veiksmingos tada, kai vaikas nepadeda arba nuolat nesilaiko susitarimų.

6

„Aš noriu, aš moku kerėti!“

Apie ribų brėžimo meną

Visi prisimename kasdienių nutikimų, kurie akivaizdžiai įrodo ribų būtinybę:

- Trejų metų Ralfas triratuku privažiuoja judrią gatvę ir nori ją kirsti degant raudonai šviesai. Berniuko tėvas sulaiko jį, tvirtai sugriebdamas. Į klausimą „kodėl?" vyras atsako ramiai, jo balsas griežtas, laikysena rami:

  – Raudona. Privalai sustoti!

  Jo ranka ant Ralfo peties tarytum patvirtina žodžius.
- Septynerių metų Patricija smarkiai gnybia motinai į žastą. Suskausta.

  – Tučtuojau liaukis! – mama net rikteli dukrelei.

  Patricija juokiasi. Motina griebia jai už riešo:

– Man skauda. Prašau liautis! – Ji pritupia, griežtai pasižiūri Patricijai į akis. – Kodėl? – Patricijos akys žiba. – Sakiau, liaukis! Man skauda.

Vis dėlto dažniausiai padėtis nebūna tokia vienaprasmė. Kai kuri sukelia dvejonių; kad ir kaip norėtume tikslių ir aiškių atsakymų, lieka tik klausimai:

- Martinas, jam devyneri, kiekvieną rytą krapštosi – ir kaskart pavėluoja į mokyklinį autobusą.

  – Nuvežk mane, – meldžia jis.

  – Pats kaltas, – atsako motina.

  Martinas neatlyžta, iš pradžių prašo aikštingai, paskui – kuo atkakliau motina laikosi savojo „ne" – vis verksmingiau. Galiausiai, bėdos visiškai prislėgtas, meta į mamą priekaištingą žvilgsnį:

– Tiek to, užaugsiu kvailys, jeigu tu nori, kad likčiau antriems metams...

Tuomet nusivylusi motina atlyžta:

– Paskubėk, nuvešiu tave, o grįždama dar šio to nusipirksiu.

- Bjanka po ilgų „pasiplepėjimų" su drauge nuolat pavėluoja pietų. Motina jau ne kartą įspėjo, kad pietauti sėsianti viena ir Bjanka pasitenkinsianti ataušusiu maistu. Kai taip ir atsitinka, ši įsižeidusi sėdi priešais pilną lėkštę ir nevalgo:

  – Šaltą maistą valgyti nesveika.

  – Pati kalta.

  Kiek pasimuisčiusi mergaitė atsistoja ir eina nuo stalo sakydama:

– Tiek to, pabūsiu alkana ir tuojau man pradės skaudėti galvą.

– Neišeik, – nusileidžia motina. – Pašildysiu mikrobangų krosnelėje, bet tik šį sykį.

Tokių sykių nebeįmanoma suskaičiuoti.

- Aštuonerių metų Mirkas apie devintą vakare stoviniuoja svetainėje. Jau prieš valandą jis turėjo gulti miegoti. „Labanakčio" ritualas seniai atliktas. Berniukas jau daug kartų tikino nebeateisiąs.

  – Aš negaliu užmigti.

  Ponia Haberman atsako:

  – Žinai, kad dabar mūsų su tėveliu laikas. Tu gali skaityti, žaisti – bet prašau tą daryti savo kambaryje.

  – Tėti, aš negaliu užmigti.

  – Mirkai, tu mano nuomonę žinai.

  Berniukas ir toliau dvejodamas stoviniuoja, o tėvai nebekreipia į jį dėmesio. Jie skaito, vienas – knygą, kitas – laikraštį, vis pasišnekučiuodami.

  – Tėti.

Ponas Habermanas negirdi. Mirkas eina prie tėvo, tąso jį. Šis abejingai taria žmonai:

– Paklausyk, Mariane, norėjau tau pasakyti...

Tada Mirkas apmaudžiai nusigręžia ir išberia:

– Jūs nenorite manęs. Dar pamatysit, kas jums bus.

Nesitverdamas pykčiu išeina iš kambario.

Klaidinga būtų manyti – žinoma, tai aš taikau ir sau, – kad brėžti ribas nesudėtinga, juk tai priklauso nuo daugelio, kartais visai atsitiktinių, aplinkybių: nuo kasdienės situacijos, auklėjančiųjų „tos dienos savijautos“, nuo auklėjimo stiliaus – ir būna, kad visai nepriklauso nuo biografijos.

Toliau pateikiami atvejai ir istorijos, kai pavyko daugmaž sėkmingai nubrėžti ribas, atskleidžia ne tai, kaip lengva tą padaryti: aš puikiai žinau, kiek įvairiausių rūpesčių iškyla. Todėl šias istorijas galima suvokti dvejopai. Sunkumai brėžiant ribas suprantami, tai, kad jų iškyla, anaiptol nereiškia, jog auklėtojai – nevykėliai. Tėvams derėtų tokius sunkumus laikyti dovana, ypatinga dovana, atveriančia naujus, galbūt iki šiol nepažintus sugebėjimus. Jei į sunkumus žiūrima kaip į iššūkį, jie laikomi ne pralaimėjimu, nevisavertiškumu, negalėjimu, dvejonių raizginiu ar nesugebėjimu, o vertinami kaip *kol kas* negalėjimas.

Ribų brėžimas yra bandymas, kartais ilgalaikis. Pats kelias yra tikslas – tad ribų brėžimo neišmokstama vienu moju, kaip kokios mokymo programos, atvirkščiai, tai nuolatinis, visą gyvenimą trunkantis iššūkis, klaidų ir bandymų sankirta. Aplinkiniai keliai ir akligatviai čia galimi ir leistini. Jais klaidžiojant, kaupiama patirtis. Ribų brėžimo be klaidų ir be kliūčių nebūna: tai, kas dar vakar galiojo kaip patentuotas receptas, šiandien jau nebetinka, o rytoj bus beviltiškai pasenę. Vaikai keičiasi – kaip ir suaugusieji, o kartu keičiasi ir auklėtojo ir auklėtinio santykiai. Sugebėjimas leisti

sau klaidas suteikia ramybės, padeda atsikratyti tobulumo iliuzijos – juk tobulybės vis tiek nėra, nei auklėjant, nei dar kur nors.

Tas, kuris nori pasirodyti esąs visagalė ir visažinė asmenybė, taip ir skatina prakrapštyti ramybe ir jaukumu dvelkiantį paviršių ir patirti, ar tik už jo neglūdi įdomios biografijos žmogus, kupinas jausmų, aistrų, įsipareigojimų ir prieštaravimų.

Kad ir kaip giriama drąsa būti netobulam ir principingam nustatant ribas, vertinimo kriterijų niekas nepanaikina. Būtina pasitikrinti, ar vaikui nustatytos ribos ir taisyklės neskirtos pačių tėvų patogumui, ar jos nesusijusios su atvirais arba slaptais draudimais, pagaliau ar jos vaiko nevaržo, užuot padėjusios jam vystytis, suteikusios saugumo, pastovumo ir pasitikėjimo, padrąsinusios ir neerzinusios. Kai vaikai – ypač tie, kurie pykdo suaugusius išdaigaudami ar kitaip nervindami – vertinami tik tokiu požiūriu: „Ar negalėtum bent kartą?..“ arba: „Kada gi liausies?..“, jų teigiamosios savybės nepripažįstamos. O juk ir nesugyvenami, gluminantys, ramybę drumsčiantys, ribas laužantys ar jų ieškantys vaikai turi tokių asmenybės bruožų, kuriuos reikia ugdyti, kuriais reikia grįsti savikliovą. Visa tai nulemia keletą pagrindinių sąlygų, reikalingų brėžiant ribas:

- Kaip tik sutrikusiems, nesavarankiškiems, nesusigaudantiems, nedrąsiems vaikams ir reikalingos paprastos taisyklės ir ribos. Todėl būtini ritualai ir įgūdžiai, suteikiantys saugumo ir pasitikėjimo savimi.
- Kad vaikai ribas pripažintų, reikia, kad šalia būtų suaugusieji, ne tik nubrėžiantys jas kitiems, bet ir besilaikantys savo nusistatytų ribų. Ribas kitam gali brėžti tas, kuris suvokia savąsias, jos grindžiamos abipusiu dėmesingumu, pagarba partnerio fizinėms ir psichinėms riboms.

- Sėkmingai nubrėžti ribas įmanoma tik bendromis pastangomis. Dažnai pastebimas priešinimas („Arba tu paklusi, arba!..“) arba visažinystė („Noriu tau tik gero...“) paprastai įkvepia kovą dėl valdžios („Pažiūrėsime, kas nugalės...“), norą atsiteisti („Aš tavęs neapkenčiu!“) ar bejėgiškumą pasiduodant („Tu mane dar paminėsi!“). Tas, kuris brėžia ribas, turi būti apgalvojęs taisyklių laužymo pasekmes. Kai ribos yra aiškios, vaikai pasekmes taip pat žino iš anksto. Išvados negali turėti nieko bendra su bausmėmis: remiantis išvadomis, reikia pelnyti vaiko pagalbą, ateityje užkirsti kelią taisyklių laužymui ir ribų perženginėjimui. Bausmės verčia dairytis atgal, kerštauti ir visą dėmesį sutelkti vienam dalykui: „Aš tau parodysiu, kas čia viršesnis“.

Apriboti pavojus

Už Teichmanų šeimos namo teka nedidelis, pusmetrio gylio, pavasarį patvinstantis upelis. Teichmanai augina tris vaikus: vienuolikos metų Peterį, septynerių metų Marioną ir ketverių – Haną. Upelio krantas – mėgstamiausia trijulės žaidimų aikštelė: neuždrausta, kai visi trys vaikai būna kartu. Vienoms Marionai ir Hanai ten eiti negalima, nes, tėvų nuomone, „tai pernelyg pavojinga. Kartais upelis būna srautingas, ir įkritę vaikai niekaip neišsigelbėtų“. Mariona susitarimo laikosi, o Hana dažnai prie upelio eina viena ir žaidžia prie pat vandens. Kai mergaitė ima pernelyg dažnai laužyti taisykles, ponia Teichman mėgina su ja susitarti. Ji klausia dukrelės, ar ši, užuot bėgiojusi prie vandens, negalėtų žaisti sode. Jiedvi nusistato ribas, kurių Hanai – vienai – peržengti nevalia. Mergaitė su jomis sutinka. Motina, žinoma, priduria:

– Jei dar kartą viena nueisi prie upelio, paskui žaisi tik namuose.

Kita diena. Hana žaidžia sode ir vis labiau artėja prie draudžiamos ribos, iš pradžių atsargiai, paskui vis drąsiau, kol štai jau stovi ant upelio kranto. Tai nepraslysta motinai pro akis:

– Atrodo, tau per sunku laikytis žodžio. Nuo šiol žaisi tik namuose.

Hana bando derėtis, bet mama lieka nepalenkiama. Kokią valandą pabuvusi name, mergaitė sako:

– Galiu žaisti ir lauke. Prie vandens neisiu.

– Gerai, – atsiliepia mama, – aš pasitikiu tavimi.

Tą popietę Hana prie upelio neina. Ji laikosi žodžio. Vakare tėvai vėl paaiškina vaikams, kodėl Marionai ir Hanai negalima vienoms eiti prie vandens. Baigdami pokalbį jie priduria:

– Tai galioja tik šiemet. Netrukus paūgėsite, galbūt išmoksite plaukti, tada spręsime kitaip.

Abi mergaitės kreivai žiūri į vyresnįjį brolį, jų nuomone, privilegijuotą, mat jis prie upelio gali eiti ir vienas. Tėvas trumpai paaiškina, kodėl skiriasi ribos, paaiškina suprantamai, ir mergaitės neprieštarauja.

Kitą dieną viskas pasikartoja. Hana tikrina mamos užbrėžtas ribas. Kai po trijų dienų mergaitė mato, kad motina tebėra maloni, bet neperkalbama, ji lieka žaisti sode. Nors upelio krantas kitapus ribos vaiką traukia it kokie burtai, mergaitė jos nebeperžengia, laikosi žodžio.

Tokių nutikimų kasdien pasitaiko kas žingsnis: ar tai būtų raudonas šviesoforo signalas, prie kurio reikia sustoti; ar elektros lizdas, į kurį nieko negalima kišti; ar balkono grotelės, ant kurių neleistini jokie cirko numeriai; ar karšta viryklės plokštė, kurią palietus gresia ne tik skausmas, bet ir rimti nudegimai. Vaikai ieško pavojų, iššūkių sau ir kitiems, siekia išbandyti save grėsmės akivaizdoje. Stoti prieš pavojų reiškia išbandyti save ir savo ribas.

Tik savarankiškai vaikai išbando ribas, pasijunta visaverčiai, tik eidami klaidų ir potyrių keliu suvokia tikrovę, išmoksta susieti ją su sąvokomis, išmoksta atskirti konstruktyvią patirtį nuo destruktyvios, skatinančią nuo stabdančios, malonią nuo skausmingos. Skausmo nepažinsi teoriškai, iš už apsaugos ir begalinių apribojimų; nereikia vaikų sergėti nuo tikrovės, kuri kartais būna šiurkšti: jie turi patiri karštį, kad žinotų, ką reiškia nudegti, jiems reikia pajusti šaltį, kad žinotų, kas tai yra.

Tačiau patarimas nesergėti vaikų nuo tikrovės anaiptol ne siūlymas išsisukinėti nuo atsakomybės, leisti jiems daryti, ką nori, ir elgtis, kaip nori. Todėl jeigu gyvybei gresia pavojus, būtini *kategoriški* draudimai, nustatą ribas ten, kur patirtis negali. Draudimai nė kiek netrukdo supažindinti vaiko su kasdieniais pavojais, neslopinant pirmykščio troškimo atrasti ir tyrinėti. Aš žinau: tai tas pat, kas pereiti Bodeno ežerą nesušlapus kojų ar be karties išlaikyti pusiausvyrą ant lyno, ištempto tarp dviejų stulpų dvidešimties metrų aukštyje.

Be malonios patirties, reikalingas ir skausmas, kartais lydimas gausių ašarų: tik nusvilęs pirštus į įkaitusią viryklę, kitą kartą jos nelies; tik patyręs, kaip skausminga kristi ant asfalto, kitą kartą lakstys atsargiau. Verta įsidėmėti: už gynybą ir apsaugą kartais svarbiau parodyti vaikui ribas, pareikalauti iš jo prisidėti jas nustatant ir jų laikytis, išmokyti savarankiškai atpažinti itin didelius pavojus ir jų vengti.

Svarbu – ir tai matyti iš Teichmanų pavyzdžio – ne laikyti vaikus atitvėrus nuo pavojų, o pamokyti, kaip jų išvengti. Tik įveikdamas kraštutinius pavojus, vaikas mokosi pažinti tikrovę, įvertina ir išbando savo sugebėjimus; patiria – kartais skausmingai, – kur yra jo ribos. Išankstinės nuostatos nevaržomas vaiko smalsumas, masinantis pasitikti iššūkius, yra būtinas, bet dar būtiniau suvokti savo

tikruosius sugebėjimus, nepervertinti savęs, sugebėti atskirti saiką nuo pertekliaus.

Penkiolikmetis Detlefas yra riedlentininkas, siaučiantis greituosiuose miesto traukiniuose. Rizikuodamas gyvybe, jis šokinėja iš važiuojančių vagonų. Vaikinas sako:

– Sėkmingai iššokti – tai jau šis tas. Kaip narkotikas, tik pigiau kainuoja.

Detlefui „niekada neteko pajusti ribos", jam galima viskas, pavojus vaikinui nė motais.

– Juk aš niekam nerūpiu.

Detlefas ieško pavojų, kad pajustų save, jis atgimsta prisilietimo prie egzistencijos akimirką – ir tai yra pagalbos šauksmas, maldavimas apginti jo gyvenimą nuo didžiulės grėsmės.

Knutas, jam šešiolika metų, nuolat nuvarinėja automobilius ir vakarais laksto jais po savo rajoną.

– Labiausiai mėgstu posūkius. Kaip gražiai žviegia padangos. O jei dar klasiška muzika... – Kiek pagalvojęs, priduria: – Aš kraupiai rizikuoju. Bet jeigu žūsiu, tikrai niekas neverks.

Knutas turi viską, yra visapusiai apsirūpinęs – ir vis dėlto vienišas.

– Niekas man nepadeda. Esu vienišas. Kovoju vienišas.

Vaikinas leidžiasi į pavojus, nes tik taip gali pajusti save ir savo kūną, jis balansuoja ant mirties ribos. Kadangi jokių kitų ribų nepažįsta, tik šios yra jo iššūkis.

Taigi štai kokias išvadas perša požiūris į pavojus:

- Kai pavojai įveikiami kitų pastangomis, stelbiamas vaiko savarankiškumas, vaikas varžomas, atitveriamas nuo tikrovės.
- Kai vaikas pavojus pasitinka vienas, manant, kad kaip nors išsikapstys, susidoros ir pats, tai jis gali palaikyti suaugusiųjų abejingumu ir „viskas leista" principu; tai gali pakurstyti vaiką

nuolat veltis į itin didelius pavojus, kad atkreiptų dėmesį į savo vienatvę ir neviltį.

- Padrąsinkite vaiką įveikti sunkumus ir – jei jo sugebėjimų kol kas nepakanka – apsaugokite ir paremkite.

Suderinti dienotvarkę

Laiko stoka vaikus slegia, suplanuota dienotvarkė beveik nepalieka erdvės saviraiškai. Reikia leisti vaikams ir patiems tvarkyti savo laiką, palikti jiems kada padykinėti, pasikuisti, niekur neskubant paspoksoti į erdvę, reikia palikti laiko nuolatiniams pakartojimams, bet dienotvarkės įgūdžiai taip pat būtini. Įgūdžiai pagreitina veiksmus, atpalaiduoja mąstymą, įgūdžiai išugdo įpročius, kurie savo ruožtu suteikia saugumo ir patikimumo, laisvę susieja su tvarka. Įgūdžiai prasklaido kasdienybės sumaištį ir sušvelnina rūpesčius, užsibrėžtos taisyklės bei nusistatyta veiksmų eiga užkerta kelią ginčams ir įniršio protrūkiams, padeda susitarti ir kartu nuspręsti.

Įgūdžių ir nusistovėjusios tvarkos poveikis – teigiamas: jie šeimos nariams suteikia galimybę iškilus sunkumams prisiminti anksčiau sutartas taisykles. Visi dalyviai tada jau žino, kaip elgtis. Išmokti ir praktiškai išbandyti veiksmai vaikui naudingi: įpročiai išugdo įgūdžius, sugebėjimą niekuomet nesutrikti. Jie, taip pat ir įgūdžiai suteikia vaikui tikrumo, pasitikėjimo, skatina pasikliauti savo sugebėjimais. Jie sudaro sąlygas nepriklausyti nuo kitų, ieškoti išeities savarankiškai.

Vaikams reikalinga tvirtai nustatyta dienotvarkė – nereikia jos painioti su iš anksto suplanuotų veiksmų grafiku. Reikia, kad laiku pasikartojantys veiksmai – pavyzdžiui, kėlimasis, pusryčiai, veikla už namų ribų, pietūs, pasiruošimas miegui – suformuotų vidinį laikrodį, kuris linijinio laiko, pavyzdžiui, punktualumo, iš anksto

nustatytų laiko struktūrų, pojūtį susietų su paties vaiko tvarkomu laiku, skirtu, pavyzdžiui, neskubant kuitinėtis, dykinėti, ką nors be galo kartoti, „tuščiai gaišti“. Šeimoms derėtų susikurti savo tvarką: tai – rytas, pradedamas pusryčiais, pasiruošimas miegui, pasaka prieš miegą, prisiglaudimas, keletas malonių žodžių vienas kitam. Reikia, kad dienotvarkė turėtų džiugią pradžią ir pabaigą, sulig kuria baigtųsi ir tėvų pedagoginė veikla. Tėvams reikia skirti laiko sau, laiko atsipalaiduoti, pamąstyti, kad galėtų atsinaujinti, išsikuopti.

Jie turi teisę į savą laiką, savą erdvę, pirmiausia – vakarais. Šią teisę privalu paaiškinti vaikams. Žinoma, sergant, ištikus nelaimei, tiesioginio ar socialinio nerimo akivaizdoje atitinkamas dėmesys vaikams yra būtinas. Tai savaime suprantama. Noriu pakalbėti apie vaikų elgesį, kai siekiama pratęsti tėvų „darbo“ dieną. „Noriu dar atsigerti“. „Noriu dar užkąsti“. „Ten guli krokodilas“. Kai vaikai šitaip terorizuoja ir spaudžia tėvus – puikiai žinodami, kaip juos „suriesti“, – svarbu, kad tėvai ramiai ir griežtai primintų sutartas taisykles.

Bet tuo pat metu nedera pamiršti: jei tėvai naudojasi savu laiku, vaikų savos erdvės ir savo laiko, pavyzdžiui, popiet, troškimas taip pat yra teisėtas; tada jie gali tenkinti savo troškimus bei poreikius nebijodami geranoriškai nusiteikusių suaugusiųjų priekaištų.

Vaikams reikalinga taisyklė, apibrėžianti, nuo kada svetainė jiems tampa tabu, o savas kambarys – vienintele leistina erdve; tėvai taip pat privalo nujausti, kada jiems vaikų kambarys tampa tabu, jei pastarieji to pageidauja.

Susitarimas, kad vaikas eitų į lovą, dar nereiškia jam prievolės tučtuojau ir užmigti. Vaikų miego poreikiai būna skirtingi. Kai ateina momentas, po kurio vaikui nebegalima rodytis tėvų erdvėje, tai dar nereiškia: „Dabar privalai miegoti!“ Jeigu vaikas niekaip neužmiega, galite jo paklausti, ko pageidautų: vienam reikia šiek

tiek šviesos, kitam – pliušinių žvėrelių rinkinio, trečias nori pavartyti knygą, ketvirtas – papasakoti lėlei, kaip prabėgo diena, penktas patyliukais klausosi, ar nepasirodys vaiduokliai, ir jam visai neįdomu, kad tokių nėra, šeštas su sesute šnekučiuojasi apie tėvus, septintas galbūt nori pataluose įsikniaubti į mamą ar tėtį.

Kai šias mintis išdėstau ugdymo seminare tėvams, ponas Cimermanas sako:

– Bet kai leidžiu sūnui migti savo nuožiūra, jis išvis nemiega ir rytais būna neišsimiegojęs. Paskui mokykloje snūduriuoja. Jis lanko trečią klasę ir nieko neišmoksta. O aš turiu rietis su mokytoju.

Kol pasiekia ribas, vaikai nesustoja. O jas nubrėžti – tai suteikti ribinę patirtį. Žodinis paaiškinimas, esą miego trūkumas „tau nesveika“, vaikams skamba kaip gryna abstrakcija, tik pajutę, ką reiškia neišsimiegoti, jie įgyja fizinės patirties ir tuomet jau būna pasirengę ateityje elgtis kitaip. Tik su neišsimiegančiu vaiku verta kalbėti apie tokią būseną.

Roperių šeimai kėlė keblumų jų dvylikametis sūnus Simonas. Nors savo kambaryje jis užsidarydavo apie 8 valandą, užmigdavo tik apie pusiaunaktį. Rytą žadinamas būdavo apsnūdęs „kaip šeškas“, pasak berniuko motinos. Motina ragindavo jį keltis daugybę kartų. Kai kivirčai tapo pernelyg karšti ir nebepakenčiami, motina kartą pareiškė:

– Žadinu tave kokius tris kartus.

Simonas sutiko, kad jau yra didelis ir galėtų tvarkytis bei savo laiką organizuoti pats. Išaušo sutartojo kėlimosi rytas.

Simonas nepatenkintas suniurzgė: „Keliuosi“ – bet miegojo toliau. Persigandęs pabudo 9 valandą, sukosi kaip pašėlęs, koneveikdamas motiną, reikalavo iš jos pateisinimo raštelio mokyklai.

– Eik ir prisipažink, kas nutiko.

Jis nuėjo į mokyklą ir mokytojui pareiškė:

– Mama nepažadino manęs.

Kadangi artimiausiomis savaitėmis tai dar ne sykį kartojosi, klasės vadovas paskambino Roperiams ir pareikalavo pasiaiškinti. Motina viską papasakojo. Kai Simonas vėl pavėlavo ir mamos pateisinamojo raštelio neatnešė, mokytojas pareiškė:

– Manau, kad seki man pasakas. Jei eini miegoti tik vidurnaktį, tai tavo reikalas. O štai rytais gali atsikelti tik trečią kartą žadinamas.

Simonas spoksojo į jį apstulbęs.

Nuo tada gulti jis eidavo anksčiau – nors, tėvų nuomone, vis tiek per vėlai, – užtat visada atsikeldavo pats.

Berniukas įgijo patirties, pajuto savo ribas. Tėvai jam negrasino – „Jei vėluosi, pamatysi, kas bus!“, – o pasielgė išmintingai. Jie pasitelkė sūnų į pagalbą, nelaikė jo bejėgiu ir nekvaršino sau galvos nereikalingomis mintimis („Kaip jis dabar eis į mokyklą!“ – „Ką pasakys mokytojas, jeigu jis pavėluos?“), o suteikė galimybę pačiam atsakyti už savo veiksmus. Tėvai ne atitvėrė Simoną nuo neigiamos patirties – pavyzdžiui, vėlavimo, – ne rėmėsi teorija ir abstrakcijomis – „Juk negerai nenueiti į mokyklą laiku!“, – o suteikė galimybę ribas atpažinti per savo paties patirtį. Štai kas svarbu: nemalonumus mokykloje Simonas suvokė ne kaip bausmę, o kaip *savo* elgesio rytais pasekmę. Jei tėvai būtų jautęsi atsakingi už sūnaus elgesį, būtų tik užsikrovę įtampos naštą. Dažniausiai tai paakina kaltinti save ir jaustis nevisavertiškam.

Roperių pavyzdys išaiškina dar vieną aspektą: tėvai primygtinai reikalauja griežtai laikytis laiko ribų, pavyzdžiui, laiku gulti, keltis, eiti į pamokas. Antra vertus, Simonas gali įgyti patirties pats nusistatydamas tam tikrus laiko momentus, pavyzdžiui, kada migti arba lipti iš lovos. Tai skatina atsakingą požiūrį į save, į kitus ir į laiką, vadinasi, ir atsakomybę už savo veiksmus – arba už dykinėjimą.

Vaikai turi išmokti elgtis su laiku: jo pojūtis turi būti suvoktas ir į linijinį, veiksmingą laiką – punktualumą, nuoseklią laiko tėkmę, – ir į subjektyvias reikmes – dykinėjimą, nuobodžiavimą, begalinį kartojimą. Sugebėjimas savarankiškai tvarkyti laiką suteikia pasitikėjimo savimi, įgūdžių ir išugdo „vidinį laikrodį". Tačiau nėra vienodų vaikų. Štai apie ką jums derėtų pagalvoti prieš drauge su vaiku apsibrėžiant dienotvarkę:

- *Vaikams reikia padykinėti, reikia ramybės, tylos, kartais išvis nieko neveikti:* pažiūrėti pro langą, paspoksoti į lubas, paprasčiausiai pakiūtoti... Tokiomis valandėlėmis atsipalaiduojama, atsigaunama. Jų reikia paisyti. Tai valandėlės, kai nieko nevyksta tik iš pažiūros.

Kai kurie tėvai tada vaikus pulte užsipuola: „Ar neturi ko veikti?" – „Eik žaisti!" – „Ar jau paruošei namų darbus?" Kai kurie pavydi vaikui dykinėjimo: „Norėčiau ir aš turėti tiek laiko!" Jie pasijunta, žinoma, būna, kad ir nevalingai, savo vaikų, kuriems išseko idėjos, laiko tvarkytojais ir laisvalaikio organizuotojais. O paskui patys stebisi tokio požiūrio padariniais: kai vaikai jau ir šiaip nebesumoja, ko griebtis, „šydas dengia akis", juos dar prislegia motinos ar tėvo metamas gelbėjimo ratas: „Tėti, ką man dabar veikti?" – „Pažaisk!" – „Ką?" – „Su „Lego"!" – „Jau žaidžiau!" – „Su plastilinu!" – „Jau žaidžiau!" – „Nupiešk ką nors!" Galiausiai sušukęs: „Sugalvojau!", vaikas išskuodžia, kad tuojau pat sugrįžtų: „Ką man veikti, tėti?"

- *Vaikai nėra kokie nors automatai, kurie veikia akimirksniu prisitaikydami prie naujų aplinkybių.* Vaikams – kaip ir suaugusiesiems – reikia laiko persikelti į kitokių potyrių erdvę: grįžus iš mokyklos namo, pirmiausia apsiprasti. Tam reikia laiko – todėl begaliniai tėvų klausimai vaikus šitaip „nervina".

Pereinamąją valandėlę galima skirti savo jausmams ir poreikiams prisiminti. Taip pat ir prieš einant miegoti: vakare vaikas

jaukiai pasėdi su tėvais, drauge pavalgo – šitaip pasirengiama priešmiegio laikui, – paskui lieka vienas. Iš karto jis neužminga, reikia tam tikros emocinės ruošos: apgalvoti dienos išgyvenimus, išvaikyti šmėklas, pasirūpinti mylimu žvėreliu ir surašyti jam pažymius, nepraleisti pro ausis nė vieno keisto garso, paplepėti su broliuku ar sesute, perversti – slapčia arba atvirai – komiksą, paskaityti knygą, pasiklausyti vienos ar kelių kasečių. Vaikai išradingi – ir kai ateina vakarinės kovos dėl valdžios metas, tėvams „sudoroti" jie pasitelkia neįtikėtiną išmonę.

Septynerių metų Kristijanas išvystė tokią strategiją: jis mielai guldavo į lovą, bet netrukus atsikeldavo, eidavo į svetainę ir reikalaudavo dėmesio. „Aš negaliu užmigti!" – „Aš dar noriu gerti!" – „Noriu valgyti!" – „Kambaryje dedasi visokios keistenybės!"

Dėmesio Kristijanas susilaukdavo – kol tėvai, kaip patys kad sakė, „jo taip pat susilaukė". Berniukui sekėsi kuo puikiausiai, jis buvo sukaupęs didžiulę patirtį, kuri jam labai praversdavo. „Mama griežta". Tai jis žinojo. Todėl eidavo tiesiai prie tėvo, įsmeigdavo šiam į akis liūdną, maldaujamą žvilgsnį – ir gaudavo, ko panorėjęs. Savo tėčiu Kristijanas vakarais naudodavosi lyg kokiu vyresniuoju padavėju, o šis, nors vis labiau pykdavo, pareigingai tenkindavo kiekvieną sūnaus norą – kol Kristijanas pagaliau užmigdavo. Bet galiausiai tėvai, pasak jų pačių, nebeištvėrė. „O ką reikėjo daryti?"

Kiek pasiginčiję, jie galiausiai sutarė: nuo tam tikro momento Kristijanui ateiti į svetainę negalima. Smulkiai aptartos ir išimtys. „Daugiau mes tau nepatarnausime. Būsi mums lyg nematomas". Kristijanas pasižadėjo nurodymo laikytis. Susitarimas tvėrė keletą dienų, bet vieną vakarą Kristijanas vėl atslinko į svetainę. Tėvai nekreipė į jį dėmesio. Tai irgi buvo aptarta. Berniukas luktelėjo. Nieko neįvyko. Tada jis atbubino savąją „Pageidavimų programą". Tėvai liko bežadžiai.

Rytą Kristijanas pasiguodė:

– Vakar aš norėjau gerti.

– Kristijanai, tu žinai, kur rasti ko nors atsigerti.

Kitą vakarą varžybos pasikartojo. Ateina Kristijanas, pradeda vaidinimą. Tėvai jo nepaiso. Kristijanas iš kambario nesitraukia, pratrūksta klykti, plūstis. Įžeidinėja tėvus. Tėtis atsistoja, meiliai, bet tvirtai ima sūnų ant rankų, neša iš svetainės ir guldo į lovą. Trumpai, *švelniai* paglosto – bet nė žodelio. Vakarinės Kristijano iškylos ir bandymai daryti tvarką tėvų kambaryje liaunasi.

Vaikai turi teisę savaip tvarkyti savo laiką ir erdvę, tai taip pat galioja ir tėvams. Pastarųjų užduotis – atvirai nustatyti aiškias ir patikimas taisykles, kurias vaikai galėtų suvokti, kurių laikytųsi. Gerbti vaikų ribas – vadinasi, užtikrinti, kad šie gerbs tėvų ribas. Čia turima galvoje ir tėvų erdvė bei laikas. Tai dalis dienotvarkės taisyklių, reikalingų ne vien vaikams, ne vien jų vystymuisi, bet ir būtinų įgyvendinti tėvų emociniams pageidavimams, jų norui atsipalaiduoti, pailsėti, pabūti po vieną ir vieniems.

Taigi labai svarbu suteikti vaikui artumą ir saugumą; šeimą, kurios gyvenime tik tokie santykiai yra pavyzdys, greitai sutvirtina nenusakomo ryšio klijai, joje per tarpusavio santykius atsiskleidžia žodžiais nenusakomas „mes“.

Be artumo, šeimai reikia ir atstumo, šeimai reikia ribų, kurios kiekvienam nariui suteiktų asmeninės erdvės, apsaugotų nuo užduočių ne pagal jėgas ir kad niekas nesijaustų atsakingas visada tik už kitus ir niekada – už save. Atsidavimas kitiems ir ryžtas aukotis prilygsta savęs neigimui, žlugdo lygiaverčius santykius ir bendradarbiavimą. Besaikis nuolaidžiavimas pagarbos neugdo, atvirkščiai, skatina fizinį ir psichinį išnaudojimą.

1985-ųjų rugsėjis: lankausi vieno dieninio vaikų darželio kolektyvo pasitarime. Auklėtojos karštai diskutuoja. Kolektyvą pažįstu jau seniai, su kai kuriais tėvais ir vaikais, nuo ketverių iki dešimties metų, susiklostė pasitikėjimu grįsti santykiai; darželyje nuolat organizuoju apskrito stalo pašnekesius apie ugdymą.

– Gerai, kad šiandien atėjote, – sveikinasi Klaudija Rogler, vedėja. Ji atrodo susinervinusi, įprasto mielumo – nė ženklo. Moteris žengia į savo kabineto galą, ima šūkį, išvynioja ir rodo man. – Štai, tie mūsų oi kokie normalūs vaikai. – Juokiasi. – Normalu, Viešpatie, viskas normalu.

Bandau perskaityti žodį šūkyje: TELIAZIJA. Perskaitau jį balsu, tačiau jokios prasmės neįžvelgiu. Silvija Šmit, grupės vadovė, paima kitą šūkį. Išskleidžia jį, ir pamatau nupieštus didžiulius televizorius.

– Ak, – išsprūsta man, – ne teliazija, o televizija.

Nejučia šypsau.

– O mums visai nejuokinga. – Klaudija Rogler surimtėja. – Šįryt susilaukėme demonstrantų!

– Ko susilaukėte?

– Vaikų demonstracijos, tų pačių vaikų, apie kuriuos jūs visuomet sakėte, esą jie – išmintingi ir jų požiūris į televiziją – sveikas. – Ji patyli, žvilgsnyje sumišę pyktis, atkaklumas ir bejėgiškumas. – Pasijutau tarsi naujokė.

Dabar jau man parūpsta, kas „tai" yra. Mes imamės atkurti „demonstrantų priešpietės" įvykius.

Klaudija Rogler pasakoja:

– Susiruošėme kelioms dienoms nuvežti vaikus į stovyklą ir su auklėtojomis nutarėme neimti televizoriaus. Nesunku suprasti.

Turime keletą užkietėjusių žiūrovų ir norėjome jiems naudingos permainos. Taigi. Pasakiau tai savo grupei. Neišgirdau jokių pastabų, nieko. Jie tai tiesiog nuleido negirdom. Tai buvo vakar. O šiandien ketinau apie tą sprendimą su vaikais vėl pasikalbėti, norėjau, kad jie suprastų. Čia ir kilo maišatis. Vaikai buvo labai nepatenkinti. Dauguma norėjo, kad pasiimtume televizorių. Ir kai man ėmė stigti kantrybės, pasakiau, kad liautųsi triukšmavę. Tuomet kai kurie išėjo. Janas, juk pažįstate jį, ėmėsi vadovauti kitiems, ir apie vienuoliktą valandą dvidešimt vaikų susibūrė pievelėje, iškėlė šūkius ir ėmė rėkauti: „Televizija! Televizija!“

Moteris smarkiai papurtė galvą, tarsi norėdama atsikratyti vaizdo.

– Blogiausia, – įsiterpė kita auklėtoja, – kad mūsų telefanatikai net nedalyvavo. Ten buvo tik tie vaikai, apie kurių tėvus manydavome, kad jie apdairiai elgiasi su televizija. Po to, ką širyt patyriau, galiu pasakyti tik tiek: susidūrusi su tokiais dalykais jaučiuosi visiškai bejėgė, pasmerkta.

Kaip tik buvome bepradedą „gliaudyti“ padėtį, kai į duris kažkas pasibeldė. Dar nieko neatsakėme, o tarpduryje jau stovėjo ponia Šrader su sūnumi – beveik šešerių metų Janu, „demonstrantų“ kurstytoju.

– Štai, Janas nori atsiprašyti!

– Visai nenoriu!

Jano mama nustėrsta:

– Bet juk tu...

– Ne!

– Juk tu sakei, kad nori atsiprašyti.

Trumpam stoja tyla. Janas žiūri į mane ir sako:

– Rytas buvo jėginis. Kaip per televizorių! Gaila, kad nebuvai čia su savo vaizdo kamera.

– Janai, gal visai išprotėjai? Eime!

Berniukas nė nepajuda.

– Manau, man derėtų atsiprašyti.

– Tad ir atsiprašyk!

– Bet nenoriu.

Įsiterpia Klaudija Rogler, ji trumpai iškloja mūsų padėtį. Janas sako:

– Aš pasilieku!

Pasiūlau Janui paklausyti, ką suaugę mano apie ryto įvykius, o paskui trumpai paaiškinti, kokia, jo nuomone, buvusi dingstis demonstracijai.

– Tuomet galėsi eiti.

Vaikas linkteli. Jis atidžiai klausosi, ką kalba auklėtojos – tuo pat metu ir šypsodamasis, ir sumišęs. Kai ateina Jano eilė kalbėti, jis primygtinai pareikalauja, kad mama išeitų iš patalpos.

Jano pasakojimą čia perteikiu savais žodžiais ir gerokai sutrumpintą. „Tas sprendimas" į poilsio stovyklą neimti televizoriaus „visai nieko baisaus", sako Janas. Tačiau jie jau buvo „nusprendę. O valdžia jų rankose, jie stipresni. Taip jau yra. Aš irgi esu stiprus". Klausiu, kas vaikus taip supykdė. „Tai kaip su mama, kuri pietums verda pieniškus ryžius ir sako: turi suvalgyti. Aš sakau: nenoriu, o ji aiškina, kaip tai esą sveika, ir visa kita. Kartais aš užsikemšu ausis ir sakau, kad jau valgau. O ji vis tiek aiškina ir aiškina. Tėtis kartais irgi susinervina". Berniukas kiek padelsia, paskui labai rimtai sako:

– Man atrodo, suaugusieji kartais visai nekalba su mumis, tik įsakinėja!

– Ką turi galvoje?

– Jie aiškina, kaip reikia elgtis!

– O kaip reikia elgtis? – klausiu.

– Mama pati to nežino. O pačių sąžinė nešvari.

Čia nukrypsiu į šalį.

Vaikai labai gerai nujaučia, ar kalbama *su jais,* ar *apie juos*. Aš nuolat matau – ir tai būna susiję ne tik su televizoriumi, – kaip nenuosekliai blaškomasi tarp ribų nepripažinimo ir jų brėžimo. Vaikai ribas pripažįsta – žinoma, priešindamiesi – tik tada, kai jos būna pagrįstos. Tačiau kai koks nors sprendimas įteisinamas nepasiklausus vaikų nuomonės – laikantis požiūrio: „O, mieloji auklėtoja, tu visada teisi", – tada diskusija nuvertinama, dialogas pakeičiamas monologu. Janas pasakė šitaip: „Man atrodo, dėl televizoriaus Klaudiją slėgė sąžinė ar panašiai. Kitaip juk nebūtų su mumis apie tai kalbėjusi". Taigi darželio kolektyvas turėjo dvi išeitis: arba keliais žodžiais pagrįsti sprendimą atsisakyti televizoriaus, arba surengti pasitarimą su vaikais – kas už, kas prieš televizorių stovykloje.

Beje, išeidamas Janas įspraudė vedėjai į delną popieriaus lapelį. Tai buvo piešinėlis su gėlėmis, širdelėmis ir neįskaitomu tekstu.

– Ačiū, Janai!

Berniukas vos girdimai atsakė:

– Man patinki ir tu, ir televizorius.

Išgirstu už durų Jano mamą klausiant:

– Ar atsiprašei?

Janas atsako labai garsiai:

– Pasiskubink, netrukus Alfas!*

1986-ųjų sausis. Šraderiai vėl barasi. Ginčų tema – detektyvinis filmas, kurį Janas „labai norėtų žiūrėti". Mamos nėra namie, o tėtį berniukas perkalbėjo. Detektyvą „Hario Fokso bylos" žiūri abu. Jie sėdi vienas šalia kito, patenkinti lyg sąmokslininkai, tuo metu į svetainę įsiveržia ponia Šrader, stabteli, papurto galvą ir apmaudžiai tarsteli:

– Na ir niekalas! O judu dar žiūrite!

---

* Matyt, turimas galvoje populiarus TV serialas *(vert. past.)*.

Ir vėl išeina.

Janas kvėpuoja giliai, atrodo, pajuto palengvėjimą, atsipalaidavo. Vėliau prisipažįsta: „Kai mama šalia, niekas man nemalonu". Arba: „Ji nuolat bamba. O man liūdna, nes bamba dėl manęs". Ponia Šrader nepasiduoda: „Kai jis žiūri tokias laidas, nesusitvardau. Tuomet man bet kas gali išsprūsti!"

Taigi būtina nubrėžti vaikams televizoriaus žiūrėjimo ribas – atsižvelgiant ne tik į laiką, bet ir į turinį; o svarbiausia – kaip tai bus padaryta. Bandydama brėžti ribas, ponia Šrader Jano rimtai nevertino, savo neigiamomis pastabomis ji kritikavo sūnų, tiksliau, gal ir pagrįstą reiškinio kritiką painiojo su asmens kritika. Janas ją suvokė šitaip: „Kadangi aš mėgstu šią laidą, mama nemėgsta manęs!" Kritikuoti televizijos laidas – o priežasčių tam dažniausiai pakanka – reikia su asmeniniu santykiu: „Aš manau, kad ši laida siaubinga!" Šitai taikoma reiškiniui, o asmuo pripažįstamas su visais jo bruožais, net ir tais, kurių motinos paprastai nemėgsta. Tada Janui lieka dvi išeitys:

- Jis gali ginti savo skonį: „Man tavo laidos irgi nepatinka". – „Jei nenori to žiūrėti, gali išeiti".
- Jis žino ir nujaučia, kur yra ribos tarp jo ir motinos. Atskleisdama sūnui, kur, jos nuomone, yra televizijos siūlomos programos estetinės ir dorovinės ribos, motina kartu pasiūlo jam gaires. Tada jis gali ugdyti savo skonį, užsibrėžti ir vėl atmesti savas dorovines nuostatas. Beje, vaikai tik tuomet suvokia, kokia laida yra vertinga, kai yra matę ir nevertingų ir gali palyginti.

Per pedagoginius renginius rodydamas tėvams, kaip naikinamas vaiko jausmų pasaulis, kaip kritika taikoma asmeniui, paprastai pasitelkiu trumpą istoriją: motina sėdi prie televizoriaus, viską pamiršusi žiūri mėgstamiausią filmą, tarkime, kokią nors tėvyninės gamybos banalybę. Ašaros srūte srūva, žvilgsnis – svajingas. Filmas moterį visiškai pakerėjo. Į kambarį įeina jos vyras, burbteli:

– Žliumbi dėl tokio mėšlo?

Kiek palūkėjęs sako:

– Vėliau mums reikėtų apie tai pasikalbėti. Jeigu negali tvardytis, geriau išjunk.

Šią istorijėlę lydi ne tik kvatojimas, tokios pastabos, pavyzdžiui: „Aš televizorių iškart mesčiau laukan!“ ar „Metas rodyti raudoną kortelę!“, bet ir svarstymai, kaip tada geriausia elgtis su vaikais.

Vaikai į nuolatinę tėvų „televizijos kritiką“ žiūri savaip: užsispyrę spokso toliau, griebiasi kasdienės kovos dėl valdžios arba bėga: pas draugus, pas kaimynus, pas senelius. Vertinti laidas – teigiamai ar neigiamai – yra būtina: vertinimai turi būti sakomi taip, kad vaikai galėtų juos suprasti – nebūtinai pritardami, – galima ir ginčytis ar svarstyti.

1986-ųjų kovas. Pokalbis prie apskritojo stalo dieniniame vaikų darželyje, dienotvarkėje – ugdymo klausimai. Dalyvauja ir Jano mama, ji pasakoja apie ginčą, įsiplieskusį „vėl dėl televizijos“. Jano aistra šiuo metu esąs „‘Haris Foksas’, pasibaisėtinas serialas apie tą sukriošėlį seklį, tikras štampų rinkinys, siaubingas niekalas, prikimštas smurto, bet viskas taip gražiai įpakuota, kad klastos nė nepastebėsi“. Žiūrėti filmą ponia Šrader Janui uždraudė, ir „keista, bet jis iš karto sutiko. Pasakiau, daryk ką nors kita, pažaisk. Tu per mažai žaidi. O kad paskatinčiau, leidau nueiti pas draugą, pas Feliksą. Ponia Rogler sako, kad Janas nuolat pasakoja epizodus iš serialo ir net vaidina juos drauge su Feliksu. Bet jis jo nežiūri! Tikrai nežiūri“.

Ponia Šrader jau kalbėjo apie tai su Janu, bet jis pasiaiškino šitaip: „Visi kiti taip žaidžia. Ir aš kartu. Juk kitaip mane išjuoktų“. Ponia Šrader žiūri man į akis: „Štai, o dabar sakykite, ar turiu leisti Janui žiūrėti tą serialą“. Kadangi numatyta dar viena diskusija prie apskritojo stalo, pirmiausia skiriu moteriai namuose atlikti dvi už-

duotis: ji turi bent kartą pasižiūrėti „Harį Foksą", kad susidarytų kuo tikslesnę nuomonę apie filmą. Be to, prašau ponios Šrader dar sykį pasikalbėti su Janu apie jo nenumaldomą aistrą tam filmui.

Prabėga trys savaitės. Jano mama pasakoja, kaip vieną vakarą ketinusi parsivesti sūnų iš Felikso namų. „Nuėjau tenai kiek anksčiau, paskambinau prie durų. Niekas neatidaro. Apėjau namą, kad galėčiau pasižiūrėti į svetainę. Ir įsivaizduokite, ką išvydau. Televizorius įjungtas, rodo, žinoma, „Harį Foksą". Mano sūnus su Feliksu lyg pakerėti sėdi ant sofos, akys tik žiba, ant staliuko kokakola, užkandžiai, atrodo, vaikai iš tiesų laimingi. Aš patyliukais pasitraukiau. Kai šiek tiek vėliau Janas grįžo namo, paklausiau jo: 'Na, žaidėte?'– 'Tai aišku!' – išgirdau atsakymą".

– Paskui aš jam papasakojau, ką mačiau, ir paklausiau: „Kodėl nieko nesakei?"

– Juk tu man uždraudei jį žiūrėti!

– Dabar gali! Čia!

– Ką? – Jis apstulbo.

– Žiūrėsi čia?

– Taip! – Janas akimirką susimąsto. – Bet tik su Feliksu!

– Kodėl?

– Tu trikdai.

„Leidau žiūrėti, ir netrukus tas serialas Janui jau nebebuvo toks svarbus".

Ne visada pavyksta taip greitai surasti protingą sprendimą. Man svarbiau atrodo tai, ką ši istorija atskleidžia: kai kuriems vaikams draudimas žiūrėti televizorių yra dingstis grumtis dėl valdžios.

Janas, kuris šiaip televizoriaus beveik nežiūri, būna dienų, kai išvis to nenori, pasinaudojo detektyviniu serialu kovai su motina dėl valdžios, kovojo pagal savo galimybes ir galiausiai laimėjo. Pats filmas berniukui nebuvo itin svarbus: „Haris Foksas" jam – galimybė pasiginčyti su motina. Tik taip paaiškintina, kodėl problema

buvo taip greitai išspręsta ir staiga atvėso berniuko susidomėjimas serialu: iš motinos leidimo jam tapo aišku, kad ji supranta jį ir vertina rimtai. Ponios Šrader pasiryžimas leisti žiūrėti laidas, kurių pati nemėgsta, patvirtino sūnui, kad mama juo pasitiki. Berniukas pajuto, kad motina suprato jį ir jo troškimą pasižiūrėti smurto, nors pati iš visų jėgų neigė tą filmą.

1986-ųjų žiema. Janas ėmė prasčiau mokytis. Pasiūlymus padėti jis ignoravo.

– Niekas negelbsti! – Ponas Šraderis patyli. – O dar ta netvarka kambaryje. Viskas išmėtyta kaip pakliuvo. Nors pasiusk. Na, o ką daryti? – Jis žiūri man į akis. – Jei tai pasikartoja, bausmė – savaitė be televizoriaus.

– Ir ką? – Dabar jau aš žiūriu į jį. – Ar tai veiksminga?

Ponas Šraderis gūžteli pečiais:

– Buvo veiksminga!

– Ilgai? – klausiu.

– Dvi dienas!

– O paskui?

– Kaskart, kai tik koks daiktas būdavo bet kaip numestas, neleisdavome kiek nori žiūrėti televizoriaus. Žinau, tai kvaila, bet ką turėjau daryti? Juk tai buvo vienintelė veiksminga priemonė! – Ponas Šraderis linguoja galvą.

Draudimas žiūrėti televizorių, kaip ir apdovanojimas leidimu žiūrėti, veiksmingas tik trumpam ir paviršutiniškai. Tai nepadeda vaikui savarankiškai atlikti namų darbų ar išsikuopti kambario. Draudimai greičiau jau kursto kovą dėl valdžios ir slapukavimą. Be to, draudimai dažniausiai būna neapgalvoti, ir paprastai jų nelabai paisoma. Daugybė vaikų pasipasakoja man, kaip nerimtai jie vertina tokius draudimus. Jie verčiau tobulina kelius tokioms bausmėms apeiti.

Apdovanojimai leidimu žiūrėti televizorių tik sustiprina tą potraukį. Ir nuvertina vaiko savarankiškumą bei nepriklausomybę. Mat namų darbų ruoša ir kambario tvarkymasis yra savarankiškumo išraiška, už kurią nedera atskirai apdovanoti.

Žinoma, draudimas žiūrėti televizijos laidas iš tiesų gali būti tam tikro vaikų elgesio padarinys, bet pateiktas jis turi būti ne kaip draudimas, o kaip *logiška pasekmė:*

- Daugelis vaikų pasitelkiami į pagalbą namų ruošai: pjauna veją, nurenka stalą, plauna indus ir t. t. Tada galimas bendras *išankstinis* susitarimas: laisvalaikio malonumų metas prasidės tik tada, kai bus įvykdytos visos sutartos sąlygos. Tuomet vaikai žino įmanomas neklusnumo pasekmes, gali turėti jas galvoje.
- Vaikus reikia paraginti žiūrėti pasirinktas televizijos programas, bet paskui išjungti televizorių. Tai jiems – neretai dėl tėvų pavyzdžio – sunku. Su nuotolinio valdymo pulteliu rankoje vaikai „laksto“ per visus kanalus. Tokiais atvejais apsieitina be tėvų pagalbos, užtat galima – kad būtų laikomasi susitarimo – ištarmė: „Jei neišjungsi televizoriaus, kitą kartą savo laidos nežiūrėsi!“ Štai kuo svarbi tokia ištarmė:

1. Ji natūraliai susijusi su atveju ir yra iš anksto sutarta. Tačiau tai nėra grasinimas. Tokia ištarmė leidžia vaikams rinktis.
2. Ji – atsižvelgiant į vaiką – taikoma ribotam laikotarpiui. Šitaip vaikas ne žlugdomas, o skatinamas laikytis susitarimo.
3. Ribos siejamos su atveju, o ne su asmeniu. Tačiau sutartos ištarmės negalima kaitalioti. Kitaip vaikas pajus nenuoseklų tėvų auklėjimo stilių. Pasekmes numatyti nesunku: vaikas netruks – teisėtai – tuo pasinaudoti.

1987-ųjų pavasaris: „Kai tik pagalvoji, kad jau viskas gerai, – kalba ponia Šrader, – iškart susilauki nemalonumo. Labai nervina, kad

tai, kas vakar padėjo surasti išeitį, šiandien jau nebetinka. Juk viskas keičiasi. Kad ir ką darytum, niekas nebus visiškai teisinga".

Ji pasakoja, kaip leido sūnui žiūrėti „Ratuotą riterį". „Nebenorėjau, kad jis vaikščiotų kitur. Taip ir pasakiau. Bet dar yra Izabelė, jai tik ketveri su puse. O televizoriaus jau žiūri per daug. Tiek to, leidau jai žiūrėti kartu, bet ir pati prisėdau. Viską dukrelei aiškinau. Ir vėliau, prieš miegą, dar kartą paaiškinau daugumą epizodų, kurie, mano nuomone, mergaitei galėjo būti pernelyg sudėtingi. O prieš porą savaičių, po vienos iš serijų, Izabelė ir sako: 'Mama, tu mane kraupiai nervini'. Įsivaizduokite puspenktų metų mergaitę, sakančią: 'Mama, tu mane kraupiai nervini'. – Moteris kraipo galvą, paskui kalba toliau: – O kitą dieną Izabelė sėda prie televizoriaus kartu su Janu. Ir sako norinti žiūrėti tik su juo. Jai šitaip būsią kur kas geriau. Įtemptais momentais Janas iš tikrųjų sugeba nuraminti. Jis toks mielas".

Įsiterpia ponas Šraderis, kuris taip pat dalyvauja tėvų apskritojo stalo diskusijoje: „Suprantu, mano žmona kartais būna pernelyg racionali. Aišku, kodėl vaikai nenori žiūrėti su ja". Ponia Šrader atšauna: „Nieko aiškaus, tu irgi dar ne viską išmanai!" Paskui ponas Šraderis pasakoja apie savo mėginimus padėti vaikams suprasti žiūrimas laidas: „Visur tik ir skaitai, kad negalima vaikams leisti vieniems žiūrėti televizoriaus. O iš jūsų aš pagaliau išmokau žaismingai įsisavinti įspūdžius. Gerai, pamaniau, tuomet žiūrėsiu televizorių kartu su vaikais. Ir dar padariau iš pagalvių tris automobilius – kaip Riterio Maiklo. Į juos buvo galima atsisėsti, smagumėlis. Vaikams tikrai patiko. Jie patyrė tikrą malonumą. Kai Riteris Maiklas spausdavo savojo automobilio akceleratorių, maniškiai irgi darydavo tą patį ir dar išgaudavo tokius garsus, tikrai įspūdingus garsus. Pasiutimas, maniau aš. Kitą kartą ir aš prisidėsiu. Ir kai automobiliai vėl lėkė, aš garsiai burzgiau. 'Brumm, brumm' ir panašiai, juk žinote, kaip ūžia greitai važiuojantis auto-

mobilis. Izabelė įsmeigė į mane akis: 'Tėti, tu ko nors išgėrei?' O Janas burbtelėjo: 'Susiprotėk! Tu trukdai!" Ir jie mane išvarė". Ponas Šraderis žiūri į mane: „Taigi nieko neįmanoma daryti iš tikrųjų teisingai. Auklėjimas – tuščios pastangos".

Kaip prasminga padėti vaikams įsisavinti įspūdžius, užtikrinti, kad pasijustų artimi ir vertinami, taip svarbu ir paisyti jų jausmų: pagalba ir apsauga neturi virsti įkyria globa. Svarbiausia tėvų užduotis mokant žiūrėti televizijos laidas – suteikti vaikams erdvės ir laiko, sudaryti sąlygas pasitikrinti potyriams ir galimybėms. Privalu gerbti vaiko norą pabūti vienam, įgyti savarankiškos patirties. Tai niekaip nesusiję su nepasitikėjimu tėvais.

Pastebiu, kad įsisavindami potyrius vaikai tampa vieningesni. Todėl stebėdami, kaip vaikai apdoroja tai, ką gauna iš televizijos, tėvai ir kiti pedagoginio proceso dalyviai gali nemaža išmokti. Ir kuo aiškiau vaikai jaučia tėvų – ar auklėtojų – artumą ir pasitikėjimą, tuo naudingesnis savarankiško įsisavinimo vyksmas. Tik negalima artumo painioti su buvimu šalia.

1989-ųjų pavasaris. Jano tėvas man sako:

– Vėl turime keblumų.

Kai pasibaigia Jano žiūrima laida, berniukas neišjungia televizoriaus.

– Jis žiūri toliau, nuotolinio valdymo pulteliu darbuojasi taip, lyg vargonuotų. Draudžiu jam, bet vis tiek esu bejėgis.

Kadangi čia pat yra ir Janas, pasikviečiu jį prieiti. Berniukas girdi tėvo nusiskundimus ir kiek pagalvojęs sako:

– O tu! Tu irgi neišjungi. Tik junginėji šen ir ten. Juk tu didesnis, o kodėl aš negaliu elgtis taip, kaip elgiesi tu?

Trumpai pasikalbėję, mes surandame išeitį: juodu susitaria išjunginėti televizorių, vos pasibaigus laidai. Jei vienas sučiuptų antrą netesėjus žodžio, prasikaltęs kitą kartą turėtų atsisakyti „savosios" laidos. Janui tai „Batmanas", tėvui – „Sporto apžvalga".

Jau vien tėvo pastangos pakeisti savo elgesį Janui buvo akstinas sekti jo pavyzdžiu. Apibendrinant galima teigti: vaikų elgsena žiūrint televizorių yra slaptų dalykų, kuriuos reikia atskleisti, požymis. Man regis, pernelyg dažnai televizija yra suvokiama tik kaip paprasčiausias faktas – „Vis tiek jie tik spokso televizorių!" – „Jie ištisai lyg prikaustyti prie televizoriaus!", – o ne galimybė leistis į vaiko pasaulį.

Apie tai kalba ir ponia Šrader:

– Prieš porą metų juodu nuolat tik ir žiopsodavo į ekraną. Tada dar buvo suorganizuotas tėvų vakaras šia tema ir jūs sakėte: jei vaikas per daug žiūri televizorių, lyg prilipęs, tai gali būti jo slaptas raginimas: „Skirkite man dėmesio!" Tąsyk eidama namo pasakiau sau: „Pamatysi, bus jo tiesa". Tuo metu vyras buvo išvykęs į užsienį, aš pati dirbau, turėjau daug dėmesio skirti sau, nebuvau labai gera mama, tad nutariau rimtai imtis vaikų auklėjimo. Jau kitą dieną apie tai su vaikais pasikalbėjau, pasistengiau jiems kuo daugiau pasiūlyti, bet ir paraginau pagelbėti man. Jie prisidėjo, ir ilgainiui nebeliko jokių rūpesčių su televizorium.

1990-ųjų pavasaris: šeimų popietė institute, mano surengta todėl, kad nutraukiu konsultacinę veiklą. Dar kartą klausinėju šeimų apie tai, ką svarbiausia jos sužinojo pastaraisiais metais – žinoma, ne tik apie televiziją.

Ponia Šrader:

– Taip sunku prisipažinti sau, kad auklėjimo problemos ir konfliktai yra normalu, kad tai visai nereiškia, jog esi nevykėlis.

Ponas Šraderis:

– Kai įveiki kokią nors problemą, privalai žinoti, kad tuojau pat iškils kita.

Janas:

– Kad kai kas visuomet elgiasi su tavimi kaip su mažu vaiku...

Izabelė:

– Taip, tikrai...

Janas:

– Tėvai dažniausiai visai nepastebi, kad žmogus auga. Man devyneri, o jie vis dar tebemano, kad penkeri.

Ugdymas pasitelkiant televiziją yra tuo naudingesnis, kuo daugiau tariamasi, ieškant metmenų. Priešprieša ir visažinystė kursto kovą dėl valdžios ir atima jėgas. Savo ruožtu ir sėkmė neaplanko be konfliktų ir problemų. Kaip ir kitos kasdienybės sritys, televizija apsunkina ir trukdo auklėjimą, ji nuolatinis iššūkis, nepaliaujamas nuostatų išbandymas. Idealaus ugdymo, pasitelkiant televiziją, nėra – tai ginčai, aštrūs kampai, barniai ir nenuoseklus elgesys, tik svarbu nepamiršti, kad „tikslas yra kelias".

Kartų ribos

„Garsioji senolių patirtis?"

Specializuota muzikos parduotuvė, popietė. Vienas kitas jaunuolis stoviniuoja prie lentynų su plokštelėmis ir kompaktinėmis plokštelėmis; kiti „siurbia į save" muziką iš ausinių. Ties raide „K" ieškau Eriko Klaptono plokštelių, bet nerandu. Paprašau pagalbos pardavėją, ir šis be žodžių parodo nedidelę, ne iš karto pastebimą lentynėlę. Ko ieškau, nerandu, todėl klausiu dar kartą, o pardavėjas šiek tiek garsiau, beveik nervingai atsako: „Už jūsų! Kairėje už jūsų!"

Prie pat manęs stovi du kokių keturiolikos penkiolikos metų paaugliai. Sceną jie tikriausiai stebėjo, tad kalba apie mane – nepaisydami, kad girdžiu.

Pirmasis:

– Priekurtis ir aklas, pats tas liurlinti Klaptoną.

Antrasis smarkiai papurto galvą:

– Kodėl? Įtariu, mano tėtušis drovėtųsi. Tikrai drovėtųsi. O šitas kietas, su plike ir dar Klaptono...

– ...baik tu, – pertraukia jį pirmasis. – Eitum į jo koncertą? Į tokius vaikšto tik senoliai su mamytėmis. Jie ten ašarodami laikosi už rankyčių ir svajoja apie praeitį, kai dar patys kirkindavo panas. Tai ne koncertas, o pamaldos.

Pagaliau susiradau plokštelę, o einant laukan toptelėjo F. K. Dėlijaus eilėraštis „Senstantis Stounų* fanas"; jame, be kita ko, esama ir tokių eilučių:

Jis varo į plokštelinę, tiesiai
prie seno vinilo, kurio...
Visur ausinėmis apdangstytos
vaikų ir vaikėzų galvos,
jie klauso visai ko kito.
...Užplūsta prisiminimai:
Stounai tada Haidparke, ir aš
pačioj minios tirštumoj, ir mus
užvaldo kažkas. Ir dabar
jis jaučiasi stebimas. Ir dabar
jis jaučiasi pranašesnis: jie dykinėja,
jų muzika vis saldyn, ir, ko gero,
nuobodulys...
iš proto juos varo,
...o kaip aš visa tai ištvėriau
...jis dar kartą apsidairo,
tai štai ta garsioji senolių patirtis?

---

* Turima galvoje legendinė britų roko grupė „Rolling Stones" *(vert. past.)*.

Praeities išaukštinimas ištrina specifinius kartų bruožus ir jų ribas; dažniausiai šitaip stengiamasi ne įvertinti, o nuvertinti dabartinių vaikų ir jaunuolių savarankiškai sukauptą patirtį. Man patinka vaikų ir jaunuolių, su kuriais dirbu, vis rodomas nuoširdumas ir atvirumas, nes kaip tik tai saugo mane nuo tariamojo solidarumo, nuo pavojaus būti palaikytam „jaunatvišku iš profesijos"; leidžia man pačiam matyti ir brėžti ribas bei gerbti nubrėžtas kitų – būtent auklėtinių.

Tokios ribos suteikia galimybę palyginti vaikystės ir jaunystės raidą skirtingais dešimtmečiais; galbūt tai įkvėptų dialogą apie „to meto" ir „dabartinių" augančių asmenybių skirtumus. Bet toks kartų lyginimas negali likti vien tik skirtumų pripažinimu. Apibūdinant vaikų ir paauglių kasdienybę, būtų pernelyg skubota ir neapgalvota viską grįsti sąvoka „naujoviška" – ir tai tik vienas pavyzdys. Mat kad ir kokios tos visuomeninės ir asmeninės permainos, jaunystė ir toliau lieka ieškojimų bei išbandymų tarpsnis; be to, jaunystė – tai ginčai su papročiais, pirmiausia – tėvų, ir savo tapatybės eskizavimas; jaunystė – tai grįžimas prie kūno kalbos. Vystymosi procesai nepakito, bet skirtingos kartos susikuria labai specifinius simbolius, su kuriais gali tapatintis ar bent jau stengtis.

Žinant įprastinę psichosocialinę lytinio brendimo eigą ir su juo susijusius simbolius, figūras bei herojus, galima elgtis taip, kad nenukentėtų nė vieno dalyvio pozicija ir nuomonė. Čia svarbūs tokie klausimai: kokius, mano nuomone, būtinus įgūdžius norėčiau perteikti augančiai kartai? Kokie papročiai atgyvenę, iš kokių bręstančių asmenybių sugebėjimų galėčiau pasimokyti aš pats? Tokie klausimai gali padėti užmegzti kartų dialogą. Kiekvienai kartai būdinga specifine patirtimi (teikiama žiniasklaidos) retai kada kei-

čiamasi; dažniau susiduriama su visažinyste, kai suaugusieji bando supriešinti geresnius „anuos“ laikus su blogesniais „šiais“.

Kai kalbama apie vaikus ir jaunuolius bei jų kasdienę patirtį – o tokia yra ir žiniasklaidos teikiama patirtis, – man kartais atrodo, kad tokia šneka, tiksliau, aimanos ir netgi kaltinimai, labiau primena gydytojo išvadas apie sveikatos būklę – dažnai skundžiamasi skurdžios vaizduotės, liguistomis, vartojimo aistros apsėstomis bręstančiomis asmenybėmis, kurioms nebeįmanoma padėti – negu rūpesčiu grįstą konkretų apibūdinimą.

Tokia kritika žengia petys petin su palankiu požiūriu į praeitį, kuri priešinama su bloga dabartimi. Vertinant žiniasklaidos teikiamą augančių asmenybių patirtį, paprasčiausiai neįsisąmoninama, kad pasikeitė pats mokymas. Tai neišvengiama: reikia kalbėti apie žiniasklaidos galią, juk, šiaip ar taip, jos teikiama patirtis braunasi į žmonių santykius. Vaiko mokymas skaityti buvo ir tebėra suaugusiųjų užduotis, o mokantis vaizdų kalbos – iš televizijos ir kino – viskas iš esmės pasikeitę. Nors suaugusieji čia ir gali prisidėti pagalba ar patarimu, bręstančios asmenybės pačios įgyja patirties, kuri suaugusiems yra svetima ir erzinanti. Du visiškai skirtingi patirties ir mokymo pasauliai susiduria arba laikosi vienas šalia kito. Dabartiniai vaikai labiau nepriklausomi, savarankiškiau įgyja patirties; suaugusieji paliekami atokiau. Patirties skirtumai dar didesni, kai kalbama apie kompiuterius: dabar jau vaikai dažnai žino daugiau už tėvus; jaunuoliai būna išmoningesni už mokytojus. Vyresnės kartos nebeperteikia patirties jaunesnėms, įprasti mokytojų ir mokinių, o kartu – vadovų ir valdinių santykiai yra painūs, jie kinta.

Visa tai norėčiau atskleisti dviem požiūriais: per vaikų veiklą, susijusią su žiniasklaida, ir per kompiuterio vaidmenį šeimos ryšių sistemoje.

Dvylikametis Hanesas turi asmeninį kompiuterį, nuo kurio nesitraukia. Kuo dažniau Hanesas neatlieka jam skirtų užduočių, kuo labiau – tėvų požiūriu – apleidžia mokslus, tuo dažniau kyla barniai. Motina išgabena kompiuterį iš namų. Grįžęs iš mokyklos ir išvydęs, kas nutiko, Hanesas pratrūksta: „Elgiatės su manimi kaip su kūdikiu, neleidžiate pačiam nė piršto krustelėti. Atrodo, užmušti jus galėčiau". Štai tokią sceną prisimena ponia Giunter, Haneso motina. Paauglys eina į savo kambarį, užsirakina, ir prakalbinti jį įmanoma tik kitą dieną. Dar ilgokai po kivirčo moteris jaučiasi „sutrikusi, nes nesitikėjau, kad jis pakels audrą, visai nesivaldys. Bet aš privalėjau ką nors daryti, jam tai jau buvo lyg manija". Kompiuterį Hanesas atgavo po trijų dienų.

Paaiškėja, kad Haneso motinos požiūris į kompiuterį – „prieštaringas". Ji stebisi, kaip sūnus gali būti „šitaip įnikęs" į daiktą. Dvilypį moters požiūrį atskleidžia auklėjimo stilius „ir šiaip, ir taip": „Apie kitus daiktus, televizorių ir panašiai, turiu aiškią nuomonę, o kompiuteris man yra svetimas. Todėl nuolat jaučiuosi neišmanėlė". Tam pritaria ir Haneso tėvas. O Hanesui, priešingai, atrodo, kad su juo „dėl kompiuterio elgiamasi kaip su kūdikiu". Jį „erzina tas tąsymas, nes negali daryti, ką nori". Paauglio nuomone, pirmiausia tėvai turbūt dorai jo nesupranta, jei jau mano, kad „esu užsiėmęs tik kompiuteriu, o yra visai ne taip".

Iš šio ginčo matyti, koks svarbus yra kompiuteris Haneso savivokai ir jo padėčiai šeimoje. Kompiuterio atėmimas Hanesui yra kėsinimasis į jo paties tapatybę, juk per kompiuterį pasireiškia jo savarankiškumas, kurį tėvai mėgina ginčyti. Ūmus įniršis atėmus kompiuterį buvo ne maniakinės abstinencijos apraiška, o nesugebėjimas patikėti, kad motina įsibrovė į tą sferą, kur jis tikrai nelaukė draudimų. Susidomėjimas kompiuterija buvo Haneso

būdas apsibrėžti konkrečią savo padėtį šeimos sistemoje. Jis susikūrė tam tikrą sferą, kurioje galėjo save išreikšti, išbandyti sugebėjimus, įsitikinti savo kompetencija. Tuo pat metu kompiuterinė veikla suteikė jaunuoliui galimybę kompensuoti nepatikimą ryšį su tėvais, kuris, jo požiūriu, kartais sutrikdavo ir atstumo, ir artumo prasme. Taigi bėgimas „į" kompiuterį simbolizavo taip pat ir atstumo, vienatvės troškimą. Bet prietaiso Hanesui reikėjo ir ieškant „artumo". Tiesa, jo pasisiūlymas išmokyti šeimą „Basic" kalbos susilaukė tokio pat menko dėmesio kaip ir smulkūs naujai sukurtos programos aiškinimai.

Kompiuteris šeimose paprastai verčia abejoti, trikdo. Štai ką sako Haneso motina: „Man trūksta kriterijų, kad galėčiau vertinti. Matau, kad Hanesas prie kompiuterio yra kūrybingas – bet ar to pakanka? Ar mes dar galime taikyti savo matus? Aš nuolat svarstau, kaip į visa tai žiūrėti, ar nenuskurs Haneso vaizduotė, ar jis sugebės gyventi, kai šitaip įnikęs į kompiuterį?"

Taigi kompiuteris yra tarsi klausimų, baimių, iliuzijų ir troškimų atspindys. „Ir viską taip apsunkina. Privalai mokytis, klausti ir visuomet pats ieškoti atsakymų, ir daryti tai sąžiningai". Štai motina ir nepatenkinta tariamąja Haneso kompiuterių manija, jai kelia nerimą jaunystė, į kurią berniukas pamažu žengia ir sulig kuria mažiau belieka šeimyninio intymumo, ima trūkinėti buvę ryšiai. Tad motinai ši konfliktinė padėtis yra dvejopa: viena vertus – abejonės dėl naujųjų technologijų, kurios su savo galimu socialiniu poveikiu netelpa į įprastus moters žinių ir elgsenos rėmus, antra vertus – prasidedantis Haneso atsiskyrimas nuo tėvų namų ir jos nežinojimas, kaip į tą atsiskyrimą žiūrėti.

Šis pavyzdys – remiantis ir daugeliu kitų pokalbių – atskleidžia dvi bendras kryptis:

- Neretai vaikai panaudoja savo gabumus gilinimuisi į kompiuteriją, kad apsibrėžtų vietą šeimos sistemoje. Taip visada būna

tada, kai tėvai bando varžyti vaikus viešpataujančia suaugusiųjų kultūra. Ryšys su kompiuteriu padeda vaikams atpažinti savo tapatybę.

- Elgesio su žiniasklaida stilių lemia biografija. Čia prisideda ir anksčiau įgytos žinios apie žiniasklaidą. Galima būti atviram joms, bet galima ir nepripažinti. Tuo aiškintinas abejingas požiūris į kompiuterį. Televizoriaus ekrano, kaip „pagrindinės informacijos priemonės", vaidmuo, vaiko ar jaunuolio santykis su juo nulemia požiūrio į žiniasklaidą modelį, tai gali reikšti ir kompiuterio atmetimą – kaip specifinį kartos bruožą.

Kartos specifika apsunkina auklėjimą pasitelkiant televiziją

Su žiniasklaida susijusi specifinė kartos patirtis apsunkina auklėjimą, varžo tėvų ir vaikų santykius – ypač tada, kai tokia patirtis tampa susipriešinimo ir visažinystės dingstimi. Pasekmės – kova dėl valdžios ir bejėgiškumas.

Neabejotina, vaikams reikia padėti apdoroti iš televizijos įgyjamą patirtį; neabejotinai reikia suvokti vaikų emocinę būklę: tačiau pagalba ir apsauga negali virsti įkyria globa ir potyrių nusavinimu. Svarbiausia tėvų užduotis – pavyzdžiui, pamokant, kaip žiūrėti televizijos laidas – suteikti vaikams erdvės ir laiko, sudaryti sąlygas pasitikrinti potyriams. Reikia gerbti vaikų aistrą savarankiškiems ieškojimams, ji niekaip nesusijusi su nepasitikėjimu tėvais. Vaikai trokšta nepriklausomybės ir savarankiškumo, nori – kalbant apie žiniasklaidą – savų potyrių, išmatuoti ribas, išgyventi emocijas, išsiugdyti sugebėjimą įveikti nesuprantamas aplinkybes. Antra vertus, vaikai žino, kad juos vienija drauge išgyvenami jausmai, kuriuos sukelia televizorius. Todėl tėvai ir auklėtojos gali nemaža

išmokti, stebėdami, kaip vaikai įsisavina ir apdoroja gaunamą informaciją. Šis procesas vaikams pavyksta tuo geriau, kuo daugiau tėvų artumo ir pasitikėjimo jie jaučia.

Nereikia suprasti neteisingai: specifiniai kartų skirtumai, suvokiant aplinką ir žiniasklaidą, reikalauja ne priverstinės simbiotinės tėvų ir vaikų santarvės, o nuomonių skirtumo bei atstumo, viena vertus, ir dialogo bei artumo – antra vertus. Nepaisant įvairių nuomonių bei atstumo, labai skirtinga suaugusiųjų ir vaikų saviraiška bei patirties galimybės turi būti gerbiamos, bet kartu suaugusiems derėtų pasidomėti vaikų įgyta patirtimi, naujomis jos formomis ir galbūt jiems visai tinkama. Dialogas ir artumas – tai ne stebint ir prižiūrint vaiko aplinkos suvokimo stilių jam abejingai leisti visa, kas šauna į galvą, o tai, kad jam suteikiami tokie emocinis intymumas ir saugumas, kokių būtinai reikia savarankiškai ieškant naujų patirties erdvių.

Išvados ir taisyklės

Jei senos ir naujos žiniasklaidos formos šeimų ir vaikų kasdienybėje bei su jomis susijusi skirtinga kartų patirtis yra taip svarbu, vadinasi, svarbu auklėtojų elgesys. Apibendrinsiu tezėmis:

- Norint perprasti su žiniasklaida susijusią vaikų patirtį, būtina atsižvelgti ir į tai, kaip suaugusieji žiūri į ją ir kaip su ja elgiasi. Tėvams taip pat reikėtų apgalvoti savąsias televizines reikmes. O požiūris, kai bręstančios asmenybės suvokiamos tik kaip trūkumų rinkinys – jokios vaizduotės! Nesugebi žaisti! – yra netinkamas.
- Svarbu tobulinti vaikų ir kitų šeimos narių sugebėjimą argumentuoti. Svarbu atsisakyti bendrųjų receptų ir paisyti konkrečių atvejų.

- Pagrindinis bet kokio pedagoginio veiksmo tikslas turi būti vaikų tiesioginių sugebėjimų skatinimas ir įgūdžių vystymas. Padėti vaikams, kartu juos saugant, apdoroti ir įsisavinti žiniasklaidos teikiamus įspūdžius. Žiniasklaida – tai kasdienybė, kasdienės patirties dalis. Vis dėlto vaikai televizijos įkvėptiems išgyvenimams mėgina suteikti tokias pasaulio suvokimo formas, kokios jiems yra artimiausios: žaidimo ir pašnekesio.
- Pati įvairiausia vaikams ir tėvams žiniasklaidos suteikta patirtis yra lavinimo patirties atramos taškas. Kitaip tariant, su informacija susiję veiksmai šeimoje neatskiriami nuo bet kokios jos narių sąveikos ir ryšių. Ar išnaudojamos produktyvios galimybės, ar sustiprinamos neigiamos mąstymo struktūros, priklauso nuo to, kiek sugebama bendraujant nugludinti kartų skirtumus.

Štai keletas auklėjimo pasitelkiant televiziją taisyklių, kurias smulkiau išdėsčiau knygoje „Vaikai moka žiūrėti televizorių" (rororo Nr. 8598):

1. Motyvai. Svarbu išsiaiškinti motyvus, kurie atskirus šeimos narius skatina žiūrėti televizorių. Negalima painioti ilgai trunkančių poreikių su laikinais. Ar vaikas žiūri televizorių, šiuo metu tikrai jausdamas tam poreikį, ar iš tikrųjų jis nori veikti visai ką kita? Pirmuoju atveju reikėtų likti prie televizoriaus. Antruoju – svarbu surasti tapačių galimybių poreikiui patenkinti. Kai vaikas nori žiūrėti viską iš eilės, gali būti, kad tai lemia asmeninės aplinkybės, pavyzdžiui, koks nors nemalonus įvykis ar keblumas, laisvalaikio paįvairinimo stoka ar tėvų rodomas pavyzdys.
2. Draudimas žiūrėti televizorių paprastai menkai tepadeda, dažniau tik pakursto kovą dėl valdžios tarp tėvų ir vaikų, skatina vaikų nepaklusnumą ir pasipriešinimą. Toks draudimas tikslo

dažniausiai nepasiekia, tik skatina išsisukinėti, pavyzdžiui, „slapčia“ žiūrėti televizorių pas draugus ar senelius.

3. Televizorius negali būti nei apdovanojimas, nei bausmė, negali būti ir auklė. Jei kokį kartą taip ir nutiktų, tėvai turėtų savo veiksmus vaikams bent jau paaiškinti ir pagrįsti. Tik šitaip įmanoma atremti ateityje galimus mėginimus šantažuoti.
4. Televizijos laidų žiūrėjimą privalu derinti su vaiko dienotvarke, kad ji nebūtų trikdoma. Žiūrėjimo trukmė ribojama atsižvelgiant į kitą laisvalaikio veiklą. Bet svarbu štai kas: neverta nerimauti dėl kartkartėmis pasitaikančio „spoksojimo kiaurą dieną“.
5. Jei esama galimybių, vaikui reikėtų žiūrėti televizorių ne vienam. Paprastai jis nori, kad šalia sėdėtų bendraamžiai ar draugai, nes šie į reginį įsijaučia geriau nei suaugusieji.
6. Būtina pasistengti, kad pokalbiai apie televiziją netaptų grasinimais, pamokslavimu, kamantinėjimu ar tuščiais juokeliais. Iš esmės privalu kalbėti tik savo vardu – „Aš nenorėčiau...“ Kai vartojami apibendrinimai – „Tokių dalykų niekas nežiūri...“ – ar pamokymai – „Kokias čia kvailystes vėl žiūri“, – vaikai pasijunta nuvertinami ir nesuprasti.
7. Vaikams reikia laiko pasiruošti. Žiūrėjimo trukmė priklauso ir nuo paties vaiko, ir nuo to, kiek jį traukia laida. Reikia nekvosti vaiko apie tai, ką žiūrėjo. Verčiau palaukti, kol pats apie tai prašneks. Tuomet būtina įdėmiai išklausyti. Atsiriboti ir slėpti savo nuomonės nereikia.

Turint visa tai galvoje, nedera pamiršti ir štai ko: tobulo ir neprieštaringo su televizija susijusio auklėjimo nėra. Toks auklėjimas – bendras abipusio mokymosi procesas. Kuo jis gyvesnis ir nuoširdesnis, tuo patrauklesnis visiems dalyviams.

Nubrėžtos ribos – tai jau esu minėjęs – nieko bendra neturi su bausmėmis. Pastarosios dažniausiai sietinos su abstrakčia dorove – „Taip nesielgiama!“, – apie kurią ikimokyklinio amžiaus vaikas ar pradinukas nedaug išmano. Bausmės – tai kerštas, valdžia ir visažinystė, jomis trokštama palaužti valią, engti; destruktyvaus arba ydingo elgesio jos nepagerina ir nepakeičia, nesulaiko nuo ribų peržengimo – ir tai man atrodo labai svarbu. Nors bausmės trumpam ir gali būti veiksmingos, galiausiai jos tik paskatina blogą elgesį ar netinkamas pažiūras.

Vis dėlto tas, kuris brėžia ribas, tuo pat metu privalo pagalvoti ir apie tai, ką darys, jei jų ir susitarimų nebus paisoma. Kartu galima kalbėti ne apie bausmes ar draudimus, o apie logiškas išvadas ir natūralias pasekmes (R. Dreikersas).

Pastarosios – priešingai nei bausmės – susijusios su nederamu elgesiu, pavyzdžiui, kai nepaisoma ribų; išvados pagrįstos Čia ir Dabar, kai nesidairoma atgal, o ieškoma smerktino elgesio priežasčių. Išvados būna nukreiptos į priekį, jų tikslas – teigiamai išspręsti konfliktą. Iš natūralių pasekmių vaikas mato: aš sugebu daugiau negu tik nepaisyti ribų ar nesilaikyti taisyklių, aš galiu būti ir konstruktyvus. Bausmės sustiprina nevisavertiškumą – man viskas draudžiama! – o logiškos pasekmės sustiprina savikliovą – išbandyti galiu viską! Todėl natūralios pasekmės būna malonios, saugios ir pagrįstos abipuse pagarba.

Jų negali lydėti grasinimas – „Jeigu nesusitvarkysi kambario...“, – tai anaiptol ne pataikavimas kiekvienam vaiko iššūkiui. Tuo pat metu natūralios pasekmės paskatina vaiką pačiam prisidėti keičiant nederamą elgesį. Susitarimas yra ne kompromisas, o visų auklėjimo dalyvių bandymas drauge įveikti nemalonumus.

Bausmės gožia ir atima drąsą, o natūralios pasekmės palaiko. Jos vaikui primena atsakomybę už poelgius: parodo nederamo elgesio padarinius, kelius ir išeitis pasitaisyti.

Apranga

Ankės rengimasis kiekvieną rytą virsta „tikru spektakliu"; tėvai, ponai Zailės, skundžiasi: „Ji stovi prie spintos ir negali apsispręsti". Kad septynerių metų Ankei būtų lengviau pasirinkti, ponia Zailė drauge su ja vakarais paruošia trejus drabužius. „Ji renkasi vieną iš trijų. Kitaip neapsirengtų niekada".

Ponas Zailė purto galvą.

– Ir vis tiek jai nesiseka. – Jis kilsteli antakius. – O kad laiku nueitų į mokyklą, aš jai padedu. Bet tai, kaip sakoma, nervina.

Ponia Zailė paskubomis padeda dukrelei susiruošti – „Sumuštinių nepamiršai?", – o ponas Zailė nuveža Ankę į mokyklą, mat į darbą jam pakeliui.

– Kas nutiktų, jei nepadėtumėte jai? – klausiu aš.

Abu sutrinka, paskui ponia Zailė prataria:

– Na, ji niekada nenueitų į mokyklą!

– Manau, nueitų!

– Kaip? – Ponas Zailė žiūri į mane.

– Juk jūs savo dukterį ten nuvežate!

Vyriškis kiek pagalvoja:

– Na, tuomet į mokyklą ji nueitų su pižama!

– Gal pasakytumėte jai, kad vilkinčios pižamą nevešite.

Ponios Zailės balse justi nerimas:

– Bet tuomet į mokyklą ji eitų pėsčiomis ir pavėluotų.

– Tai logiškos jūsų elgesio pasekmės.

– Ką mums daryti?

Sutariame: Zailės mėgins su Anke pasikalbėti apie nervinantį rytinį rengimąsi, drauge paieškoti visus tenkinančio sprendimo. Kartu jie maloniai, bet tvirtai paaiškins: „Su pižama į mokyklą eiti negalima". Keletą rytų po pokalbio Ankei pavyksta apsirengti laiku. Bet netrukus vėl kyla „nervų karas". Ponia Zailė primena susitarimą. Kitą rytą mergaitė gaišuoja pamiršusi apie laiką, plūsdamasi sėdi prie drabužių; tuo tarpu į kambarį įeina tėvas:

– Anke, aš išeinu. Iki! Pasimatysime vakare.

Mergaitė pašoka, nori sulaikyti tėvą. Šis paglosto dukrelei skruostą ir išvažiuoja į darbą. Ankė labai greitai apsirengia, eina pas mamą:

– Kaip aš keliausiu į mokyklą?

– Pėstute.

– Tuomet pavėluosiu.

Motina atsako draugiškai, bet griežtai:

– Anke, manau, tu tai ištversi.

– Ką man reikės pasakyti?

– Tiesą.

Netrukus Ankės „spektaklis dėl aprangos" liaunasi.

Ponia Dozė dirba auklėtoja viename dienos centrų. Ji – vieniša motina. Penkerių metų Markas lanko vaikų darželį. Kiekvieną rytą mama jį nuveža, nes „vienam jam per toli". Rytais vis ta pati istorija: Markas gaišuoja, žaidžia su „Lego", automobiliuku, supermenų figūrėlėmis ir užsimiršta. Pieną jis išgeria paskubomis – dar nenusivilkęs pižamos. Ir kasryt padėtis aštrėja. „'Be penkiolikos aštuonios, – šaukiu. – Tu pasiruošęs?' Jis atsiliepia: 'Tuojau'. Ir taip toliau. Šaukiu kas pusę minutės. Kol penkios po aštuonių galutinai pakvaištu, griebiu jį ir vienas du – aprengiu. Jam tai nepatinka, jis ginasi: 'Tu mane užgavai, skauda!' Taip ir kovojame kiekvieną rytą".

Pasiūlymų drauge ieškoti išeities Markas nepaiso. Jis nerodo nė menkiausio noro bendradarbiauti, motina nuolat atsitrenkia tarsi į sieną. „Nuotaika, – sako ji, – vis labiau bjūra. Rytojaus laukiu su tikru siaubu“. Savaitgalį, „ramybės valandėlę“ ji kalba Markui: „Norėčiau, kad apsirengtum pats. Manau, kad moki. Juk darželyje apsirengi“. Markas atidžiai klausosi, šypsosi, tarsi jaustųsi perprastas. Paskui ji priduria: „Markai, į darbą privalau nuvykti laiku. Nuvešiu tave su visa pižama ir paliksiu drabužius. Galėsi apsirengti darželyje“.

Markas – gudrus berniukas. Pirmadienį – po savaitgalio pokalbio – jis nė nemano rengtis: paskendęs mintyse, su pižama, jis sėdi tarp „Lego“ trinkelių. „Markai, eime, jau metas“. – „Dar ne“. – „Markai, eime“. – „Bet aš dar neapsirengęs“.

Ponia Dozė rodo sūnui drabužius, ima už rankos, nori išsivesti. „Paleisk mane!“ Jis skubiai apsiauna batus. Žaibiškai nudumia prie automobilio. Mama irgi įlipa. „Atiduok drabužius“, – griežtai ir tuo pat metu dirgliai sako berniukas. Pakeliui į darželį jis apsirengia. Išlipdamas sako: „Na, ir kieta tu! – Ir šyptelėjęs priduria: – Man patinka“. Popiet Markas paprašo mamos pagalbos: „Prašau priminti man du kartus. Tada man pavyks“. Ir daugiau jokių nervinančių nesklandumų rytais.

Tvarka

Aštuonerių metų Mariona nesusitvarko kambario. „Atrodo kaip kiaulidė, – skundžiasi jos motina viename tėvų vakare, skirtame „Tvarkos“ temai. – Paklūsta tik kai gerai prispaudžiu. Niekur neišeisi, nežiūrėsi televizoriaus, ir panašiai. Tada kambarys sutvarkomas akimoju. Bet, – kalba toliau susirūpinusi moteris, – po mėnesio spektaklis vėl prasideda“.

Petros Šalė, auginančios du vaikus, padėtis kitokia. Apie tai ji pasakoja tame pačiame tėvų vakare. Jos vaikų kambarys taip pat būdavo „lyg nusiaubtas“. „Draudimai, – prisimena moteris, – padėdavo tik trumpam. Paskui vėl viskas kartodavosi“.

– Ir ką jūs darėte?

– Pasakiau, kad drabužių, kurie išmėtyti, neskalbsiu. Išskalbdavau tik tai, kas būdavo skalbinių krepšyje.

Ji papasakojo, kuo viskas baigėsi:

– Janas, dešimtmetis, vieną dieną pristigo drabužių. Jie mėtėsi kambaryje. Į mokyklą berniukas išėjo be kojinių. O Berndas nebeturėjo apatinių kelnaičių. Bėdos prispirtas, turėjo išsiversti su glaudėmis. Kilo pašėlęs triukšmas. „Mėšlas, o ne motina“, ir panašiai. Juk žinote, kokie priekaištai pasipila.

– Ką darėte jūs?

– Užsidėjau ausines ir klausiausi Bethoveno.

– O jūsų vaikai?

– Apsiraminę atsiprašinėjo ir žadėjo pasitaisyti.

– Ir kaip?

– Viskas gerai. Žinoma, jie manęs prašė kartą per savaitę apie skalbinius priminti.

Panašia patirtimi dalijasi ponia Fric, trijų sūnų, aštuonerių, dešimties ir keturiolikos metų, motina. Ir sūnūs, ir jos vyras buvo įpratę drabužius „paprasčiausiai palikti“ ten, kur nusivilkdavo.

Daugelį metų ji viską rankiojo, tvarkė, dėliojo, „kol vieną dieną įkyrėjo“. „Aš sušaukiau šeimos pasitarimą, – prisimena moteris. – Viską, kas netvarkingai mėtysis bute, surenku ir metu į stebuklingą maišą, kuris bus atrišamas kartą per savaitę“. Visi sutiko. „Bet jie nepagalvojo apie pasekmes. – Ponia Fric šypteli. – Po poros dienų jie jau nebeturėjo reikalingų ‘skarmalų’, tuomet ir prasidėjo: ‘Ar negali bent kartą išskalbti? Kur tas? Kur anas?’ Tai mat savaitgalį

jie skalbė patys, nes maldavimai pasigailėti nepadėjo. Aš buvau užsispyrusi. Tvarkėsi jie, bet kol baigėsi savaitė, kentėjau aš".

Ponios Frydrichs patirtis šiek tiek kitokia. „Vaikai savo kambario netvarkydavo niekad. Negelbėjo niekas. Maniau, gal tvarkymasis ne jų jėgoms. Tuomet pasisiūliau pirmąsias 15 minučių padėti, kad jiems būtų drąsiau kibti į savąją kiaulidę. Ir tai pasiteisino, nes paskui vaikams likdavo nebe taip daug darbo".

Ponas Polsteris dalijasi kitokiu receptu: „Visai be spaudimo nieko neišeina. Spaudimas ir draudimai reikalingi".

Aš nesutinku: „Spausdami nieko nepešite, o draudimai neišmoko vaikų konstruktyvios pagalbos namuose". Vyriškis atkakliai kartoja: „Pasiteisina tik spaudimas". Tada išdėsto savąjį būdą. Šeštadienis jo šeimoje – tvarkymosi diena, kiekvienas triūsia savo kambaryje, o „kol nėra tvarkos, nėra ir jokių pramogų. Su tokia sąlyga visi sutiko".

„Tai nuoseklumas, – sakau aš, – o ne spaudimas. Jūsų vaikai žino, su kuo sutiko". Veiksmas ir atoveiksmis glaudžiai susiję. Vaikui tai nesunkiai suvokiama, nes išgyventa. „Ir kai jam tampa keblu susitvarkyti, jis gali tikėtis jūsų pagalbos. Ją jūs ir pasiūlėte".

– O kokia alternatyva draudimui, spaudimui?

– Kai sakote: šiandien negalėsi žiūrėti televizoriaus, nes nesusitvarkei, arba: šiandien galėsi žiūrėti televizorių, nes susitvarkei, tuomet televizorius tampa bausmės priemone arba atlygiu.

Svarbu, kad vaikas būtų pasiryžęs padėti tvarkytis *be atlygio*. Tik šitaip jis išmoksta savarankiškai tvarkyti savo kambarį, tą vaikui reikia įdiegti. Tėvų ir vaikų požiūriai į tvarką gali ir nesutapti: tvarka svetainėje gali gerokai skirtis nuo tvarkos vaiko teritorijoje.

Vargai dėl valgio

Šešerių metų Marena sėda prie stalo su tėvu, motina ir vyresniuoju broliu Danieliu. Pietums – guliašas. Marena niurzgia:

– Aš nenoriu!

Ji rankomis tyčia pasiremia galvą, elgiasi aikštingai.

Motina prašo:

– Marena, prašau bent paragauti!

– Bet aš nenoriu. Tu žinai!

– Na, paragauk bent mažytį, mažytį trupinėlį. – Motina įdeda į lėkštę guliašo.

Kol šeima valgo, Marena tąso maistą po lėkštę, žaidžia su juo, ima svyrinėti su kėde.

Prabyla tėvas:

– Marena, prašau. Arba tučtuojau valgai, arba...

Marenai tai nė motais. Įtampa pamažu auga.

– Sėdėk ramiai!

– Aš noriu spagečių.

Tėvas atšauna:

– Jie buvo vakar.

Trumpai, aštriai apsižodžiuojama. Nervinga įtampa neslūgsta, ir motina nebeištveria. Ji atsistoja.

– Tiek to, – sako nenoromis, – išvirsiu spagečių, kad tik liautųsi tos siaubingos rietenos.

Marena tebesėdi prie stalo taip, tarsi mirtų iš nuobodulio, tėvas suirzęs valgo savąją guliašo porciją. Brolis įdėmiai stebi įvykius:

– Sena ožka!

– Kvailas ožys, – atrėžia Marena. Kai motina grįžta su spagečiais, tėvas ir Danielis jau baigia pietauti. Abu pakyla nuo stalo. Marena valgo savuosius spagečius, motina sėdi šalia. Jiedvi gyvai šnekučiuojasi.

Devynerių metų amžiaus Paulis aikštijasi per pietus: čia jam maistas patinka, čia nepatinka. Tuomet ponia Beisner siūlo „ką nors ypatinga. Juk jis toks menkutis. Ir dar nevalgo". Ji kraipo galvą: „Ne. Šitaip negerai".

Įtampa pamažu auga, tampa nebepakenčiama: „Pietūs tapo tikru siaubu. Man sugniauždavo skrandį, vien išgirdus jo žingsnius prie laukujų durų. Tai pasibaisėtina. – Moteris trumpam nutyla, paskui kalba toliau: – Aš taip stengiausi. Pauliui buvo leista pasirinkti patiekalą. Tačiau per pietus apie tai, ką sakė rytą, jis nieko nebenorėdavo žinoti. Ir prasidėdavo ginčai..."

– O kuo jie baigdavosi? – klausiu.

– Dažniausiai kokiu nors ypatingu patiekalu arba rietenomis. Tada Paulis užsigavęs pasišalindavo.

– O jūs?

– Aš jam iš paskos. Norėdavau perkalbėti jį, kad grįžtų.

Ji ūmiai papurto galvą:

– Ir ką man daryti? Jis tiesiog tyčiojasi iš manęs!

Ponia Beisner pasikalba su Pauliu. Juodu nusprendžia laikytis rytinio susitarimo dėl valgio. Tačiau perpiet „spektaklis vėl prasideda". Paulis pratrūksta plūstis, neigia, kad buvo sutarta. Motina žiūri sūnui į akis ir gana griežtai sako:

– Gali nieko nevalgyti.

Paulis nesiliauna šėlęs.

– Manau, gali eiti, Pauli.

Šis suklūsta, atrodo suglumęs:

– Bet aš alkanas.

– Aš tau patiekiau. Gali valgyti. Manau, bus skanu.

Paulis pašoka neaiškiai berdamas prakeiksmus – ponia Beisner supranta tik „tu sena ragana" – ir dingsta iš virtuvės.

Po poros valandų Paulis išeina iš savo kambario:

– Noriu valgyti.

Jo balsas skamba nedrąsiai.

– Vakarienei patieksiu tikro gardumyno, – sako motina.

– Bet aš noriu valgyti dabar.

– Manau, kad supratai mane, Pauli!

Šis žengia prie mamos, padeda jai ant peties galvą. Ponia Beisner ją paglosto.

– Taika?

– Pauli, aš nepykstu ant tavęs.

– O kaip dėl raganos?

Ji nusišypso:

– Kartais aš tokia ir būnu.

– Girdėjau, kad raganos mėgsta pyragus. Ar galiu kokį nors parnešti iš kepėjo?

– Neprieštarauju, apsukruoli. Bet tai – išimtis.

Paulio kova dėl valdžios prie pietų stalo pamažu nurimsta.

Florianas ir Klausas, du broliai, šešerių ir devynerių metų, grįždami iš mokyklos mėgsta pasibastyti. Jie paplepa su draugais, bindzina koja už kojos, žaidžia, suka lankstais. Tuo tarpu jų motina, ponia Klauzer, namuose laukia su pietumis. Ji jaučia įtampą, nes ankstyvą popietę turi vykti į darbą. „Tai tikras stresas, – sako ji. – Aš viską pagaminu, o tuodu nepareina“. Todėl valgyti tenka paskubomis: „Padėtis iš tiesų nemaloni, patiriu didžiulį stresą“. Ponia Klauzer prašo sūnų grįžti laiku. Jokios naudos – užtat pietų meto barniai tampa tik dar karštesni ir aštresni.

Popietės stresas neišsisklaido iki vakarienės. Įtampa pastebimai auga ir jos metu. Po kiek laiko ponia Klauzer pagrasina: „Be penkiolikos pirmą sėdu pietauti, nesvarbu, būsite grįžę ar ne“. Vaikai prieštarauja. Jiems svarbu pietauti drauge. Tačiau grasinta tuščiai: vaikai, kaip ir anksčiau, namo grįžta per vėlai, o ponia

Klauzer savo žodžio netesi: „Tuomet jie turėtų valgyti vieni. Tam aš nesiryžtu".

Klauzeriai šią padėtį papasakoja viename iš seminarų šeimoms. Visi vieningai pritaria, kad šeimai svarbu pietauti drauge. Pokalbio metu vaikams paaiškinama, kad jie privalo prisidėti ieškant išeities. Berniukai pažada eidami pasiskubinti ir priminti vienas kitam, kad grįžti namo reikia laiku.

– O jeigu nepavyks?

– Tuomet mama galės pietauti viena, o mes taip pat pavalgysime vieni.

Kitas keturias dienas puikiausiai laikomasi susitarimo ir kartu džiaugiamasi sėkme – kol Florijanas ir Klausas vėl užsimiršta. Ponia Klauzer pietauti pradeda viena, iš pradžių dvejodama, paskui vis labiau irzdama – bet galiausiai labai ryžtingai: „Nė nemaniau, kad galiu taip tvirtai laikytis žodžio".

Ji nurenka stalą, padeda maistą šiltai. Kai išeina iš namų, grįžta Florijanas ir Klausas. Motina, jau su paltu, visai maloniai sako vaikams: „Išeinu. Valgis ant viryklės". Apkabina abu ir išvažiuoja. Sūnūs puola kaltinti vienas kitą, kam nepriminė apie susitarimą. Jie pasišildo pietus, susėda ir netrukus pradeda valgyti. Vėliau Florijanas prisipažįsta: „Nemaniau, kad mama taip pasielgs". Klausas irgi atviras: „Ir aš nesitikėjau. Matyt, ji pasimokė".

Visos šios istorijos atskleidžia keletą svarbių išvadų:

- Tariantis su vaikais ir apibrėžiant taisykles, reikia juos paskatinti, pamokyti, padėti jiems. *Negalima bausti vaiko ir jo nepaisyti.* Tačiau vaikai, nederamai reikalaudami, patys negerbia tėvų, verčia juos savo vergais.
- Pažeisdami ribas ir laužydami taisykles, vaikai mokosi iš logiškų pasekmių: tai tinka ir kasdienėms temoms „Netvarka" bei „Tingėjimas" ir ginčams dėl valgio. Štai kas svarbu: *vaikas logiškas*

pasekmes turi patirti, o ne išgirsti kaip grasinimą. „Jeigu nevalgysi, liksi alkanas!" – tai grasinimas. „Gali nevalgyti!" – vaikui galimybė rinktis: tai mano reikalas – valgyti ar ne. Jei nevalgysiu, gal liksiu alkanas.

- Požiūris į netvarką atskleidžia papildomus ribų brėžimo ir auklėjimo logiškų pasekmių pagrindu aspektus: vaikas skatinamas ir drąsinamas prisidėti prie tvarkos. Kai vaikai nejaučia netvarkos pasekmių, jiems retai kada tėparūpsta tvarka kambaryje ar bute. Vaikai *mokosi* iš pasekmių – ne iš grasinamų ar „gražių" žodžių. Net tada, kai jie nenori tvarkytis, bausmės – pavyzdžiui, draudimas žiūrėti televizorių – yra nereikalingos, netinkamos. Paprastai jos tik kursto pasipriešinimą ir neskatina vaiko konstruktyviai bendradarbiauti sprendžiant problemą.
- Pernelyg dažnai su ribų pažeidinėjimu ir taisyklių laužymu kovojama žodžiais. Tokioms frazėms kaip „Jau šimtą kartų tau sakiau" vaikai tampa kurti. Brėžiant ribas ir padedant suvokti logiškas pasekmes, reikia skirti ypatingą dėmesį kiekvienam kasdienių problemų sprendimo žingsniui. Pasekmių suvokimas neturi baigtis priežasčių ieškojimu – nepaliaujamu klausinėjimu „kodėl?", – pasekmės turi būti susijusios su Čia ir Dabar, su praktišku ir naudingu problemos sprendimu. Kamantinėjimas „kodėl?" vaiką labai paverčia auka ir ginčininku, tėvus – visažiniais. Logiškos pasekmės vaiką ugdo, skatina jo išradingumą, pasitikėjimą savo jėgomis ir savivertės suvokimą.

Visa tai patvirtina kad ir toks nutikimas. Marijai, vaikui iš mišrios ruso ir vokietės šeimos, šešeri, ji jau dvi savaites lanko vaikų darželį. Čia mergaitė neužmezgė visiškai jokių ryšių. Vienintelis asmuo, su kuriuo ji bendrauja, yra auklėtoja. Kitų vaikų siūlymų pažaisti Marija nepaiso. Be to, mergaitei iškyla keblumų, kai auklėtoja nubrėžia jai ribas. Tad nieko nuostabaus, kad auklėtoja vis labiau nervinasi, jog turi elgtis kaip „kankintoja". Vieną dieną

moteris pastebi, kaip mikliai Marija darbuojasi žirklėmis ir siūlais. Įgyvendinant vieną ugdymo projektų, numatyti siuvimo darbeliai, tad Marijai skiriama užduotis pamokyti kitus vaikus šio amato. To ji imasi itin rimtai. Marijos savikliova, savarankiškumas vešėte suveši. Mergaitė pasijunta priimta į bendriją, taip pat ir vaikai ima vertinti Mariją.

Projektui pasibaigus, Marija jau nebelimpa prie auklėtojos kaip vienintelės bendrauti tinkamos asmenybės, mergaitė įvertina kitus vaikus kaip asmenybes, prie kurių galima taikytis. Taigi auklėtojos žingsnis buvo teisingas. Ji pažadino Marijos gabumus, parėmė ją, padrąsino. Štai iš ko seka augantis savarankiškumas, tarkime: „Aš galiu ir viena", o ne „Aš esu vieniša". Štai iš ko seka tvirtesnė savikliova, tarkime: „Aš pajėgiu", o ne „Aš nesusidoroju!" Ir galiausiai štai iš kur didesnis akiplotis, tarkime: „Aš gaudausi", o ne „Aš nesusigaudau". Marija suartėja su kitais vaikais, prisiima atsakomybę ir pasitinka naujus iššūkius.

Natūralios arba logiškos pasekmės silpnina konfliktus. Vaikas pamato, kiek jis gali siekti, ir kartu pasijunta saugiai: logiškos pasekmės yra nuspėjamos, vaikas žino, ką jam reikia daryti. Tuomet požiūris į taisyklių laužymą nepriklauso nuo nuotaikos tą ar kitą dieną, o sprendimo būdai būna visiems žinomi:

1. Perprasti ir apibūdinti konflikto esmę.
2. Įgyvendinti sprendimą nuo pradžios iki galo. Taigi reikia pelnyti vaiko paramą. Be to, būtina pasitikrinti, ar sutartos taisyklės tebėra tinkamos.
3. Perprasti tikslų konflikto sprendimo veiksmą: sprendimai – tai visrakčiai (S. de Šeizeris), jie privalo tikti. Jei netinka, reikia ieškoti kitų – visai kaip stochastinių klausimų atveju.
4. Ieškoti kelių vaikui atsiskleisti. Privalu rūpintis, kad stiprėtų vaiko savivertės jausmas. Reikia ne sutelkti dėmesį į tai, ko vaikas

negali, o įvertinti tai, ką jis gali. Ieškoti teigiamų ir konstruktyvių jo elgesio apraiškų.

5. Apgalvoti logiškus padarinius sulaužius susitarimą, atsisakyti bausmių net tada, kai labai niežti delnai arba jos trumpam pasiteisina.
6. Pasitikrinti, ar jūsų susitarimai naudingi. Sėkmė turėtų būti tarsi paskatinimas nenukrypti nuo surasto kelio.

7

„Jei būtų taip paprasta...“

Apie sunkumus brėžiant ribas

Daugumą aprašytų istorijų esu išnagrinėjęs ir smulkiai aptaręs rengdamas konsultacijas ir seminarus tėvams, mokytojams, auklėtojoms ar socialinėms darbuotojoms. Nemaža pasiūlymų, kaip spręsti problemas, buvo priimti ir įdiegti kasdieniame pedagogų darbe; kartais surastus „visrakčius" taikant praktiškai, tekdavo pakeisti juos kitais. Bet susidūriau ir su pasipriešinimu, galvos kraipymu, nenoru suprasti. Kai kurie seminarų dalyviai ir dalyvės nesutikdavo – bent jau ne iš karto – su patarimais ir „visrakčiais", kai kurie kritikuodavo, esą „viskas būtų gražu ir gerai", bet praktiškai nepritaikoma nei namuose, nei mokykloje ir pernelyg abstraktu. Keletas trumpų ištraukų iš pokalbių iliustruoja tokią kritiką.

„Kai girdžiu tokius patarimus, tiek to, galiu su jais sutikti, bet juk auklėjimas yra tikras stresas. O aš nenoriu nuolatinio streso!"

„Noriu paprastų receptų! Juk jie turėtų būti veiksmingi! Kam tuomet reikalingi pedagogikos specialistai? Ištisas dienas jie tik svarsto klausimus. Jei jie nežino atsakymų, kas tada juos žino?"

„Kai skaitau knygas ar lankau seminarus, būna viskas aišku. Bet po varginančios darbo dienos viskas jau atrodo kitaip. Tada ir apima neviltis: iš tikrųjų dabar reikėtų taip ir anaip... bet tam paprasčiausiai nebėra jėgų. Tada nusvyra rankos, nors gal sugebėčiau ko nors pasiekti. Tai nervina".

„Nusprendžiau elgtis kitaip. Kitaip nei anksčiau. Tai yra – tramdytis. Ir štai laikau liežuvį už dantų, nors noriu rėkti. Bet to nedarau, nes ant vaikų rėkti negalima. Bent jau mokykloje. Užtat namie atsiima vyras... arba atpirkimo ožiais tampa savi vaikai".

Remdamasis šiomis neatsitiktinai parinktomis citatomis, noriu nurodyti keturias pozicijas, kurių laikantis brėžti ribas turėtų būti lengviau, o požiūris į pedagoginį procesą – ramesnis:

- Institucinės ir visuomeninės sąlygos auklėjimo nepalengvina, atvirkščiai, nepaprastai apsunkina kasdienę pedagoginę veiklą.
- Pedagoginis darbas – psichologinis ir fizinis stresas. Brėždamas ribas auklėtiniui, pedagogas – apie tai kalbėsiu paskutiniame knygos skyriuje – privalo suvokti savo paties ribas ir ryžtis jas pripažinti.
- Dar svarbesnė yra „drąsa pripažinti savo netobulumą" (R. Dreikersas). Tas, kuris auklėjimą suvokia ir taiko kaip „aukščiausio lygio sportą", per daug reikalauja ir iš savęs, ir iš vaikų. Klaida – tai jau esu pabrėžęs – gali būti ir dovana.
- Auklėjimo stiliai sugalvojami. Mąstant sukuriama auklėjimo tikrovė. Praktinio ugdymo permainos, nulemiančios kasdienių pedagoginių situacijų savitą, naujovišką suvokimą, gimsta galvoje.

„Buvau griežta!"

Dauguma ugdytojų – ir tėvų, ir profesionalių pedagogų – guodžiasi, esą elgdamiesi nuosekliai pasijutę „pernelyg negailestingi", „pernelyg griežti" ar „pernelyg šiurkštūs" – nesvarbu, ar būtų kalbama apie draudimą žiūrėti televizijos laidą, ar apie nenupirktus marškinėlius, ar apie reikalavimą tučtuojau grįžti namo, ar apie žodinę „pylą", ar apie grasinantį judesį, ar aštresnį žodį.

Čia kalbu ne apie tuos tėvus, kurie vaikų auklėjimą painioja su gamyba ir plieno grūdinimu – laikydamiesi šūkio: „Griežtumas pagirtinas!"; ne apie tuos, kurie palaužia vaikų valią, ugdo nuolankumą ir prisitaikymą, slopina atjautos ir supratingumo

užuomazgas, o dėmesį parodo tik neigiamai ir skausmingai – pavyzdžiui, smūgiais.

„Šiandien buvau labai griežta", – prisipažįsta man Gabrielė Abraham. Teiraujuosi, ką ji turi galvoje. Moteris nupasakoja įvykį: abu jos sūnūs, aštuonerių ir dešimties metų, svetainėje vėl išmėtė drabužius, nors „aišku, ko tik nebūna! Bet jie manęs visiškai neklausė!" Ji mosteli ranka: „Jie įsivaizduoja galį elgtis su manimi kaip tik panorėję. Šiandien, pamačiusi vėl besimėtančią striukę, įsielektrinau iki 220! Tiesiog spirgėjau. Abu berniukai sužiuro į mane nusigandę ir išsinešė drabužius murmėdami: 'Taip, taip, gerai jau'. Kažkuris dar pridūrė: 'Būtina tau tuojau susinervinti'".

Motina atšovusi: „Tai jums nebūtina nervinti manęs tiek, kad užvirčiau". Poniai Abraham įsišėlti nepatinka, rėkimo ji nepakenčia „kaip maro. Pati sau atrodau lyg kokia ragana".

Nors jos įniršį ir galima suprasti, žodiniai pliūpsniai nežada jokių permainų nei pačios motinos, nei vaikų elgesiui: ji ir ateityje elgsis „griežtai", nejučia pratrūks rėkti arba bus užsispyrusi. „Griežtumą" moteris – kaip matyti iš pokalbio su ja – suvokia dvejopai:

- „Man nepatinka būti tokiai užsispyrusiai. Todėl verčiau nutyliu arba pati padarau, kas reikia".
- „Aš nenoriu rėkauti".

Bendrabūvis su vaikais neįmanomas be įgūdžių ir taisyklių, kurių laikytis turi visi. Tik bendromis visų šeimos narių pastangomis įmanoma tvarka, pripažįstanti ir visų laisves. Taip pat privalu aiškiai suvokti ir ribų nepaisymo pasekmes, net kai kalbama apie tokius – pasak ponios Abraham – „mažmožius kaip drabužiai". Ribų perženginėjimo nepaisant kartais tik paskatinamas abejingumas. Tad išvada aiški: ponia Abraham pati rankioja savo vaikų drabužius, kol „užverda".

Pasekmė neturi nieko bendra su griežtumu. „Griežtumas" – kaip kad jį suvokia ponia Abraham – yra ūmus, ne itin konstruktyvus protrūkis, niekaip nepadedąs spręsti tvarkymosi problemos. *O pasekmės natūraliai ir logiškai išplaukia iš taisyklių laužymo.* Dėl pasekmių motina turėjo su sūnumis susitarti. Tuomet vaikai žinotų, kas jų laukia. Neapgalvotas, ūmus pyktis, toks kaip ponios Abraham, dažnai tik žemina vaiką, o drabužiai ir toliau mėtomi bet kur.

– Pasekmių klausimą aš jau pajėgiu išspręsti, – sako ponia Abraham. – Bet dėl to rėkimo...

– Turbūt taip vėl gali nutikti! – žiūriu jai į akis.

Moteris gūžteli pečiais:

– O tada?

– Pasakykite sau: aš galiu ir surikti!

Jos akys virsta siauručiais plyšeliais.

– Bet aš, po šimts velnių, visai nenoriu būti ragana! – Ji atrodo suirzusi.

– Juk raganos – išmintingos ir gražios moterys! – sakau šypsodamasis.

– Tik ne pasakose! Velniava! – Ji šiek tiek pyksta.

– Ar jūs gyvenate pasakoje? – klausiu.

Moteris akimirką susimąsto:

– Tuomet čia nesėdėčiau!

Pasiūlau jai štai ką:

– Kai rėksite, įsivaizduokite esanti graži, išmintinga ragana.

– Argi tai gali padėti? – Ponia Abraham linguoja galvą.

Vėl susitinkame po dviejų savaičių. Ji papasakoja, kad tik du kartus buvo bepratrūkstanti rėkti, bet iškart prajukusi. Vaikai apstulbę: „Gal tau kuo padėti?" Ir atlikę sutartas užduotis.

Svarbu, kad ponia Abraham sugebėjo įvertinti tuos savo asmenybės bruožus, kurių pati nemėgo ir kuriuos neigė. Bet tas, kuris tik kovoja su neigiamais – savo požiūriu – bruožais, pavyzdžiui, įpročiu rėkti, veltui išeikvoja jėgas ir energiją. Tikslingiau, taip pat ir dėl elgesio pokyčių, būtų pripažinti trikdančius ir kliudančius savo bruožus. Tik sugebėdamas tai padaryti – pavyzdžiui, tarti sau: „Aš galiu ir surikti!“, – žmogus sutelkia energiją, reikalingą neigiamus bruožus pakeisti teigiamais. Bet einant šiuo keliu aklavietčių ir aplinkkelių kartais neįmanoma išvengti.

„Skamba gražiai, – sako ponas Brunsas, – bet ojojoj kaip nelengva. Primygtinai reikalaudamas laikytis susitarimo, aš pats sau atrodau griežtas ir šiurkštus. Man tai nepatinka, neatrodo, kad elgiuosi deramai“. Ir jis papasakoja apie savo tėvą, kuris buvęs „griežtas ir nepripažįstantis nuolaidų. Jam smūgis buvo vienintelis argumentas. Aš toks būti nenoriu“.

Pono Brunso balsas ima drebėti.

– Nenoriu, kad mano vaikai manęs neapkęstų... – Jis tramdydamasis priduria: – Nenoriu, kad jie manęs bijotų!

– O kaip turėtų būti?

Vyriškis susimąsto, atitiesia pečius:

– Turėtų vertinti mane tokį, koks esu!

– Koks jūs esate?

Jis nusijuokia:

– Kartais būnu tikras bambeklis!

– Ar jie turėtų mėgti bambeklį?

– Džiaugiuosi, kad išvis pakenčia! – Jis ima kretėti iš juoko, užsispaudžia nosį. – Žmogau, o žmogau!

– Ar galima kitaip apibūdinti griežtą žmogų?

Ponas Brunsas giliai įkvepia:

– Nežinau... – dairosi, lyg tikėdamasis pagalbos. – Na, šiurkštus, storžievis, engėjas, besidedantis visažiniu...

– Kas buvo kaip tik toks?

– Mano tėvas, – lyg šūvis nuskamba atsakymas.

– O jūs?

– Aš ne toks, nebent užsispyręs. Bet ar bendraujant su vaikais galima apsieiti be užsispyrimo? Po galais, aš noriu viską daryti kitaip... o darau kaip mano senis. Viskas kartojasi!

Jis staigiai kresteli galvą, sumindžikuoja.

– Bet juk jūs ir esate kitoks – *užsispyręs!* – sakau aš.

Daugelis tėvų įsitikinę, kad reikia išsižadėti savo erdvės, savo laiko, savo poreikių ir savo norų. Manoma, kad apkarpyti, riboti vaikų erdvės nedera, tai esą egoistiška, pajungta tėvų interesams, „šiurkštu". Tačiau pedagoginėje praktikoje žinoma begalė atvejų, kai suaugusieji, nors dedasi visažiniais ugdytojais, patys begėdiškai nepaiso vaikų poreikio bendrauti ir tiesiog žlugdo jų galimybes atsiskleisti.

Kartu reikėtų įsidėmėti: dėl laisvo vaikų pažintinio ir emocinio vystymosi tėvams negalima išsižadėti savęs. Atožvalga į ugdymo tradicijas ir į tai, kaip pats buvai auklėjamas, neturi virsti nei kultu, nei beatodairišku troškimu elgtis priešingai – remtis tokia atožvalga reiškia PERIMTI tai, ką norėtum tęsti pats ugdydamas vaikus, ir ATMESTI tai, kas traumuodavo tavo sielą.

Ponas Brunsas auklėja kitaip, nei auklėjo jo tėvas. Pastarojo „užsispyrimas" sūnui reiškė žiaurumą ir pažeminimus. Tai dar ir dabar jį trikdo: viena vertus, jis žino apie pasekmių būtinybę, antra vertus, jo paties „jausminiai prisiminimai" (Cimermanas) griauna nuostatas. „Griežtumas" ponui Brunsui turi beveik tokią pat neigiamą reikšmę kaip ir „užsispyrimas". Tik išsiveržodamas

už gyvenimo suformuotų prasmių rėmų, jis gali susitaikyti su tokiomis sąvokomis kaip „aš esu principingas“ arba „aš esu užsispyręs“. O sąmonėje įsišaknijusi nuostata: sąvokos „negailestingas“, „griežtas“, „šiurkštus“ apibūdina blogą auklėtoją. Tuomet ir ribų brėžimas laikomas keblia ugdymo strategija, kurios „gerai būtų išvengti“, nes „viskas turėtų būti kitaip“.

Čia svarbu du esminiai požiūriai:

- Kadangi ugdytojas bijo savo užsispyrimo, jis griebiasi „ilgo pavadžio“ auklėjimo stiliaus, rodo tokį pakantumą, koks nuvertina jo paties dvasines ir fizines reikmes. Tada patartina pedagoginiame procese įdiegti logiškas elgesio pasekmes.
- Sąvokos „griežtas“, „negailestingas“ arba „šiurkštus“ yra abstraktūs terminai, neatsiejami nuo biografijos: kadaise patirtas auklėjimas susiduria su dabar jau paties ugdytojo taikomu auklėjimu. Ir to, kas anuomet buvo išgyventa kaip užgaulė, dabar norima išvengti. Šitaip nesąmoningai priešinamasi tėvų šeimos tradicijoms. Skrupulingai stengiamasi nekartoti klaidų. Norint nusistatyti ribas sau, tinkamai įvertinti savąjį auklėjimo stilių, svarbu kuo tiksliau išsiaiškinti, ir galbūt savaip išsiaiškinti, tokias formuluotes kaip: „Aš esu griežtas“ ir kt. Kai užsispyrimas yra būtinas ir jis rodomas kaip logiška susitarimo nepaisymo pasekmė, tada tinka sakyti ir: „Aš esu griežtas“, „Aš esu tiesus“ arba „Aš esu užsispyręs“.

„Drąsa būti netobulam“, arba kaip elgtis nuolatinio auklėjimo streso sąlygomis

Pedagoginis procesas vargina. Auklėjimas visiems jo dalyviams yra nuolatinė streso būsena: tėvai ir pedagogai be paliovos balan-

suoja ant ribos – „Ką man daryti?“, – jaučiasi bėjėgiai ir suvaržyti – „Kartais nieko neįmanoma padaryti!“ – arba per daug iš savęs reikalauja – „Noriu viską daryti teisingai!“ Vaikai, kuriais nuolat „leidžiama elektros srovė“, patiria dirginančius, padrikus, nenuoseklius pedagogų veiksmus ir yra dalyko, kuris vadinasi „Auklėjimas kaip aukščiausių siekių sritis“, bandymų objektai.

Dabar svarbiau negu bet kada išmokti, kai ištinka stresas, elgtis taip, kad būtų užtikrinta pagarba *ir vaikui, ir jo ugdytojui*. Burtažodžio esama, tai „Drąsa būti netobulam“. Leisti sau ir kitiems suklysti – ir netgi pasinaudoti klaidomis – vadinasi, išblaškyti pedagoginio proceso įtampą, paversti ugdytojo ir ugdomojo santykius konstruktyvesniais, žmogiškesniais. „Drąsa būti netobulam“ – tai ne aplaidumo ir abejingumo pakentimas. Esama ribų, kurių privalu laikytis, bet esama ir tokių ugdymo praktikų, kurios stabdo vaikų pažintinį ir jausminį vystymąsi, kurios žlugdo savivertės jausmo ir tapatybės formavimąsi, praktikų, kurios neatsiejamos nuo socialinių baimių ir nesaugumo. Tai vaiko fizinių ribų nepaisymas, pasireiškiantis lytine prievarta; tai fizinis jėgos naudojimas kaip kasdienis auklėjimo „būdas“ bei nuolatinis psichinis ir dvasinis vaiko žeminimas, pasireiškiantis emocine tuštuma, nemeile, abejingumu, nepakeliamais arba kaip tik menkais reikalavimais.

Nesėkmės – pavyzdžiui, tėvų – yra auklėjimo kasdienybė. „Kartais vis dėlto pratrūkstu rėkti, – guodžiasi ponas Davidas, – nors jau šimtą kartų bariau save už tai. Bet būna, kad nebeištveriu. Paskui tik pačiam būna blogiau, nes aš nenoriu toks būti. Žinau, niekada neišmoksiu būti geru tėvu“. – „Kartais tiesiog nuleidžiu rankas. – Ponios Šreder žvilgsnis neryžtingas, liūdnas. – Ypač vakarais, po darbo. Ir šiaip būnu pavargusi, o jei dar kas nors prataria netikusį žodį, oi, tada jau gali nutikti bet

kas. – Šiuos žodžius ji pabrėžia rankos judesiu. – O paskui pagalvoju, kad Bjornas to ir siekė".

Kai sau nepripažįstama teisė į nesėkmę, dažnai kyla kaltės ir nevisavertiškumo jausmas – „Aš negaliu!" – arba bandoma savo nesugebėjimą, bejėgiškumą paaiškinti protingai – „Taip nesielgčiau, jei tu būtum geras!"

„Drąsa būti netobulam" – tai savo energiją panaudoti susitaikymui su netobulybe, klaidų kaip galimybių vertinimui. „Kai netenku savitvardos, – sako ponia Šreder, – ir man reikia nusiraminti, einu pas sūnus ir atsiprašau. Anksčiau aš jiems aiškindavau, kodėl aprėkiau, bet jie tik sumurmėdavo, esą viskas gerai".

– Panašiai elgdavausi ir aš, – sako ponia Frost. – Neretai pratrūkdavau, kartais ir pagrįstai. Tikrai. – Ji linguoja galvą. – Paskui apsilankiau čia, tėvų seminare, ir jūs... – linkteli man – ...patarėte: paprašykite savo vaikų pagalbos. Jie taip pat atsakingi dėl to, kokia atmosfera, kokia nuotaika tvyro jūsų šeimoje.

– O tada?

– Pasakiau vaikams: turite padėti man, kad taip neplyšočiau.

– Kokią išeitį suradote?

– Pratrūkdavau tik tam tikromis dienomis. Kai man reikėdavo eiti į darbą popiet. Ir tai ne visada. Tik kartais. Tad štai, jaunėlis, tada jam buvo šešeri, kažką išgirdo apie žemės drebėjimą ir apie Richterio skalę, pagal kurią matuojamas jo stiprumas. Sūnus pareiškė, kad mano proveržiai prilygstą vidutinio stiprumo žemės drebėjimui. Ir tada jis pritaikė man... – moteris šypteli, – ...„Mamos skalę": nuo vieno, vadinasi, aš gerai nusiteikusi, iki šešių balų, taigi: „Dėmesio, rimtas pavojus!" Tuomet aš įpratau sunkiomis dienomis pranešti apie savo nuotaiką, ir vaikai žinodavo, kaip elgtis. Kartais mes iš viso to skaniai pasijuokdavome.

– Ir tai padėdavo?

– Dažniausiai! Bet paskui jie mane taip supykindavo, kad visai pašėldavau. Vaikams to reikėdavo. Dabar jie pasipasakoja, kad kitaip su manim būtų buvę pernelyg nuobodu. Mat kaip.

Šie pokalbiai „Drąsą būti netobulam“ apibūdina gana vaizdžiai ir neįprastai:

- Pirmiausia tai yra prisipažinimas: „Elgiuosi kvailai“, norint būsimus nesusipratimus pakreipti kitur. Problema pasinaudojama kaip dingstimi pagalvoti apie permainas.
- Tačiau neįsigilinama į problemos priežastis. Dažniau puolama į abipusius kaltinimus arba savęs kaltinimą – „Esu blogas“, – arba į tuščius pasiaiškinimus – „Pats to norėjai!“ Apie stresą ir susinervinimą klausiama ne „kodėl?“, o *„kas?“* sukelia tokias būsenas arba *„kada?“* jos nekyla. Iš tokio požiūrio matyti, kad susitelkiama tik į klausimą: „Kaip galėčiau tai pakeisti?“ Vadinasi, atsižvelgiama ne į visas problemines situacijas, o pasirenkama tik viena ir bandoma ją palengvinti.
- Išeitį pasiūlo *teigiamos išimtys,* tai, kas suveikia ir tas pačias išimtis įtvirtina – „Darau tai, kas suveikia!“ Todėl sprendžiant problemą svarbiausia visų proceso dalyvių sugebėjimai.
- Problema ir jos sprendimas – kaip kad „Mamos skalė“ – apribojami sąvoka. Nuo pačios problemos tai neišvaduoja. Todėl požiūris į ją šeimos nariams yra tikra dovana, juk netobulybė skatina ieškoti naujų kelių ir iššūkių.

„Tai gryna teorija!“

„Tai, ką šiandien sakėte apie ribų brėžimą, man gryna teorija“. Ponas Volteris dirba vidurinių ir aukštesniųjų klasių mokytoju. „Savo, aštuntoje, klasėje turiu 22 mokinius, jie grūdasi pernelyg ankštoje

ir tvankioje patalpoje. Moksleiviai kilę iš asocialių šeimų, gana agresyvūs, kai kurie linkę nusikalsti, be jokios motyvacijos. Tos jūsų plėtojamos pedagoginės technikos yra absoliučiai teorinės. – Ponas Volteris mosteli ranka. – Norai geri, sutinku, bet tai – absoliuti teorija, suprantate? – Jis liūdnai žvelgia man į akis. – Kai tą pasiūliau mokyklos direktoriui, šis tik gūžčiojo pečiais arba išvis nenorėjo girdėti apie mano sunkumus. Jo nuomone, viskas turi eiti ankstesne vaga".

„Viskas ant mano pečių, – guodžiasi man ponia Lempė, – viskas. Vyras pirmadieniais išvažiuoja. Esu nervinga, nuolat kamuojama streso. Pinigų nepakanka niekam. Turiu ieškotis papildomų darbų, o vaikai – trys. – Ji giliai atsidūsta. – Kad aš dar domėčiausi visa ta teorija. Ne, tai netinka, tikrai netinka! Ketinimai geri. Bet man tai nepadeda". – Visa jos išvaizda tiesiog dvelkte dvelkia savigyna.

Kol kas samprotaudamas stengiausi griežtai ir smulkiai neskirstyti visuomeninių, sociokultūrinių ar institucinių auklėjimo sąlygų. Suprantu, kad daugelis čia pateiktų galimų ribas brėžiančių pedagoginių veiksmų ir ugdymo technikų pačios yra ribotos, ir dėl tų ribų, kurias nulemia daugybė aplinkybių, kai kurie pasiūlymai iš pradžių, paviršutiniu žvilgsniu, atrodo esą tik teorija.

Didelis mokinių skaičius klasėse, auklėtojų ir mokytojų, socialinės ir gydomosios pedagogikos specialistų trūkumas, mokymo klaidos ir pedagogų kvalifikacijos spragos, laiko ir erdvės stoka apsunkina ugdytojų ir ugdomųjų santykius, kurie turėtų būti grindžiami abipuse pagarba ir dėmesiu. Daugybei pedagogų santykiai su auklėtiniais – prisiminkite antraštes: „Prievarta mokykloje!" – yra kova už būvį. Antra vertus, daugybė vaikų ir jaunuolių pasmerkiami auklėjimui žeminančiais apdorojimo būdais, siaubinga prievarta.

Daug kam mano argumentai ir pasiūlymai gali iš pirmo žvilgsnio atrodyti netikroviški, pernelyg negyvenimiški. Tačiau auklėjimo tikrovė ir pedagoginiai veiksmai pirmiausia užsimezga galvoje – taip yra ir su problemų sprendimu. „Tai tik teorija": ši frazė reiškia, kad norima viską pakeisti tučtuojau. O vaisingiau yra – kad ir kokios aplinkybės trukdytų – ieškoti tokių naudingų išimčių, kurios veiksmingos netgi trukdant aplinkybėms ir suteikia galimybę pasijusti: aš galiu arba dar negaliu.

Jau pabrėžiau: auklėjimas šeimoje vargina, čia visko atsitinka, netrūksta rūpesčių, nepasitenkinimo. Laiko ir erdvės stoka neretai trukdo ugdytojui ir ugdomajam užmegzti normalius santykius. Finansiniai ir materialiniai sunkumai auklėjimą, bendravimą, jeigu būna nesusipratimų, stumia į pašalę. O aiškinantis nesusipratimus viskas svarbu. Tai aksioma.

Dirbdamas socialiai karštuose taškuose matau pastangas auklėti „kitaip", „geriau" ar „teisingiau", susiduriu su prieštara tarp to, kas įmanoma „iš tikrųjų", ir įgyvendinamų arba praktikuojamų auklėjimo stilių. Pastebiu prieštaravimus, kurie neretai kelia tėvų nepasitenkinimą, gilina nevisavertiškumo ir nekompetentingumo jausmą.

Tėvų švietimo ir konsultavimo įstaigų užduotis kaip tik ir yra padėti tokiems gimdytojams vystyti jų savivertės jausmą ir kompetenciją, gausinti turimas žinias ir vystyti sugebėjimus, o ne klampinti į verkšlenimą („Tai nepadeda") ar savigailą („Aš visuomet viską darau negerai"). Priešingai, kaip tik ir reikia ieškoti, kas, kada ir kaip padeda.

Galima prisiminti ir „Stebuklų dienas" – kaip kad jas vadinu, – tokias dienas, kai pavyksta viskas, ko tik užsinorima. Tai nėra patentuotas receptas gintis nuo kasdienybės naštos, nuo pykčio, nuo materialinės ir emocinės globos stygiaus, bet tai išeitis, tik-

sliau – pirmojo žingsnio galimybė; nes sukurti stebuklą gali – beveik – kiekvienas.

Iš pasakų žinome, kad burtininkai ir burtai išlaisvina nepaprastas jėgas. Per vieną seminarą tėvams ponia Albert skundėsi kasdienybe, stresais darbe, emocine tuštuma, o pirmiausia – materialiniais rūpesčiais. Jos vyrui, kaip ir jai pačiai, nuolat grėsė nedarbas, namuose be paliovos kildavo nesutarimų ir triukšmingų kivirčų. Į klausimą, kas būtų, jei viskas pasikeistų, moteris atsakė: „Tai būtų tikras stebuklas".

– Tad griebkitės burtų. Susikurkite stebuklų dieną, – patariu aš.

Ir štai po kiek laiko ji pasakoja man:

– Tai, ką anąsyk sakėte tėvų seminare, palaikiau visiškais niekais. Na, apie tą stebuklų dieną. Tikrai, visiškais niekais. Gryniausia kvailyste. Grįžusi namo, papasakojau apie tai vyrui. Šis tik palingavo galvą. Kitą dieną namuose vėl tvyrojo įprasta nuotaika, mane ištiko siaubingas stresas.

Ji pakelia akis, lyg prašydama pagalbos.

– Mano nervai, kaip visada, buvo pertempti. Jau buvau bepratrūkstanti rėkti, tik staiga vyras sako: „Dabar mes tą riksmą pradanginsime burtais". Aš apstulbau, Mariona ir Barbara – irgi. Jos tik tiek ir tepratarė: „Oho". Ir stojo tyla. Mes pasitarėme, kaip būtų galima burtais pradanginti riksmą. Vaikai turėjo stulbinamų idėjų. Galiausiai susimeistravome krokodilą, kuris ryja riksmus. Ir kaskart, kai tik kuris nors pakeldavome balsą ar imdavome aikštytis, kuris nors kitas „paleisdavo" krokodilą. Tai reikšdavo: metas liautis. Žinoma, taip būdavo ne kasdien. Bet kartą ar du per savaitę „Stebuklų diena" pasitaikydavo. Būdavo, kad ir vaikai užsinorėdavo paburti, jei pajusdavo grėsmę. Aišku, nuo streso neišsivadavome. Bet pastebėjau, kad nuotaikos manęs jau taip nebevaldo. Panorėjusi sugebu kažko pasiekti. Tai jau neblogai.

Nemanykite, kad nesuvokiu ar net menkinu socialinius nepriteklius ir emocines problemas, kurių gniaužtuose atsiduria šeimos. Taip pat nenoriu, kad susidarytų klaidingas įspūdis, esą kiekvieną krizę galima įveikti arba, kitaip sakant, greitai ir be ypatingų pastangų „pradanginti burtais". Man atrodo svarbu, kad kompleksinės probleminės aplinkybės, kurias nulemia principinės psichosocialinės, dažniausiai asmeniui neįveikiamos sąlygos, tampa nebe tokios beviltiškos, kai drauge sprendžiama problema, tai yra – ieškoma perspektyvaus tikslo. Ieškant problemos sprendimų ir įgyvendinant juos nuo pradžios iki galo, atsakomybė už veiksmus sustiprina savivertės jausmą, o bejėgiškumo ir nevisavertiškumo jausmai silpsta.

Albertų šeimos susikurta ir išgyventa „Stebuklų diena" akivaizdžiai parodo, kokia naudinga gali būti, pasak amerikiečių terapeuto Stivo de Šeizerio, sprendimo ieškanti elgsena:

- Bendra veikla ne baigėsi „Stebuklų diena", o prasidėjo nuo jos. Ją susikūrė patys šeimos nariai.
- Ne stresas tapo „Stebuklų dienos" priežastimi, o kitokios perspektyvos, naujumo, neįprastumo stoka, kurią šitaip pavyko užpildyti.
- Turint galvoje šeimos kompleksinę materialinę krizę, „Stebuklų diena" pasireiškė kaip mažytė, tačiau – tai ir yra lemiamas veiksnys – įgyvendinama perspektyva.
- Išvada: Albertų šeimai padėjusi „Stebuklų diena" kitose šeimose gali būti nepritaikoma. Dėl skirtingų aplinkybių vienoje ar kitoje šeimoje tik atskira sprendimo paieška būna sėkminga.

Apie požiūrį į išimtis

Brėžiant ribas, išimtys yra tokios pat svarbios kaip ir aprašytosios logiškos pasekmės. Skirtinos dvi išimčių rūšys:

- Teigiamos išimtys, kurių ieškoma, kad būtų įveiktas požiūris, kai nematoma išeities ar perspektyvos – „Mano sūnus *visada* taip elgiasi..." – „Kiek *sykių dar* turėsiu kartoti..." – „Nejaugi negali *bent kartą*..." arba „*Niekada* nesugebėsiu teisingai..." Įtvirtinus teigiamas išimtis – laikantis šūkio „Gero – kuo daugiau", – galima išlavinti problemų sprendimo įgūdžius ir pasijausti tvirčiau.
- Išimtys – auklėjimo staigmenos – netikėtumai, sukuriantys nukrypimus nuo taisyklių. Tai išimtys, kurių santykis su ribomis gali būti žaismingas ir savitas.

Pabandysiu tai iliustruoti keliais pavyzdžiais.

Ponai Zomeriai skundžiasi abiejų savo vaikų, ketverių ir šešerių metų amžiaus, „pasibaisėtinu elgesiu prie stalo". „Kiekvieną vakarą išgyvename stresą. Jie nuolat žaidžia su maistu. Jokie susitarimai negelbsti. Viskas būna gerai tik tada, kai į juos nekreipiame dėmesio. Bet mums tai nemažai kainuoja". Tik po to, kai Zomeriai sutaria, kad dukart per savaitę vaikai galės valgyti kaip tik panorėję – „Mes tai vadiname kiaulišku rijimu", – barniai gana greitai liaujasi.

Ponia Kaizer, kaip pati kad sako, „soti iki kaklo". Jos duktė rengiasi klaikiai: „Dažniausiai ji atrodo lyg klounas. Neįmanoma žiūrėti". Jiedvi susitaria, kad trys dienos per savaitę bus „Klounų dienos", ir tada duktė galės rengtis, kaip tik norės.

Roiterių šeimoje auga trys vaikai – nuo penkerių iki dvylikos metų. „Vyriausiasis nuolat parsineša iš mokyklos visokių šlykščių žodžių. Tik ir girdime 'šiknaskylė', 'kvaila karvė', 'netriesk miltais',

ir panašiai. O mažieji visa tai godžiai gaudo. Galima pamanyti, kad gyvename tualete ar kanalizacijoje". Poną Roiterį ta „fekalinė kalba", kaip jis ją apibūdino, piktina. Grasinimai, draudimai nepadeda; susitarimo bent prie stalo „atsikvėpti nuo kiaulių žodyno, anot ponios Roiter, vaikai daugiau ar mažiau dar laikosi. Bet paskui paplūsta dar baisesnis srautas".

Ponas Roiteris priduria:

– Jie tokie gudručiai. Veido išraiška, atitinkanti tuos bjaurius žodžius, užsispaustos nosys sakant, pavyzdžiui, „šiknaskylė", ir panašiai. Tik susižvalgo ir pratrūksta juoktis.

Tokiu ribų perženginėjimu pasireiškė kova dėl valdžios, kuri tėvus varė į neviltį – „Ką mes galime padaryti?", – o patiems vaikams dar labiau kurstė norą keršyti ir atsiteisti. Ponia Roiter pastebėjo svarbų dalyką. Po to, kai vaikai „nuleisdavo garą, viskas būdavo gerai. Aišku, kad jiems to reikėjo". Motina pasiūlė nustatyti ribotos trukmės „metą kiaulių žodynui". Jis būtų skirtas vaikams „išsituštinti" kaip tik panorėjus. Trijulę toks pasiūlymas labai nustebino, ji sutiko: sutartu laiku galėjo plūstis, iš pradžių dešimt, vėliau – penkias minutes. Kiekvieną savaitę sutartasis laikas keitėsi. Susitarimas buvo veiksmingas, „nors iš pradžių, – sunkiai atsidusęs prisipažįsta ponas Roiteris, – mums buvo nelengva. Užtat liovėsi tie baisūs barniai".

Ribų perženginėjimas yra bandymai su nuostatomis, su elgsenos modeliais, ginčai su esamomis normomis ir vertybėmis. Ribų perženginėjimas – vaikų požiūriu – yra žaismingi, linksminantys poelgiai, o tėvams jie – nervų tampymas ir stresai. Štai kuo naudingos išimtys:

- Iš jų matyti, kad tėvai supranta poelgius, kuriais peržengiamos ribos, o vaikui parodoma, kad jis yra įvertintas: „Tu – geras!"
- Kartu vaikui atskleidžiamos tėvų normos ir vertybės. Išimtys parodo, kad suprasti padėtį dar nebūtinai jai pritarti. Tėvai gali

suvokti, kad vaikų „fekalinė kalba" yra tarsi jų vystymosi užkulisiai, bet neprivalo su ja taikstytis.

- Išimtys yra tarsi mėginimai, rodantys, kad pagarba ir dėmesys įmanomi tik abipusėmis pastangomis. Išimtys tenkina visų pedagoginio proceso dalyvių poreikius ir pageidavimus.
- Išimtys ribų peržengimui teikia žaismingumo. Jos remiasi nuostata, kad elgesio permainas reikia laikyti keliu, kuriame kiekvienas žingsnis ir yra tikslas.

Vieno darželio kolektyvas nutarė leisti vaikams žaidžiant kaubojų ir nusikaltėlių gaudynes „šaudyti" – „bet tik iš savadarbių ginklų, pačių pasidarytų iš 'Lego' ar medinių detalių, ar kažko panašaus", kaip pasakojo auklėtojos. Tačiau apibrėžtos ir „nešaudymo zonos", patalpos, kuriose „tokiais ginklais" naudotis negalima – ten tokie žaidimai uždrausti. Šią taisyklę vaikai žino. Be to, sutarta, kad „susišaudymuose" dalyvauja tik tie vaikai – tai pasiūlė jie patys, – kurie to nori. Laisva valia yra aukščiausias įstatymas.

Auklėtojos nutarė leisti naudotis „ginklais", bet ir nustatyti, pasak vienos jų, „neginklo zonas" po to, kai pastebėjo, kad ankstesnis draudimas – jokių ginkluotų žaidimų! – skatina vaikus slapukauti arba kelia įprastas su tabu susijusias problemas. Kuri nors auklėtoja, nutvėrusi vaiką, žaidžiantį su pistoletu, pasidarytu iš medgalio ar „Lego" detalės, ir priminusi apie galiojantį susitarimą, neretai išgirsdavo atsakymą, esą tai visai ne pistoletas, o radijo telefonas.

Toks ribų – kartu ir nustatyto draudimo – peržengimas atskleidžia du svarbius dalykus: vaikai pajuto, kad ne visi jų asmenybės bruožai – pavyzdžiui, agresyvioji, smurtingoji pusė – yra pripažįstami. Nepaisydami taisyklės, jie bandė atkreipti dėmesį į save. Uždrausti su smurtu susijusius žaidimus buvo nuspręsta atsižvelgiant – kaip paaiškėjo darželio kolektyvo pasitarime – tik į auklėtojų norus ir poreikius. Vaikai tai pajuto, mat taisyklė buvo

pagrįsta labai abstrakčiai – „Taip daryti nedera!“ – arba pavyzdžiu nurodant kitus, „ramiai“ žaidžiančius vaikus. Taigi auklėtiniai sutriko, pasijuto nevertinami rimtai.

Per išimtį kai kurios ribos tapo aiškesnės: dabar vaikai žino, kad pedagogai susiduria su problema, pavadintina „Smurtas žaidimuose“. Vaikai tai suprato. Savo ruožtu jie pajuto, kad auklėtojos laiko juos visavertėmis asmenybėmis. Patenkinus aiškiai išreikštą norą žaisti Laukinius Vakarus ir nusikaltėlių gaudynes, vaikai suvokė, kad jų poreikių paisoma. O žaidime apibrėžus taisykles – „nešaudymo zona“, dalyvavimas laisva valia – jis nebuvo paliktas neribotai savieigai, ką vaikai būtų galėję palaikyti abejingumu ir leidimu daryti viską, kas tik ateina į galvą.

Taigi išimtis, leistinas ieškant ribų ir jas peržengiant, galima apibūdinti dvejopai. Pirma, jos pabrėžia kiekvieno atskiro atvejo ir visų galimų jo variantų svarbą, yra susietos su labai asmeninėmis, labai savitomis ir nuo konkrečių aplinkybių priklausančiomis ugdymo erdvės sąlygomis, suteikia ugdytojui progą pajusti savo sugebėjimus, užuot tik dairiusis į kitus – „Kodėl tik kitiems pavyksta? O mums niekada!“ Antra, pasitelkiant išimtis ieškoma sprendimo. Jomis nesiekiama išvengti problemos – pavyzdžiui, šaudymo ar „fekalinės kalbos“. Išimtys suteikia postūmį. Pagaliau išimtys neatsiejamos nuo staigmenų. Jos sukuria netikėtumo veiksnį.

Vaikai nutuokia, kaip suaugusieji pažiūrės į jų trikdantį, gal net įžūlų elgesį. Daugumos tėvų veiksmai būna impulsyvūs: jie barasi, rėkia, užjaučia, guodžia... Tokie suprantami – ugdytojams – veiksmai problemų konstruktyvia vaga dažniausiai nenukreipia. Priešingai, svarbu yra sukurti vaikui staigmeną, tai, ko jis nelaukia.

Staigmenos – tarsi visrakčiai: arba jos tinka spręsti problemai, kitaip sakant, pačios ir yra sprendimas... arba netinka. Tuomet reikia rasti ir išmėginti kitus visrakčius. Jie yra raktai problemai atrakinti – žinoma, turint galvoje esminį skirtumą: juk visraktis

tinka ir tada, kai jo ir rakto barzdelė ne visai sutampa. Raktas atrakina reiškinio esmę, visrakčio tik vienas tikslas – atidaryti stebuklingą dėžutę, kurioje guli išeitis. Štai du pavyzdžiai iš suaugusiųjų patirties.

Monikai Brams nuolat „genda nervai" dėl šešiamečio sūnaus Kajaus. Ir „genda" jie paprastai prekybos centre prie kasų. „Kai tik artėjame prie kasos, taip ir prasideda: 'Aš noriu kramtomosios gumos, aš noriu saldainiukų', jei ne vieno, tai kito. Tas amžinas sūnaus zurzimas verksmingu balseliu! O kuo griežčiau aš sakau 'ne', tuo smarkiau jis verkšlena. Kartais atrodo, kad sūnus vaidina žiūrovams. Jį gali ištikti isterija, gali griūti ir raitytis ant grindų. Pasikliauti susitarimu, kad ką nors nupirksiu kitą kartą, tiesą sakant, negaliu: kartais pavyksta, kartais ne".

– O kada pavyko?

Moteris trumpam susimąsto.

– Kai iš anksto vėl priminiau, ką esame sutarę, – ji užsikerta, – ir kai prie kasos aiškiai pasakiau: „Tučtuojau liaukis. Ar tai spektaklis žiūrovams?" Tada į mus iš tikrųjų spoksojo žmonės. Man buvo baisiai nesmagu.

Ji žiūri į mane:

– Bet turėtų nutikti kažkas išties ypatinga, kad staiga pratrūkčiau rėkti!

– O jūs taip ir padarykite! – nusijuokiu.

– Kaip?

Moteris nusigąsta:

– Turėčiau jį aprėkti?

– Elkitės kaip sūnus. Griūkite ant grindų ir rėkite.

– O žmonės? Jiems žiaunos atsiknos. Mane čia visi pažįsta, esu mokytoja. – Ji purto galvą.

– Jie negalės *atsigrožėti*, kokia nuostabi motina esate.

– Ne, nieko doro nebus.

Moteris skambina man po kelių dienų:

– Aš taip ir pasielgiau. Vakar.

Ir ji papasakoja, kaip sūnus – artėjant prie kasos – ėmė verkšlenti, skųstis, niurgzti, griuvinėti.

– Stumtelėjau šalin vežimėlį ir išsikėtojau ant grindų. Tyčia mūvėjau senus džinsus. Visi nustėro, Kajus – taip pat. Jis tučtuojau liovėsi ožiuotis, pašoko ant kojų, griebė man už rankos: „Baik! Būk gera, baik!" Vėliau mes pasikalbėjome apie tai. Jis pasakė: „Kartais aš būnu bjaurus, rimtai!"

– O kaip jūs?

– Siaubingai didžiavausi, pasijutau stipri kaip niekada. Prie parduotuvės mane užkalbino kažkokia moteris: „Norėčiau ir aš būti tokia drąsi!"

– O zurzimas prie kasos?

– Atrodo, baigta, bet ramybe dar negaliu patikėti.

Staigmenos yra paradoksalūs akibrokštai; jos dar labiau išryškina įžūlų, trikdantį elgesį, jas sukuria veiksmai, kurių vaikas neįstengia numatyti. Monika Brams parodė Kajui ribas, leido aiškiai suvokti, kada jis užgauna jos garbę. Visraktis tiko – kaip ir kitame pavyzdyje.

Anė Katrina, beveik šešerių metų, kas rytą, vos atėjusi į darželį, atsistoja priešais auklėtoją, ponią Helmers, giliai įkvepia ir spjauna šios pusėn. Nors nepataiko, tikslas aiškus. Ponia Helmers tokį elgesį porą kartų ignoruoja, o paskui labai aiškiai pasako, ką mananti apie tai. Anė Katrina nesiliauja.

– Norėčiau spjauti atgal, – nejučia išsprūsta moteriai, kai per seminarą klausiu, kaip ji norėtų pasielgti.

– Kas jums trukdo?

– Negaliu!

– Kaip padarytumėte tai?

– Tik mintimis!

– Tuomet apsimeskite, kad spjaunate, ir įsivaizduokite, kaip seilės pataiko į Anę Katriną!

Ponia Helmers pratrūksta juoku.

Kitą rytą, Anei Katrinai nespėjus atsistoti įprasta poza, prieš mergaitę visu ūgiu išdygsta ponia Helmers, giliai įkvepia pro nosį, surenka burnoje seiles iš visų ertmių – ir prapliumpa skardžiai juoktis. „Nuostabus, nepakartojamas vaizdelis. Seilės... – ji užsikerta – ...pasirodo, seilės gali suteikti malonumo“.

Anė Katrina apstulbsta, tarsteli: „Labas rytas“ ir nueina. Panašiai vyksta dar dukart. Ketvirtą rytą, poniai Helmers kaip visada giliai įkvėpus, sutrikusi Anė Katrina klausia: „Bene peršalai? Kodėl prieš juokdamasi leidi tokius keistus garsus?“

„Nejučia man dingtelėjo mintis. Pritūpiau ir lyg kokia ragana iš pasakos dusliu balsu atsakiau: ‘Kad tave geriau apspjaučiau’“.

Anė Katrina vos begalėjo sutramdyti juoką, prunkštė, straksėjo, paskui dingo, o netrukus grįžo su piešiniu rankose. Jame buvo pavaizduotos dvi raganos, maža, kuri atrodė kaip Anė Katrina, ir didelė, panaši į auklėtoją. „Dovanoju. Bet turėsi man parodyti, kiek toli gali nuspjauti“. Ponia Helmers su mergaite išėjo į lauką, ir jiedvi surengė spjaudymo varžybas.

Taigi visraktis tiko. Ponia Helmers, pasikliovusi netikėtumu, ribas nubrėžė taip, kaip Anė Katrina norėjo išbandyti auklėtojos ribas. Negalėdama pasiekti tikslo žodžiais, auklėtoja ribas nustatė veiksmu, pasiūlė mergaitei pasakų vaizdinį – raganą, kaip „blogos“ motinos arba „blogosios“ pusės pavyzdį, – kurį Anė Katrina suprato ir kuris jai tiko. Mergaitė žinojo, kad spjaudytis nedera „niekam“. Ji norėjo pasitikrinti, kiek gali *ji* pati arba kas galima *jai,* ar bus vertinama ir suprasta peržengusi ribas – pasielgusi itin bjauriai ir įžūliai.

„Nieku gyvu nenoriu mušti, – sako man viena mama tėvų seminare, – tačiau kartais ranka pati pakyla. Nors labai gailiuosi, taip atsitinka. Kai jie neklauso, nesusivaldau... o kitaip jų ir nenuraminsi... Tikrai".

„Kaip kitaip jiems liepti, – įsiterpia kita mama, – jeigu jie neklauso. Manau, nedidelė bėda... jei prigriebi kiek griežčiau. Į galvą mušti negalima, bet suduoti porą trejetą kartų per užpakalį – nekenkia". O vienas tėvas sako:

– Tai, kas čia kalbama, tai, ką paskaitai ar išgirsti, yra gražu ir gerai. Bet nepadeda. Savo porciją pylos jie turi atsiimti. Kadaise ir mums taip pat kliūdavo. Įkrėsdavo kas ketvirtį. Pribrendo metas, sakydavo mano tėvas. Man atrodo, nė kiek nepakenkė.

Kitas tėvas mąsliai linguoja galvą: „Nežinau. Jei kokį kartą uždrožiu, paskui jaučiuosi labai prastai..." – „Tas pat ir man, – įsiterpia viena motina. – Tas pat. Bet... Kartais kitaip neįmanoma. Tai ne mano jėgoms... esu išsekusi. Norėčiau... viską daryti kitaip, bet... – Ji trūkteli pečiais. – Šitaip negalima. Tikrai negalima. Juk mato daug akių. Štai... o kartais sukausto tokia įtampa, kad nebeišlaikai".

Tai keletas trumpų ištraukų iš mano pokalbių su tėvais apie ribas ir nuobaudas bei fizines bausmes. Ką apie tai mano vaikai, kaip jaučiasi ir kaip pakelia, jau rašiau. Ribų brėžimas niekaip nesusijęs su nuobaudomis ar grasinimais, juo labiau su fizinėmis bausmėmis, smūgiais, prastos šlovės „pliaukštelėjimais" ar „antausiais", kurie „dar niekam nepakenkė", priešingai, „privertė susimąstyti". Fizinės bausmės visai nėra pedagogiški auklėjimo būdai, nors trumpam ir gali būti „veiksmingos". Smūgiai žemina, pamina ir ugdytojo, ir vaiko orumą. Mėgindamas smūgiais brėžti ribas ug-

dytojas tarsi pripažįsta pralaimėjimą. Smūgiai išduoda „sužeistus žmones“ (R. Dreikersas) ir sukuria jų dar daugiau.

Kūno bausmės dažniausiai taikomos dėl kelių pasikartojančių priežasčių:

- Kartais aplinkybės susiklosto taip, kad su jomis susidoroti neužtenka jėgų; jos kuria akivaizdžią prieštarą tarp įsivaizduojamų ir tikrų galimybių. Vaikai tampa savo nesugebėjimų atspindžiais, iš jų varomas Belzebubas.
- Vaikai netesi į juos sudėtų lūkesčių. Dažnai kaip tik todėl taikomos nuobaudos, kurios dar labiau žlugdo vaikų pasitikėjimą savimi ir savo vertės suvokimą. Pasekmės – gyvenimo nesėkmės, nemeilės, fizinių bausmių baimė.
- Mušimas – „saikingai taikomas“, – kaip bausmė ir ribų brėžimo priemonė, yra įteisintas auklėjimo būdas. Šitaip smūgiai greitai gali virsti įpročiu, ypač jei juos lydi trumpalaikė sėkmė.
- Daugelis tėvų mano, kad meilė vaikams ir fizinė bausmė viena kitai neprieštarauja. Bent jau tais atvejais, kai, subjektyvia tėvų nuomone, vaikai neva „tiesiog atsiima savo“ arba „prašyte prašosi antausio“.

„Svarių argumentų“ pasekmės gali būti įvairios: be abejonės, ne kiekvienas antausis suluošina, ne kiekvienas smūgis visam gyvenimui palieka neatitaisomą skriaudą. Net jeigu antausiai arba „botagas“ ilgam ir nepaveikia, jei ir nesužaloja kūno ar sielos, vis tiek jų *niekaip* negalima pateisinti kaip auklėjimo priemonės. Gal ugdytojams ir atrodo, kad smūgiais ir fizinėmis bausmėmis jie stiprina savo autoritetą, nes tik šitaip išvengia pavojaus tapti vaikiškų įnorių tarnais. O galiausiai tik atskleidžia savo bejėgiškumą, pakerta pagarbą ir autoritetą. Smūgiai ir fizinės bausmės daugių daugiausia sukelia autoriteto – menko ir silpno – baimę. Vaikas – nesąmoningai – priešinasi pažeminimui. Stoja su ugdytoju į kovą

dėl valdžios. Keršija, mokosi atsiteisti, paverčia ugdytoją bejėgiu, savo elgesiu kaip tik ir provokuodamas fizines bausmes. Ugdytojui susidaro įspūdis, tarsi vaikas „norėtų“ smūgių. Tuo tarpu šis puoselėja keršto planus. Be paliovos bado ugdytojui akis jo paties silpnumu ir bejėgiškumu. Ir įsikala į galvą: kai valdžia bus *mano*, galėsiu teisėtai smurtauti ir bausti.

Daugelį vaikų fizinės bausmės baugina, sužadina bejėgiškumą. Fizinis skausmas kartais atslūgsta greitai, tačiau lieka sielos žaizdos ir randai: vaikas jaučiasi sugėdintas, pažemintas ir išduotas.

Pastaruoju metu kai kuriose šeimose fizines bausmes keičia nemeilė arba žodinės bausmės. Vaikai baudžiami emocinio dėmesio stoka, kaltės jausmo našta, rėkimu ar nuolatinėmis priekabėmis. Tokių baudžiamųjų veiksmų pasekmės nėra akivaizdžios: sielos skausmas glūdi giliai. Tačiau sielvarto ir nesaugumo būsenos vaikas nuslėpti negali. Ypač skaudi jam būna išdavystės jausena, vaikas pasijunta vienišas, apleistas, neapsaugotas, jo pasitikėjimas – pakirstas.

Kad ir kaip būtų, jei ribos brėžiamos bausmėmis, vaikui tai nė kiek nepadeda pakeisti įžūlaus elgesio. Kalbant be užuolankų, antausiai ir nemeilė negali būti išeitis, nelemia pokyčių į gera, priešingai, tai tik kursto nesantaiką ir abipusę nepagarbą. Fizinės ir dvasinės bausmės yra nevykę konfliktų sprendimo būdai, tai – kerštas, skatinantis atsilyginti tuo pačiu.

„O ką man daryti, – skundžiasi viena mama, – jei ranka pati kyla smūgiui. Užsikasti į žemę ar su viskuo taikstytis?“

Pakartosiu: menkavertiškumo ir bejėgiškumo jausmai niekad nepadės rasti išeities, kaip ne išeitis yra ir mušimo racionalizavimas ar įteisinimas. Tarp ribas apibrėžiančių žmogiškų motyvų bei jausmų išraiškos ir vaikus žalojančio žodinės bei fizinės savi-

tvardos netekimo esama daugybės elgesio alternatyvų. O kai peržengiamos ribos, paminama vaiko pagarba ir savo paties orumas, dera prisipažinti pralaimėjus, kaip prisipažįstama „drąsa būti netobulam“ – be jokių Jeigu ir Bet. Tuomet kitas žingsnis – atsiprašyti vaiko, pelnyti jo pagalbą, siekiant, kad pažeminimas ir prarasta savigarba virstų abipusiu pripažinimu ir bendra naudinga veikla.

8

„Tai nuolatinė įtampa...“

Drąsa pripažinti savo ribas

Suvokti ribas

Tėvai, auklėtojos, mokytojai ir mokytojos aukojasi: „Vaikui trokštame tik gero...“, „Norime viską daryti kitaip...“, „Norime elgtis teisingai...“, „Norime suprasti vaiką...“, „Norime vaiką pripažinti...“ O aš pastebiu: tėvai, auklėtojos, mokytojai ir mokytojos tik paklūsta. Daugeliui jų vaikas, jo gerovė ir visa apimantis rūpestis juo yra svarbiau už viską. Nepaisoma savų poreikių ir norų, savo gerovės, rūpesčių, neatsižvelgiama į savas ribas, jų nejaučiama. Tarsi patys neturėtų nei kūno, nei jausmų.

Beribė meilė, beribis švelnumas, beribis prisirišimas pedagogo darbe ar šeimoje neišvengiamai susiję su savo asmenybės, savojo „aš“ atsisakymu. Tampa neaiškūs kūno ir asmenybės apribai. Smarkiai pervertinamos savo galimybės, gyvenama dėl kito žmogaus pamirštant save, tampama tokiu, su kuriuo kitas gali daryti ką panorėjęs. Čia glūdi troškimas visur ir visada būti reikalingam, nepakeičiamam; o kartais – ir pastangos patikti, ir savanaudiškumas. Toks žmogus išsižada, nebepaiso, nebemato savęs. Tas, kuris visa galva pasineria į vaikų auklėjimą, tampa – tikrąją žodžio prasme – menkas, nematomas žaisliukas, svetimų interesų tenkintojas. Jis virsta auka ir vergu, nesusilaukiančiu nei pagarbos, nei dėmesio, nebent – užuojautos, jį be paliovos ištinka vis naujos traumos ir pralaimėjimai.

Tas, kuris vaikus vertina ir gerbia, kuris nori, kad į dėmesį bei pagarbą ir jie atsakytų tuo pačiu, privalo išmokti rimtai vertinti ir gerbti pats save. Tik tas, kuris myli save, su savimi sutaria, geba

suvokti save kaip vientisą asmenybę – tik toks žmogus vertina ir kitus, sutaria su kitais, sugeba mylėti kitus. Tik tas, kuris gali nubrėžti ribas sau, parodyti pavyzdį, tik tas sugeba nubrėžti jas ir kitiems, gali vaizdžiai ir įtaigiai parodyti ribų galimybes ir rizikos veiksnius.

Apie savęs išsižadėjimą vaizdžiai byloja ši istorija ir sapnas, kuriuos man papasakojo viena auklėtoja, Andželika Roiter:

– Buvo mano grupėje toks vaikas, sunkus vaikas. Jo motina – narkomanė. Dabar ją pavadintume socialiai prižiūrimu asmeniu. Berniukas kentėjo, namuose jis patyrė pernelyg daug siaubo. Spėju, kad tėvo smūgių kliūdavo ne tik motinai, bet ir jam. Motinos padėtis buvo visiškai beviltiška. Papasakojau apie ją konsultacijoje, jokios naudos. Galų gale viskas, visi tie pokalbiai su ja, man mirtinai įkyrėjo. Supratau, kad viskas perniek.

Ponia Roiter susimąsto, matyti, kad tvardosi.

– Tad štai, tuomet užsibrėžiau ribą, nes pajutau, kad rasti išeitį iš padėties – ne mano nosiai. Bet tuo pat... – užsikirtusi ji akimirką nutyla, – taip, juk tuo pat metu mačiau vaiką, jo bėdas. Lyg kas būtų ant sidabrinio padėklo atnešęs man problemą. Ir tariau sau: juk iš tikrųjų privalau įsikišti. Esu diplomuota auklėtoja, mokiausi tvarkytis su tokiomis bėdomis.

Moteris suneria rankas, nudelbia akis:

– Taigi rūpintis motina nebuvo prasmės. Tai supratau aiškiai kaip dieną. Bet kuo mažiau paisiau motinos, tuo daugiau ėmiau rūpintis vaiku, netgi labai rimtai. Tiesiog iš atjautos. – Ponia Roiter trumpam nutyla, paskui vėl prašneka, labai iš lėto, apgalvodama kiekvieną žodį. – Norėjau suteikti jam tai, ko negaudavo namuose. Manau, prisidėjo ir graužatis dėl berniuko motinos. – Ji pakraipo galvą. – Iš tikrųjų buvau visiškai bejėgė. Bet vis tiek neapleido jausmas, kad turiu padaryti ką nors daugiau... Jis užvaldė mane, atėmė ramybę, įsiveržė į sapną, labai vaizdingą sapną.

Ji atsisėda tiesiau:

– Žaidžiu grupėje su Torstenu. Staiga įsiveržia juodai apsirengę vyrai su automatais ir griebia vaiką. Nori jį pagrobti. Pradedu su tais vyrais derėtis. Duokite berniukui ramybę, sakau, jo gyvenimas ir šiaip labai sudėtingas. Bet jie nesiklauso. Tada pati jiems pasisiūlau, sakau: darykite man ką norite, tik, meldžiu, paleiskite vaiką. Galiausiai jie taip ir pasielgia. Pasiūlymu pasinaudoja ir bando išniekinti mane viso kolektyvo ir vaikų akivaizdoje. Liepia išsirengti nuogai, aš paklūstu. Jie bloškia mane ant grindų ir išprievartauja. Žaginama vis matau Torsteną, stebintį mane. Aš labai kantri. Nuslepiu bet kokius jausmus. Mano kumščiai sugniaužti, nagai sminga į delnus. O berniukas visa tai stebi. Mane išžagina du kartus. Sapnas keičiasi. Kažkas iškviečia policiją. Girdime gatvėje šurmuliuojant minią žmonių. Vyrai išsitempia vaiką už durų – vis vien pagrobia. Mes grūdamės iš paskos, visi iki vieno – kolegės ir vaikai – tų ginkluotų grobikų valioje. Išeiname į lauką, o ten – minia, susirinkę ir visi tėvai, policininkai užsiėmę pozicijas. Virš galvų suka ratus sraigtasparniai. Motina šaukia: „Dėl Dievo meilės, mano sūnus. Torstenai, eikš čionai!“ Mane sučiumpa. Torsteną taip pat. Aš rėkiu: „Viešpatie, padėk, padėk“. O policininkams: „Kodėl nieko nedarote?“ Iš bejėgiškumo mane apima įniršis, užplūsta tokia jėga, kad išsivaduoju iš nusikaltėlių, griebiu automatą ir juos iššaudau. Štai kaip!

Moteris garsiai iškvepia orą.

– Ir tai dar ne viskas. Suprantama, tokių įvykių paveikta aš susirgau. Labai ilgai gydžiausi ligoninėje. Vėliau, po metų, mane pakvietė į televiziją ir paklausė, kaip visa tai pakėliau, pagrobimą, išprievartavimą. Atsakiau: „Gydymas man padėjo, dabar jaučiuosi visai neblogai“. – „Na, o kaip jaučiasi berniukas?“. Aš ir sakau: „Manęs galite neklausti, jis čia, paklauskite jo paties“. Jie pasi-

kviečia vaiką. Jis sėdasi man ant kelių; dabar jau klausia jo: „Na, Torstenai, kaip jauteisi žiūrėdamas, ką daro poniai Roiter? Ar bijojai, kad mirsi? Ar iš viso bijojai tų vyrų?“ – „Ne, – sako Torstenas ir paaiškina, – visai nejaučiau baimės: kai pamačiau ponią Roiter nuogą gulinčią ant grindų, jos sugniaužtus kumščius, nagus, susmigusius į delnus, iškart supratau, kad man tikrai nieko nenutiks. Ji turėjo galios ištraukti mane iš ten sveiką gyvą, niekam nieko negalėjo nutikti“. Tada laidos vedėjas pravirko, paskui – ir aš pati. Pabudau labai susijaudinusi.

Drauge su Andželika Roiter pabandėme išsiaiškinti sapną, kuriuo taip sukrečiamai pasireiškė savęs išsižadėjimas, pasiaukojimas ir prisirišimas. Ji daug metų dirbo auklėtoja – nuo pat pradžių pasinėrė į savo profesiją, atsižadėjo savęs ir savo poreikių, – kol tiesiogine prasme jai išseko energija, jėgos. Tuomet ji ėmėsi ieškoti ribų, pradėjo rimčiau vertinti save pačią. Ėmė mokytis pajusti savo kūną ir pastangų vertę. Visos šios permainos pirmiausia užsimezgė galvoje. Moteris smulkiai išsinagrinėjo savo pačios portretą. Emociškai jos ryšys su ankstesniąja savastimi tebebuvo stiprus ir palankus. „Senieji“ kūno ir jausmų bruožai tebekrito į akis.

Ji pasakoja:

– Kai tik matau Torsteną ar jo motiną, kaskart susijaudinu, nors ir nenoriu to. Manyje grumiasi jausmai. Kai sapne buvau prievartaujama, tikinau save: turi tai ištverti, įveikti, sukąsk dantis, tai – tavo lemtis, tavo užduotis...

– Jūs niekada nepasiduodate...

– ...taip, tai buvo mano užduotis.

– Kad įvykdytumėte užduotį, turėjote pasiduoti, pasiaukoti...

Ji linkteli.

Pedagogų aukojimasis – vaikų darželyje, mokykloje ar tėvų namuose – dažnas reiškinys. Kūno ir sielos našta užsikraunama vien

tik sau. Daug kas tylomis nukenčiama, rūpesčiai užsiverčiami ant savo pečių. Ugdymas tampa ir stresu, ir fizine našta.

Vis dėlto psichosomatiniai simptomai nėra klaidingo mąstymo ar klaidingų veiksmų išraiška; juose ryški patirtis. Tokie simptomai rodo santykį su tikrove. Tas, kuris juos pažįsta, šį tą sužino apie kitų žmonių būsenas. Štai pavyzdys:

„Aš nuolat leidžiuosi mulkinama vaikų“, – skundžiasi viena motina, kamuojama dusulio. Tuo pat metu ji abiem rankomis taip smarkiai spaudžia krūtinę, kad vos gali kvėpuoti. Čia ne taip svarbu išsiaiškinti fiziškai jaučiamo „mulkinimo“ *priežastis.* Svarbiau kartu paieškoti būdų, kaip tai moteriai palengvinti kvėpavimą ir kartu išvengti mulkinimo.

Meilė sau ir sugebėjimas vertinti save su visais privalumais bei silpnybėmis yra būtina sąlyga suvokti savo riboms, kad jas nusibrėžtum.

Suvokti, kad „aš esu svarbus“ – vadinasi, veikti pagal savo galimybes, principus ir įsitikinimus, vadinasi, „būti netobulam“ ir dėl savo nesėkmių ar ydų neversti atpirkimo ožiais kitų. Kuo geriau žmogus sutaria su savo sugebėjimais ir nesugebėjimais, tuo labiau išvystyta jo drąsa ir apsisprendimo įgūdis, tuo geriau jis būna pasiruošęs pasitikti naujus iššūkius ir riziką. Meilė sau neturi būti siejama su įsikalta visagalybe, egocentriškumu ar egoizmu. Meilė sau yra emociškai visaverčių santykių tarp ugdytojo ir ugdomojo pagrindas.

Auklėjimo sunkumus namuose, vaikų darželyje ir mokykloje, tėvų ir pedagogų neviltį lemia tai, kad jie pernelyg skubiai ir paslaugiai paklūsta vaikų reikalavimams. Prisideda ir pedagoginiai bei psichologiniai patarimai, kai nepaisoma tėvų poreikių. Tokie patarimai yra tikra rykštė, juk jie bendradarbiavimą auklėjant paverčia priklausomybe ir vergija. Tas, kuris be paliovos stengiasi vai-

kams patarnauti, smunka jų akyse, atrodo kaip tarnas, traukiantis prie savęs mažesnius ar didesnius ponaičius, vargiai sugebančius bendradarbiauti, užtat greitai išmokstančius pasiekti savo.

Sakyti „taip“ sau, žinoma, taikstytis ir su vaiko „taip“. Jei netarnausite kiekviename žingsnyje, vaikams toks ar panašus elgesys bus pavyzdžiu. Bet ir jie turi teisę ne visuomet elgtis taip, kaip patinka jums. Tas, kuris brėžia ribas sau, turi būti pasiruošęs taikstytis su vaikų nubrėžtomis ribomis.

„Tai nuolatinė įtampa!“

– Auklėti vaikus, – kalba vyresniųjų klasių mokytojas, – vis sunkiau. Ne tik dėl to, kad mokiniai agresyvesni. Man atrodo, visais atžvilgiais. Be to, jaučiuosi paliktas kapstytis visai vienas. Todėl abejoju, ieškau išeičių. Suprantama, žinau, kad gelbėjimosi ratas neišrastas. Ir vis dėlto ieškau.

Pradžios mokyklos mokytoja per kvalifikacinius kursus guodžiasi:

– Nė nebežinau, ką daryti. Tai susiję ne tik su prievarta tarp moksleivių. Atrodo, ir jie perima mano neviltį. Iš kur jiems žinoti, kas teisinga, o kas – ne, jeigu aš pati nežinau.

Jos kolegė priduria:

– Dėl tokio netikrumo, be kita ko, vis sunkiau ištverti... sudėtingus svarstymus, pavyzdžiui, apie prievartos plitimą, kaip štai kad kalbėjote jūs. Imi ieškoti – ne išimtis ir aš pati – paprastučių, gražių paaiškinimų. Kad būtų lengviau. Tikrai.

O diskutuojant tema „Visuomenė ir prievarta“ viena socialinė pedagogė štai kaip atsiliepė apie mano pranešimą:

– Jūsų mintims pritariu šimtu procentų. Tik pasakykite, ką turiu daryti.

– O ką norėtumėte išgirsti?

– Patentuotą receptą, tikrą, visuomet veiksmingą receptą.

– Manote, toks egzistuoja?

Moteris gūžteli pečiais:

– Greičiausiai ne.

Šiek tiek vėliau, jau kita proga, vienas mokytojas sako:

– Kartais svarstau: įdomu, kaip mane prisimena mokiniai, sulaukę dvidešimties? Ką iš viso kalba?.. Apie mane?.. Apie mano mokymą? Gal prisimena, kad su manimi būdavo galima pasikalbėti, kad buvau nuolaidus. – Jis akimirką susimąsto. – Apie savąjį geografijos mokytoją, be to, kaip jis pasakojo apie Gango deltą, prisimenu tik tiek, kad jam dvokė iš burnos, o kai būdavo nepasiruošęs pamokai, sekdavo Afrikos tautų pasakas.

Daugelyje pastaruoju metu mano surengtų pedagoginių seminarų ir konsultacijų – šeimoms, auklėtojams ir auklėtojoms, mokytojams ir mokytojoms – kartojasi tam tikri patirties motyvai ir argumentai:

- Jaučiu augantį nerimą dėl vis labiau plintančios ugdomųjų agresijos. Kuo sunkiau tokį elgesį įtikinamai paaiškinti, tuo atkakliau ieškoma atpirkimo ožių, tiesiogiai atsakingų už ydingą vaikų vystymąsi.
- Mokymo procesą – ir ugdymą, susidūrus su agresyvia elgsena – pliuralistinėje visuomenėje apsunkina vis didėjanti privalomų normų ir vertybių painiava. Kuo miglotesni orientyrai, tuo aštriau jaučiamas – visai suprantamas – visuotinai tinkamų pedagoginių direktyvų, paprastų ir aiškių receptų poreikis.
- Pastaruosius dvidešimt metų skiriama gerokai per maža dėmesio tokiam reiškiniui kaip ugdytojo asmenybė. Ugdytojas tapo „sausu“ žinių perteikėju, jis verčiamas riboti savo interesus, visą dėmesį skirti tik vaikui ar jaunuoliui, išsižadėti savo poreikių,

norų, jausmų ir rūpesčių. Savo emocijas jis turi slopinti, tiesiog užgniaužti.

- Tuo pat metu stiprėja kryptis trūks plyš įtikti vaikams. Auga baimė likti jų nepripažintam. Tai neskatina drąsos imtis nepopuliarių veiksmų, brėžti ribas, formuluoti savo paties galimybių kontūrus.
- Daugelio tėvų, auklėtojų ir mokytojų ugdymo veiksmai ir pedagoginės pažiūros sutampa. Tačiau iš tikrųjų suprasti vaiką padeda ne abstraktūs teiginiai, o pedagogo sąžiningumas ir nuoširdumas.

Ribų ir apribojimų stoka – ir tai įrodo daugelis šioje knygoje pateiktų pavyzdžių – apsunkina ugdytojo ir ugdomojo santykius. Savarankiškumo ir autonomijos ugdymas, laisvumas, bendradarbiavimu pagrįstas auklėjimas – tai tvarka ir taisyklės, patenkinančios vaiko pasitikėjimo ir saugumo poreikius.

Auklėjimas prievarta ir ugdytojo asmenybė

Kiek laiko lankiausi trečiokų pamokose, mat to prašė mokytoja: „Turiu porą nervingų, tikrai agresyvių vaikų. Nebežinau nė ką daryti“. Per tuos vizitus klasėje būdavo pakankamai jauku: mokytoja akivaizdžiai stengdavosi suprasti net ir išdykaujančius mokinius ir mokines. Kartu krito į akis keletas pasikartojimų:

- Mokytoja ne iš karto sudrausdavo išdykėlius tokiomis frazėmis kaip: „Jūs trukdote kitiems. Prašau nurimti!“ Iš pradžių ji nekreipdavo dėmesio į išdaigas.
- Asmeninę nuomonę mokytoja dangstė raginimais kaip kitų, ypač – mergaičių, atstovė. Tokių priekaištų kaip: „Trukdote man“ nepasitaikė.

- Šurmuliui nesiliaujant, jos balsas likdavo santūrus. Be pykčio ir nekantrumo neapsieita, bet įtampa ir nepasitenkinimas pasireiškė daugių daugiausia veido išraiška ir judesiais.
- Kuo santūriau skambėdavo mokytojos balsas, kuo dažniau ji kartodavo standartinius, tačiau neveiksmingus raginimus, tuo įkyriau šurmuliuodavo mokiniai. Vyko pakankamai atvirai vaikų sukurstyta kova dėl valdžios, ir iš tos kovos mokytoja patyliukais traukėsi. Savo nuolatinėmis, galiausiai – nenuoseklioms pastabomis – „Jau sakiau, ar negalite bent valandėlę ramiai pasėdėti?“ – ji tik skatino mokinių nepaklusnumą, tiksliau, kovą dėl valdžios.

Kai išsakiau mokytojai, ką pastebėjęs, ji išsyk atšovė: „Nenoriu šūkauti, pavirsti rėksne. Anksčiau mano pačios mokytojai tokie ir buvo, o šiais laikais turi būti kitaip“. Ir pridūrė: „Aš noriu būti kuo mandagesnė. Kiek įmanoma vengti klaidų. Būti pavyzdžiu, kuriuo vaikai galėtų sekti“. O štai ką kalbėjomės su mokiniais: „Ji tikrai šauni, labai maloni. Bet juk neįmanoma visuomet būti vien tik maloniai. To negali nė vienas žmogus“. – „Kai mano mama jau tūkstantį kartų būtų pašėlusi, ji tebebūna kuo ramiausia“. – „Aš net nežinau, kada ji būna nepatenkinta. Tikrai nesusigaudau“. O man paklausus: „Ar norėtumėte, kad ji bent sykį rimtai pratrūktų, rimtai įsiustų?“, vienas „ramybės drumstėjų“ prisipažino: „Norėčiau, kad kokį kartą ji virstų tikra pabaisa, tada tai būtų jėga!“

Štai kuo įsidėmėtina ši istorija:

- Tas, kuris vaikams bruka tobulą suaugusiojo portretą, ne tik apsunkina nuoseklų jų savivertės jausmo formavimąsi, bet ir paverčia auklėjimo procesą aukščiausių pasiekimų sporto varžybomis – „Juk trokštu tau tik gero!“ – kurios baigiasi nerimu, stresais, perdėtais abipusiais reikalavimais. Vaikams reikia *ne tik* visagalių, visa kur savimi pasitikinčių suaugusiųjų. Vaikams reikia *ir* ugdančių asmenybių, kurios klysta ir sugeba tai pripa-

žinti. Juk klaidos paskatina ieškoti kito, galbūt teisingesnio kelio. Dėl baimės pridaryti arba išvengti klaidų ugdymas neretai tampa nevaisingas, pernelyg teisingas ir bejausmis. Tokia baimė trukdo vaikams atsiskleisti, o drauge skatina krapštyti gražų fasado luobą ir šitaip visagalę ugdytojo asmenybę skausmingai grąžinti į tikrovę. Jei suaugusieji tampa bejausmiais valdovais, vaikai erzina juos, įtraukia į konfliktus.

- Tai ypač akivaizdu susidūrus su agresijos formomis ar tokiomis emocijomis kaip pyktis, įniršis, neapykanta. Vaikai pamažu išmoksta ir jų. Kaip matyti iš kai kurių ankstesniuose skyriuose pateiktų pavyzdžių, bręstančios asmenybės iš tėvų neretai susilaukia neleistinų agresijos apraiškų: tėvai arba išvis neigia savo agresiją, arba atvirai išreiškia ją žeminimu, nederamu elgesiu, žiaurumu. O vaikui ar jaunuoliui labai svarbus yra artimo suaugusiojo pavyzdys, suaugusiojo, kuris sugeba pripažinti agresyviuosius savo asmenybės bruožus, užuot žodžiais ar veiksmais žalodamas aplinkinius. Tik tada vaikas ar jaunuolis mato sektiną elgsenos modelį. O juk televizinių herojų žavesį ir lemia tai, kad tikrame gyvenime vaikams vis rečiau pasitaiko sutikti visaverčių asmenybių.

Grįžkime prie pradžios mokyklos mokytojos: kai aš – kaip ir mokiniai – paraginau ją neslėpti jausmų, aiškiai, nedviprasmiškai ir pagal aplinkybes išreikšti juos žodžiais, veido išraiška ar judesiais, moteriai nejučia išsprūdo klausimas: „Argi man galima? Argi man galima būti ir piktai?“

Atsakiau jai: „Ir galima, ir galite, jei jūsų mokiniai jaučia, kad jūsų pyktis, jūsų įniršis kyla pagrįstai ir jų, kaip asmenybių, nežemina!“

Mokytoja suglumo: „Bet tai taip slogu ir velniškai vargina“.

Drauge mes aptarėme, kaip ji galėtų per pamokas atviriau reikšti jausmus. Po kelių savaičių jau buvo justi išdavos: atmosfe-

ra klasėje tapo giedresnė, nuoširdesnė, gyvesnė, emocijos – nebe tokios sukaustytos, gerokai sumažėjo šurmulio ir erzinimo. Vienas mokinių pasakė šitaip: „Dabar bent gerai žinau, kaip elgtis jos akivaizdoje".

Nederėtų suprasti klaidingai: tai – visai ne koks neatsargus pasiūlymas, skatinantis ugdytojus tikslingai taikyti agresiją, tai – tik raginimas sąvoką „auklėjimas prievarta" vertinti visapusiškai ir permąstyti. Kitaip tariant, mokyklinis auklėjimas, kaip bręstančių asmenybių socializacijos ir lavinimo procesų dalis, yra susijęs su agresija platesniąja šio žodžio prasme – būtent pradine: judėti pirmyn nuo to, kas jau pasiekta, į naujas galimybes ir įgūdžius*. Be tokios agresijos asmenybė neatsiskleidžia. Bet lygiai taip pat ugdytojo agresija gali slopinti bei žlugdyti mokinių savarankiškumą ir kūrybingumą. Todėl svarbu – pasinaudojant pedagogikos teoretiko Hartvigo Riomo pavyzdžiu – skirti leistiną ir neleistiną ugdytojo agresiją.

„Tuojau aš tave sutvarkysiu!" Jei agresija neleistina, vaikas tampa pedagogo galios ir valdžios troškimo impulsų objektu. Vis dėlto tokie impulsai visuomeniškai yra sankcionuojami ir pasireiškia dvejopai:

- Savo paties agresyvių impulsų *neigimu,* atsiribojimu nuo jų ir perkėlimu atpirkimo ožiui – „*Tie* neklaužados vaikai verčia mane šitaip elgtis!" – „Nirštu dėl *tų* agresyvių mokinių!" – „Dėl visko kaltas *tas* televizorius/*tie* kairieji!" Už tai, kad neva privers-

* Socialinio mokymosi teorijos autoriaus JAV psichologo A. Banduros teigimu, agresija yra ypatinga elgesio forma, kurios išmokstama, ir yra tokia pat kaip ir kitos socialinio elgesio formos. Agresijos mokymosi svarbiausias būdas – modeliavimas arba mokymasis stebint. Ji veiksminga žmogaus elgesio priemonė tikslams pasiekti *(vert. past.).*

tinai tampama „piktu, iš tikrųjų tokiu nesant", atsakomybė ir kaltė užkraunama kitiems.

- *Racionalizavimu:* vaikai/mokiniai, netesintys tėvų ar pedagogų perdėtų, iš anksto užsibrėžtų lūkesčių – „Privalai gyventi geriau nei mes!" – neatitinkantys jų vertybių ir normų sistemos, susilaukia sankcijų, bausmių ir pažeminimo – „Laiku trinktelėtas antausis dar niekam nepakenkė!", – ir – tai svarbiausia – esmės nepakeičia, bet žeidžia ugdomąjį, verčia jį jaustis bejėgiu mažyliu.

Neigimas ir racionalizavimas dažnai kyla iš biografijos nulemtų pedagogo asmenybės bruožų – tų, kurių kadaise išvis nebuvo ar kurie buvo nepakankamai pripažinti ir įprasminti. Susiduriame – vaizdžiai kalbant – su dviem vaikais, ir tai tinka tiriant ne tik vaikų agresiją: vaiku, stovinčiu priešais pedagogą, ir vaiku, tūnančiu pedagogo sieloje. Ir kuo artimiau, mąsliau, įvairiau, vientisiau pedagogas pripažįsta vaiką savyje, tuo greičiau jis gali pripažinti vaiką priešais save, nubrėžti jam ribas, paskatinti, pareikalauti.

Prieš nagrinėdamas leistiną ugdytojo agresiją, noriu pateikti tris neleistinos agresijos pavyzdžius iš savo, kaip konsultanto, kasdienybės. Tokia pedagoginė agresija vaikų *Čia* ir *Dabar* pasaulio nepripažįsta. Visas dėmesys sutelkiamas į tariamą vaikų ateitį, o dabartinės jų nuomonės nepaisoma. Štai, pavyzdžiui, vaikų darželiuose ir pradžios mokyklose pernelyg baiminamasi „gatvių gaujų", tad uždraudžiama burtis į grupeles – „Nenoriu, kad mano sūnus kada nors į tai įsiveltų!" – kaip draudžiama peštis ir eiti imtynių – „Norėčiau, kad mano vaikas ginčus spręstų žodžiais!" Vaikui nuo ketverių iki devynerių metų būrimasis į grupes ir imtynės yra simbolinė funkcija – pavyzdžiui, atsiribojimo ar solidarumo troškimas – arba padeda sąmoningai ir pasitikint savimi išreikšti

kūniškumą. Leistina ugdytojo agresija tokius motyvus suvokia, vertina juos rimtai, pritaiko „gaujų žaidimams“ laiko bei erdvės taisykles – pavyzdžiui, galimybė laisva valia pasirinkti, burti grupę ar ne, priklausyti jai ar ne; jokių traumų ar prievartos kitiems vaikams; pagarba asmens erdvei; zonos, skirtos „gaujų žaidimams ir imtynėms“; apibrėžtas tokių žaidimų laikas – ir numato tų taisyklių laužymo pasekmes.

Neleistina ugdytojo agresija vaiko asmenybės agresyviųjų bruožų nepripažįsta, neigia juos arba jų šalinasi. Štai su šaudymu, ginklais susijęs pavyzdys. Vaikai, žinantys neigiamą tėvų ar pedagogų požiūrį į tokią prievartos išraišką, užklupti žaidžiant su „Lego“ ginklais, dažnai teisinasi šitaip: „Tai visai ne pistoletas, o radijo telefonas!“ Toks atsakymas, viena vertus, yra vaiko kūrybingumo požymis, antra vertus – pirminio pasitikėjimo aplinka stokos ženklas, juk vaikai labai dažnai patiria, kad tėvai ir pedagogai į nepageidautinas asmenybės apraiškas – tarkime, norą pašaudyti – atsako nemeile, užsigauna, bejėgiškai atsitraukia – „Dar pamatysi, kuo tau tai baigsis!“ – arba šiurkščiu elgesiu – pavyzdžiui, sulaužo vaiko pistoletą. Štai kokie gali būti tokio auklėjimo stiliaus padariniai: kadangi vaikas jaučiasi įvertintas tik būdamas „geras“, savo „bloguosius“ jausmus jis neigia arba šalinasi jų, suteikia jiems kitą formą – tuomet pistoletas virsta portatyviniu radijo siųstuvu – arba tai, kas nepatinka suaugusiesiems, perkelia kitiems vaikams – „Tai jis kaltas!“, „Tai jis padovanojo man ginklą!“

Leistinoji ugdytojo agresija pripažįsta vaikiško šaudymo ir ginklų simbolinę funkciją, tačiau apibrėžia laiko ir erdvės ribas: pavyzdžiui, nustatoma žaidimo trukmė, paskiriama „neginklo“ zona; taip, gali būti, jog tokie simboliai visiškai nedera vaikų darželiui ar mokyklai, bet vis dėlto šitaip vaikai pajunta, kad pripažįstamas jų

prievartos išraiškos poreikis – „Šiuo metu *aš* nenorėčiau, kad čia būtų šaudoma, bet *aš* suprantu, kad *tau* tai malonu!“

Neleistina ugdytojo agresija nepripažįsta destruktyvios vaikų elgsenos ir dažnai nederamai nuolaidžiauja. Dėl nuostatos „viskas leista“ ir abejingumo pražiopsomi destruktyvaus ar įžūlaus elgesio simptomai ir užuominos. Štai dar vienas pavyzdys: Danielio, Torsteno ir Florijano, penkiolikmečių gimnazistų, „vagišių karjera“, kaip patys kad apibūdino, kol „buvo sučiupti“, tęsėsi trejus metus. „Pradėjome, – pasakojo Danielis, – prekybos centre, visur, kur buvo lengviausia“. – „O pratęsėme, – tai jau Torsteno žodžiai, – mokykloje. Mūsų specializacija buvo dviračiai, gražiai juos apdorodavome. Kietas triukas. Būdavo malonu ne tik nukniaukti, bet ir visas darbas po to – apdoroti ir parduoti. Bet prastumdavome pigiai. Ne pinigai mums rūpėjo“. – „Prieš porą metų jau buvome beveik metę. – Torstenas kilstelėjo antakius. – Kartą jie mus prigriebė, bet sugebėjome išsisukti. Nebuvo sudėtinga, taigi darbavomės toliau“. – „Aha, bet ir tada, kai mus pričiupo, manau, irgi buvo neblogai, – įsiterpė Danielis. – Juk patys to ir siekėme. Reikėjo vieną kartą liautis“.

Šias vieno ilgo pokalbio nuotrupas noriu sugretinti su trumpa kito ištrauka. Vagysčių patirtimi dalijasi Štefenas ir Markas, šešiolikmečiai, vienas – realinės, kitas – vidurinės mokyklų moksleiviai: „Na, nugvelbti ką nors iš kito žmogaus – apskritai šūdinas reikalas. Bet kad galėtum priklausyti ‘Dešimtkei’, paprasčiausiai privalai vogti, nes tik vogdamas pateksi tarp bičų“. – „Kas ta ‘Dešimtkė’?“ – „Dešimt vyrukų, kaip ir mes ieškančių šaunių nuotykių“. – „O toliau?“ – „Tad štai, pirmiau iš mažiukų kniaukėme megztinius, vėliau iš vyresniųjų klasių mokinių – beisbolo kepuraites ir marškinėlius... va, o galiausiai perėjome prie parduotuvių, iš pradžių prie prekybos centrų, paskui – prie prabangių. Va, o kai

pavogėme užtektinai, kiek priderėjo, mus priėmė į 'Dešimtkę'. Dabar mes daugiau mušamės. Važiuojame į kitus miestus ir mušamės. Einame į Šaulių šventes, diskotekas ar dar kur nors ir kurstome ten kautynes. Jeigu stukteli makaulėn, vis dar ką nors nukniaukiame. Bet jeigu ką nors apšvariname, ką nors apiplėšiame, tai turi baigtis muštynėmis. Kitaip nuobodu".

Čia minimiems jaunuoliams vagystė atlieka specifinę funkciją. Štefenui ir Markui ji yra sąlyga patekti į gaują. Vagystė – tai ritualas, kuris ilgainiui tampa savarankišku procesu ir išeities tašku kitoms ribų peržengimo formoms. Danieliui, Torstenui ir Florijanui vagystė yra normų priešpriešа ir gali būti savo tapatybės paieškų išraiška. Ribų peržengimu – vagystėmis – viena vertus, atitolstama nuo vaikystės, antra vertus – ieškoma asmeninių normų. Savosios tapatybės formavimas ir savų sampratų patikrinimas visada kertasi su griežtomis suaugusiųjų pasaulio normomis. Kuo miglotesnės, kuo mažiau privalomos suaugusiųjų vertybės, kitaip sakant, kuo rečiau jos diegiamos elgesio pavyzdžiu, tuo klaidesnis savos tapatybės ieškojimas. Be trinties, be – kartais skausmingo – bendravimo ir gretinimo nėra naujos patirties.

Nors tai, kaip trys gimnazistai perženginėja ribas, suprasti galima, tačiau žiūrėti abejingai – ne. Kadangi jaunuoliai nori išreikšti save vagystėmis, privalu aktyviai įsikišti – tai yra nustatyti taisykles ir ribas. Kitaip pasekmės gali būti dar rimtesnės. Kai trys moksleiviai pasakoja, kaip nesunku jiems būdavę vogti – „mums atrodė, kad suaugusieji viską žino, bet žiūri pro pirštus", – tampa aišku, kaip buvo nepaisoma jaunuolių elgesio ir agresyviųjų jų asmenybės bruožų. Vaikinams tai atrodė kaip abejingumas, kaip leidimas savavaliauti – „Daryk, ką nori, aš vis tiek bejėgis!", – iš jų buvo atimtos kertinės nuostatos ir ribos, todėl prarasti tikslai, atsirado skeptiškas požiūris į normas ir vertybes.

„Privalau išmokti kantrybės!“

Leistinoji ugdytojo agresija mokiniui ar mokinei pasiūlo elgesio kryptis. Tačiau ji nevaldomai bet kokių agresyvių impulsų išraiškai nubrėžia aiškias, neslepiamas ribas. Tas, kuris brėžia ribas, turi būti pasiruošęs susidurti su mokinių neapykanta, pasiruošęs nesutarimams, ginčams ir pykčiui. Tas, kuris brėžia ribas, rizikuoja sukelti vaikų ir jaunuolių pasipriešinimą, įkaitinti emocijas.

Leistinoji agresija negalima be įvairiapusio ugdytojo-*asmenybės*, kurį mokiniai myli, kartais atstumia, kartais net neapkenčia; tokia asmenybė siūlo orientyrus, savo pavyzdžiu rodo elgesio modelį, yra ne draugužis, o partneris. Kuo mažiau santykiai tarp mokytojų ir mokinių – kaip ir tarp tėvų ir vaikų – grįsti projekcijomis, tuo jie nuoširdesni, artimesni, tvirtesni. Viena tokių projekcijų yra tariamasis pedagoginio proceso dalyvių „angeliškumas“ (Hartvigo Riomo terminas). Vaizdžiai kalbant, mokytojai ir mokiniai, tėvai ir vaikai yra velniai ir angelai viename asmenyje. Sugebėjimas kalbėti apie neapykantą ir meilę, apie pyktį ir drąsą, apie artumą ir nuotolį, apie dėmesį ir abejingumą yra garbingų santykių, nuoširdaus bendravimo, agresyviųjų impulsų malšinimo sąlyga.

Taigi leistinoji ugdytojo agresija pasireiškia trejopai:

- Atpažįsta agresyvaus elgesio simbolius ir funkcijas.
- Nors ir artimos prigimties, pati agresyviuosius impulsus ir riboja. Kartu vertina juos rimtai.
- Skatina vaikus neužgniaužti visuomenės pakenčiamų asmenybės bruožų, pavyzdžiui, agresyvumo, ir padeda išgyventi neviltį.

Leistinoji ugdytojo agresija per materialiąją ir emocinę frustraciją pasireiškia skirtingai. Jei pastarajai užkertamas kelias, stengiamasi vaiką suvokti kaip asmenybę ir tada, kai jis peržengia ribas,

tenkinami ne visi materialiniai vaiko norai ir poreikiai. Pavyzdžiu galėtų būti vienos šeimos dialogo ištrauka: „Mes kišame tau – (kalbama sūnui) – viską lyg į užpakalį, o ką darai tu? Atsidėkoji mums begaline tinginyste!“

Vartotojiškoji visuomenė – nesunku nuspėti jos narių materialines vertybes – gali patenkinti daugelį bręstančių asmenybių norų. Gali sau daug ką leisti. O žmonių santykiai, jausmai lieka nuošalėje. Pirkimas ir vartojimas kuria visų svajonių išsipildymo iliuziją – tačiau tie patys pirkimas ir vartojimas nuvertina asmenines pastangas. Viso to ilgainiui ima nebepakakti. Tas kartais besaikis bręstančių asmenybių reikalavimas „vis daugiau, vis ko nors naujo, vis ko nors geresnio“ gali reikšti ne tik bandymą išsireikalauti vis daugiau ir t. t. pastangų iš tėvų ir pedagogų, bet ir norą, kad šie išgirstų ne „nupirk man kuo daugiau“, o „pagaliau pasirūpink manimi“ arba „nuveikime ką nors drauge“.

Materialinės frustracijos bręstančios asmenybės gali išvengti, gali ją įveikti gudrybėmis, apgaule ir iškreipta vaizduote, o emocinė frustracija vaikus žemina arba skatina tą dėmesį, kurio jie kitaip nesusilaukia, pelnyti agresyviais veiksmais.

Taigi principinė brėžiančiojo ribas nuostata turėtų būti tokia: *būk tvirtas, bet neviešpatauk; būk atkaklus, bet negrasink*. Tuomet vaikai sugebės ribas ne tik suvokti, jas neigti, bet ir įveikti. Tam jiems reikia teigiamo suaugusiojo pavyzdžio. O suaugusiam būtinas nusiteikimas ir ryžtas brėžti ribas.

Pabaigos žodis

Brėžiant ribas, tai aš ir mėginau įrodyti, svarbiausia yra vaiko asmenybės pripažinimas, nuoširdumas ir aiškumas, *Čia* ir *Dabar* samprata, netikėtumas, abipusė pagarba, atsakomybė ir tvirtumas:

- Tas, kuris brėžia ribas vaikams, privalo gerbti ir vaikų brėžiamas ribas. Tas, kuris reikalauja laiko ir erdvės sau, tokią pat teisę turi pripažinti ir vaikui. Ribos niekaip nesusijusios su bausmėmis, grasinimais, nepagarba ar valios gniuždymu. Tas, kuris brėžia ribas, gali tai daryti tik tada, jei vaikas jį gerbia. Todėl privalau būti toks ugdytojas ir asmenybė, kuris nusipelno pagarbos. Labiau nei bet kada, dabar vaikams būtini autoritetai, žmogiškumo pavyzdžiai; autoritetai, į kuriuos vaikai galėtų lygiuotis, su kuriais galėtų ginčytis ir pasitarti.
- Tas, kuris yra atviras ir nuoširdus, neslepia savo paties ribų. Tas, kuris yra atviras ir nuoširdus, gyvena taip, kaip kalba. Būti nuoširdžiam ir atviram – tai nesielgti bet kaip, prisiimti atsakomybę, pagalvoti apie savo veiksmų pasekmes.
- Ribos, brėžiamos *Čia* ir *Dabar*, neprivalo būti visiems laikams tinkamos, nepajudinamos aksiomos. Jų kaita priklauso nuo vaiko vystymosi ir tėvų ir vaiko santykių raidos. Juk kinta ir ugdomoji erdvė, klostosi santykiai. Taigi ribas reikia taikyti prie vaiko ir jo vystymosi.
- Ribų brėžimas neatsiejamas nuo vaizduotės ir netikėtumų, nuo nusiteikimo kasdienėms problemoms surasti paprasčiausius raktus ar neįprastus visrakčius.
- Brėžti ribas – tai nebijoti klaidų, netobulumo ir spragų. Kelionė pėsčiomis į Šiaurės ašigalį prasideda sulig pirmuoju žingsniu, tik tikslas beveik niekada nepasiekiamas. Panašus yra ir ribų brėžimo kelias: išvien klystkeliai, duobės, pinklės, apylankos ir aklavietės. Ir štai kas svarbu: pats kelias yra tikslas, kiekvienas žingsnis – etapas, kurį įveikus pajuntamas pasitenkinimas. Šitaip bendras ribų brėžimo kelias tėvams ir vaikams tampa išgyvenimu, suteikiančiu ryžto žengti toliau.

Pabaigos žodis septynioliktajam leidimui

Kai beveik prieš septynerius metus sėdau rašyti šios knygos, tai buvo bandymas apibendrinti daugiau nei per dešimt metų šeimos konsultacijoje ir tėvų seminaruose sukauptą patirtį. Neketinau rašyti nieko sensacingo, tad knygoje apstu savaime suprantamų dalykų ir seniai žinomų auklėjimo tiesų. Todėl komercinė sėkmė mane tiesiog apstulbino. Pavadinimas „Vaikams reikia ribų" tapo sparnuotais žodžiais, vienas savaitraštis mane netgi paskelbė esant „ugdymo guru". Kiek santūresnis buvo skaitytojų požiūris. „Jaunuoli, – per paskaitą kartą pasakė septyniasdešimt vienerių metų amžiaus klausytoja, trijų anūkų senelė, – tai, ką jūs kalbate ir rašote, žinoma, tiesa". Ji nutilo, o paskui šyptelėjusi pridūrė: „Bet parduoti šitiek knygų apie tai!.."

Jos nuostaba buvo pagrįsta. Tik kažin ar ką nors labiau nei mane patį nustebino tai, kad „Vaikams reikia ribų" parduota ketvirtis milijono egzempliorių, neskaičiuojant licencinių, specialiųjų leidimų, vertimų. Pavadinimas sukėlė įvairiopą reakciją, nors nebuvo sumanytas kaip iššūkis. „Vaikams reikia ribų" anaiptol nėra bandymas iš aukšto globoti bręstančias asmenybes, išdidžiai nurodyti joms, kas gyvenime yra teisinga, ar sutriuškinti autoritetus neigiantį ugdymą. Ketinau atskleisti įvairias sąvokos „ribos" reikšmes: ribos apibrėžia tam tikrą teritoriją, jos perskiria, aiškiai parodo – eiti galima tik iki čia. Tėvams jos nurodo, kur jiems dera sustoti. Tad ribos neleidžia ir pernelyg atitolti. Jos apgina nuo tėvų, kurie vaikui nuolat nori „tik gero", tuo išreikšdami nepagarbą jo autonomijai ir erdvei. Vis dėlto „Vaikams reikia ribų" kartu reiškia ir tai, kad bręstančios asmenybės turi teisę į fizinę ir psichinę neliečiamybę, į paramą ir orientyrus. Taip pat ribos vaikui tarsi nurodo, ką jis jau gali arba ko kol kas dar negali. Teritorija kitapus ribų

pilna galimybių ir sugebėjimų, kuriuos vaikai – vystydamiesi – gali tobulinti ir valdyti. Be ribų nebūna parengties ir valios ko nors pasiekti. Galiausiai ribos vaikui padeda suvokti, kad reikia būti dėmesingam ir kitų riboms, jas gerbti. Be abipusio dėmesio ir pagarbos neįmanomas socialinis bendrabūvis ir bendradarbiavimu pagrįsti tėvų ir vaiko santykiai.

Kitos dvi pagrindinės šios knygos mintys tokios: vaikams reikia tėvų, kurie ir sau nubrėžia ribas. Vadinasi, sugeba mokytis iš vaikų, iš jų kūrybingumo ir nuoširdumo, tad pripažįsta savo pedagoginių veiksmų ribotumą. Ir dar: tėvams ribos primena, kad jų gyvenime esama ne tik vaikų auklėjimo. Tas, kuris be paliovos gyvena vien tik mintimis, kaip užtikrinti gerovę jaunajai kartai, kada nors visai palūš, šitaip užkraudamas vaikams naštą, kurios šie gali ir nepakelti. Vaikams gyventi gera tik tada, kai gera ir tėvams! Ši svarbi taisyklė išreiškia tėvystės ribas: ji atleidžia vaikus nuo atsakomybės už tėvų gerovę. Taisyklė byloja: tėvai turi teisę pabūti ir be vaikų. Kartais tėvo ir motinos pareigas galima atidėti į šalį; pasimėgauti partnerių, vyro ir moters, gyvenimu. Kuo aiškiau tai suvokia vaikai, tuo tvirtesnį jų ir tėvų ryšį formuoja artumo ir nuotolio, dėmesio ir pagarbos, laisvės ir atsakomybės pusiausvyra.

Iš skaitytojų, ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų, esu gavęs daugiau nei pusantro tūkstančio laiškų. Viena mama rašė knyga kaip receptu nesinaudojusi, užtat pajutusi paramą net ir tada, kai klydusi. „Vėl patyriau ugdymo malonumą. Vėl juokiuosi ir savo vaiką laikau dovana, iš kurios galiu daug ko išmokti". O štai vienuolikmečio Tomo nuomonė, išsakyta seminare šeimai: iš pradžių „pamaniau, kad knyga – kvaila, nuteikianti prieš vaikus. Bet kai ją perskaitė mama, ji daugiau tuščiai nebeplepa, o kalbasi su manimi. Ir aš visada suprantu, ko ji nori". O jeigu mamai vis dėlto pasitaiko „nukrypti, ir aš nebežinau, ko ji nori, tuomet sakau: 'Mama, kas ten

rašoma tavojo pono Rogės knygoje? Dėl ko tu ją skaitai?' Tada ji ima juoktis. Ir įtampa namuose sumažėja".

„Vaikams reikia ribų" tikslas buvo paraginti auklėjimo proceso dalyvius bendradarbiauti. Iš atgarsių matyti, kad raginimą išgirdo nemaža tėvų ir vaikų.

Bargteheidė, 1999-ųjų rugsėjis

Rogge, Jan-Uwe
Ro-54 Vaikams reikia ribų / Jan-Uwe Rogge. – Vilnius: Alma littera, 2004. – 224 p.: iliustr. – (Gyvename su vaikais)

ISBN 9955-08-650-5

Ši paprastai parašyta knyga pataria, kaip išvengti nuolatinio streso auklėjant vaikus ir netapti diktatoriais.

Vien Vokietijoje ji sulaukė 23 leidimų.

UDK 159.927+37.015.3

Serija „Gyvename su vaikais“

Jan-Uwe Rogge
VAIKAMS REIKIA RIBŲ

Redaktorė *Laima Bareišienė*
Korektorė *Ramutė Prapiestienė*
Viršelio dailininkė *Deimantė Rybakovienė*
Maketavo *Albertas Rinkevičius*

Tiražas 2000 egz.
Leidykla „Alma littera“, A. Juozapavičiaus g. 6/2, 09310 Vilnius
Interneto svetainė: http://www.almalittera.lt
Spaudė AB spaustuvė „Aušra“, Vytauto pr. 23, 44352 Kaunas
El. p.: ausra@ausra.lt
Interneto svetainė: http://www.ausra.lt

Mūsų dienomis vaikai nėra nei sunkesnio būdo, nei „įžūlesni“ negu anksčiau – taip pat kaip ir tėvai bei auklėtojos nėra mažiau išmanantys. Tad kodėl kasdien pasitaiko stresinių situacijų, kai „mažasis tironas“ triumfuoja, o suaugusieji puola į neviltį? Ir rengiantis, ir tvarkant kambarius, ir prie televizoriaus, ir prie žaidimų kompiuterio.

Tėvai ir auklėtojos šiandien gerokai jautresni vaikams. Tai tikrai sveikintina. Bet labai dažnai jie elgiasi neryžtingai, nori viską daryti geriau už savo pačių tėvus – kad tik be draudimų! – ir šitaip vaikus palieka saviauklai. O vaikams tokia našta – savarankiškai susivokti sudėtingame pasaulyje – pernelyg sunki.

JAN–UWE ROGGE, g. 1947 m., vedęs, turi sūnų, gyvena netoli Hamburgo. Jis – laisvai samdomas šeimos ir santykių konsultantas, tyrinėja informacijos priemonių įtaką vaikų auklėjimui. Nuo devintojo dešimtmečio pradžios veda seminarus tėvams, kvalifikacijos kėlimo kursus, jie labai populiarūs.

Tapkite „Alma littera“ knygų klubo nariu!

- Naujausios knygos už mažiausią kainą
- Greitas pristatymas į namus, darbovietę ar pašto skyrių
- Nemokamas knygų katalogas

Informacijos teiraukitės nemokamu tel. 8 800 200 22

www.knyguklubas.lt

ISBN 9955-08-650-5

